

1714

ODKAZ
PROF. ALB. BRÁFA
UNIVERSITĚ MASARYKOVĚ,

KAREL HAVLÍČEK.

NAPSAL

DR. ZDENĚK V. TOBOLKA. *F. 243,*

Alb. Bráfa *řetivě posílá*
autor

(ZVLÁŠTNÍ OTISK Z III. DÍLU
»LITERATURY ČESKÉ DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ«.)

V PRAZE.

Nákladem vlastním. — Tiskem Edv. Leschingra, Vodičkova ul.
1905.

ČESKÉ Hnutí REVOLUČNÍ R. 1848—9 A JEHO VLIV NA SOUČASNOU LITE- RATURU NAŠI.

I.

Ráz českého hnutí revolučního.¹

Na počátku března r. 1848 zachváceny byly země české mohutným hnutím revolučním. Myšlenkově na ně připraveny byly již před březnem r. 1848, v březnu roku 1848 mohly se mu vrhnouti plně v náruč pod dojmem událostí ve Francii, revolučního hnutí v Německu a o málo staršího hnutí italského. Předbřeznové Rakousko v březnu r. 1848 se řítilo a národům rakouským zastkvěla se tehdy hvězda politické svobody.

Revoluční hnutí české vzniká záhy po zprávách o revolučním hnutí ve Francii a v Německu. Jako tato hnutí, tak i ona naplňují hesla stejná: hesla rovnosti, volnosti a bratrství. Ale přes to české hnutí revoluční má i svůj zvláštní ráz. Více podobá se soudobému

¹ Myšlenkovou podstatu českého hnutí revolučního u nás poprvé snažil se vystihnouti T. G. Masaryk v knize „Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení“. V Praze 1896. Kniha prvá. — Druhé vydání r. 1904.

hnutí v Německu, méně současnému hnutí ve Francii. Jako německé hnutí r. 1848 spíše v podstatě se blíží velké revoluci francouzské, tak i české hnutí revoluční r. 1848 rázem svým více se přibližuje velké revoluci francouzské.

České hnutí revoluční je hnutí politické, liberální. Jako velká revoluce francouzská, tak i ono namířeno je proti absolutismu. Vyhladit úplně absolutismus i feudalismus, zrušit výsady stavů, toť jest jeho touha, vyplývající ze zásad svobody a rovnosti. České hnutí revoluční přejímá formulaci základů všeobecné, lidské důstojnosti, stojí na přirozeném právu člověka a spěje k uskutečňování těchto požadavků. České hnutí revoluční domáhá se pro „třídu střední a sedlskou“, tehdy celkem u nás politicky bezprávní, práv politických. Český národ, v tom úzkém, buržoasním pojmání tehdejší doby, volá po konstitučním parlamentarismu, chce sám hájiti si své svobody (národní garda), chce se sám souditi, chce revidovati státní hospodářství, touží po veřejnosti, které se tajemnůstkařský absolutismus tolik obával.

Jako velká revoluce francouzská, tak i české hnutí revoluční r. 1848 je v podstatě a důsledcích hnutí republikánské: uznává jen zásadu suverenity lidu, jemu veškerá moc ve státě pochází jen z lidu. A jako na počátku velká revoluce francouzská nebyla protimonarchická, přes své zásady o suverenitě národa, tak za celou dobu trvání revolučního hnutí českého neozývá se volání po odstranění monarchie ani od politiků nejradikálnějších. Velká revoluce francouzská později prohlásila se pro zrušení monarchie, když král francouzský, představitel absolutismu ve Francii, svým neobratným jednáním

popudil proti sobě veřejné mínění; v zemích českých za hnutí revolučního od nikoho nevolalo se po odstranění monarchie, a to proto, že představitel absolutismu rakouského nebyl nemocný monarcha, nýbrž státní kancléř, Metternich, proti němuž hnutí bylo nejprvé namířeno. Dvůr rakouský nedostal se také za revolučního hnutí do konfliktu s veřejným míněním, získával spíše svým povoláním vyslovených přání sympathií širších vrstev a získal je na počátku hnutí hned tím, že odřekl se Metternicha s jeho systémem a slíbil konstituci. V zemích českých proti odstranění monarchie vůdčí politikové nebyli i z důvodů čistě politických. Viděli v dynastii svého spojence a proto nestavěli požadavku, který by je byl s dynastií rozváděl.

České hnutí revoluční je hnutí buržoasní. Třídy buržoasní jsou nositeli revolučního hnutí tehdejšího, ony zachváceny jsou všeevropským revolučním proudem. Jejich požadavky stávají se programem českého hnutí. Revoluční hnutí české pokládá za národ jen jisté privilegované třídy, ono celkem nemá smyslu pro nynější pojem lidu a proto se své strany nepřijímá požadavku všeobecného rovného práva hlasovacího, který r. 1848 ve Francii slavil vítězství. České revoluční hnutí je pro hlasovací právo založené na censu. V zemích českých na počátku hnutí, v březnu 1848, ani živly nejdemokratičtější nekladou požadavku všeobecného hlasovacího práva, celé hnutí v březnu 1848 je jen pro rozšíření práva hlasovacího na třídu střední a rolníky.² Všechny návrhy o volebním právu z r. 1848 ze strany české

² Zd. V. Tobolka: Počátky konstitučního života v Čechách. V Praze 1898, 174.

vypracované prozrazují buržoasní smýšlení navrhovatelův. Pravoslav Trojan v návrhu kabinetního listu z 8. dubna 1848 je pro hlasovací právo, založené na censu, na témže stanovisku stojí volební řád pro sněm český z 20. května 1848³ Národním výborem vypracovaný, zásady ústavy zemské v Čechách dne 7. června 1848 Národním výborem přijaté,⁴ a osnova ústavního zřízení markrabství moravského 20. září 1848 na sněmu moravském v třetím čtení schválená.⁵

Tím, co bylo právě řečeno, má být charakterisován buržoasní ráz českého hnutí revolučního, ale nemá tím býti tvrzeno, že by heslo všeobecného rovného práva hlasovacího nebylo se za hnutí vůbec vyskytlo. Jako se ozvalo z třídy buržoasní za velké revoluce francouzské, rázem přece buržoasní, tak se ozvalo i v Čechách r. 1848 a také vyšlo z vrstvy buržoasní. Jenže hlasovací právo na censu založené navrhla česká strana z jakéhosi vnitřního přesvědčení, požadavek všeobecného práva hlasovacího v revolučním hnutí českém vztyčen byl následkem vlivů cizích. Dne 4. března 1848 ve Francii všeobecné právo hlasovací dobylo si vítězství, po Francii 1. dubna 1848 ve Frankfurtě n. M. Vorparlament prohlásil se pro všeobecné právo hlasovací bez censu, po Frankfurtě n. M. Vídeň horuje pro tento požadavek a za boje proti tak zv. ústavě Pillersdorfové domohla se toho, že volební řád pro ústavodárny sněm

³ J. M. Černý: *Boj za právo*. V Praze 1893, I, 230. Správné datum aktu je 20. května r. 1848, jak ostatně věděl i J. M. Černý. (Viz v obsahu čís. 90.)

⁴ Zd. V. Tobolka: *Národní výbor r. 1848. Obzor národohospodářský*. V Praze 1905, X, 13 ad.

⁵ J. Dvořák: *Moravské sněmování r. 1848—49*. V Telči 1898, 253.

říšský stál jako volební řád do parlamentu frankfurtského skorem na všeobecném právu hlasovacím. Za Vídní a vlivem Vídně pro všeobecné právo hlasovací agitují u nás živly radikální a agitaci svoji sesílují, když vydána byla v březnu 1849 ústava oktrojovaná, blížící se k hlasovacímu právu na censu založenému, a tudíž ústava méně demokratická nežli volební řád pro ústavodárny sněm říšský.

České hnutí revoluční v r. 1848 podobá se souběžnému hnutí německému tím, že je silně nacionální. Hned po pádu absolutismu, nesoucího s sebou mocný útisk české národnosti, staví požadavky národnostní pro školy a úřady, které jsou správným důsledkem českého nacionálního snažení před r. 1848. Později běže české hnutí revoluční na sebe silný ráz protiněmecký, který před r. 1848 obecně se projevoval v literatuře. Otázka frankfurtského parlamentu, jež Čechové nechtějí obslati, dává do popředí vystoupiti mocnému proudu protiněmeckému.⁶ Nacionální uvědomění před r. 1848, celkem omezené jen na třídu inteligentů, šíří se r. 1848 za volební agitace do širších vrstev nacionálně neuvědomělých. Touto protiněmeckou agitací naplněna jest velká část českého hnutí revolučního. Čechové tehdy proti programu velkoněmeckému kladou důraz na svůj názor o úkolu Rakouska, vyslovený poprvé K. Havlíčkem r. 1846 a pak dne 11. dubna 1848 Fr. Palackým, názor, jehož stežejným kamenem je idea nacionální.

České hnutí revoluční stojí ve znamení ideje slovanské. Myšlenky o vzájemnosti slovanské, před r. 1848

⁶ R. Maršán: *Čechové a Němci r. 1848 a boj o Frankfurt*. V Praze 1898. — O. Weber: *Die Prager Revolution von 1848 und das Frankfurter Parlament*. Festschrift d. Vereines f. Geschichte d. Deutschen in Böhmen. Prag 1902.

v Čechách theoreticky J. Kollárem propracované, r. 1848 rozšiřují se i o stránku politickou. Čechové, všichni bez výjimky, řadí se pod prapor politického austroslavismu, Havlíčkem a Fr. Palackým třímaný.⁷

České hnutí revoluční nenese toho rázu sociálního, jaký nese soudobé revoluční hnutí francouzské. Ve Francii otázka poddanství byla již tehdy rozřešena a veřejnost zajímala se o třídu dělnickou, následkem rozvoje velkovýroby valně vzrostlou. U nás, kde ještě r. 1848 lid selský úpěl v poddanství, nebylo času a pochopení pro to, aby otázka třídy dělnické zaujala v hnutí místo význačné, přes to, že i u nás velkovýroba se rozmáhala, stroje byly zaváděny a že množily se řady nezaměstnaných a špatně placených dělníků. U nás v r. 1848 první místo v hnutí revolučním zaujímá otázka osvobození lidu selského, tvořícího tehdy jádro českého národa, z poddanství; u nás předem pozornost obrácena jest k tomu, aby lid selský vyveden byl z hospodářského podruží a s tím vždy spojeného, přes reformy doby josefínské, skutečného nevolnictví. Dne 11. března 1848 při prvním veřejném projevu lidu v Praze zásluhou dra Fr. Braunera věnováno otázce poddanství význačné místo, a význačné místo to otázka ta u nás podržela až do 7. září r. 1848, kdy poddanství bylo zcela zrušeno.⁸

Pro otázku zrušení poddanství, přirozeně odporující svobodomyšlným heslům doby, nemá revoluční hnutí české dosti zření k jiným třídám nežli ke třídě selské.

⁷ Zd. V. Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848. V Praze 1901.

⁸ K. Kadlec: O poddanství a robotě v zemích českých V Brně 1899, 45—47.

Na maloživnostníky nedoléhají ještě tou měrou důsledky úpadku cechovnictví, volné konkurence a vzrůstu velkopřemyslu, a proto jen prozíraví jednotlivci a to intenzivněji teprve, kdy otázka poddanství došla svého příznivého vyřízení (ku př. Em. Zdekauer), předvídající budoucnost pečují o zlepšení hospodářského postavení maloživnostníků. Pro dělníky a jich tužby české hnutí revoluční ve své uvědomělé a směřodajné většině nemá pochopení.⁹ Dělnictvo tehdejší, podle národnosti skoro úplně české, není třídně uvědomělé. Netouží po právech politických, žádá jen odstranění nezaměstnanosti a svého bídného postavení, klamně pokládajíc za příčinu svých útrap stroje, a proto staví požadavek, aby stroje byly odstraněny. Netuší, že stroje nenesou viny, nevidí toho velikého rozporu, který zeje mezi kapitálem a prací.

Česká nedělnická uvědomělá veřejnost, kromě politiků radikálních, nemá pro útrapy a bídu dělnickou dosti pochopení. Tkví v oekonomickém liberalismu, a pokud si hledí dělníků, hledí si jich z důvodů politické taktiky. Radikální politikové čeští jediní od počátku hnutí jeví patrné sympathie s dělnictvem. Agitují u nás pro hesla, která r. 1848 Paříž vztýčila a která po Paříži našla půdy v Německu a ve Vídni. Kladou do českého programu 11. března 1848 požadavky: ‚organizace práce a mzdy‘, přihlašují se pod vlivem vídeňského radikalismu v září r. 1848 k heslu ‚droit au travail‘, poučují u nás se sympathiemi o francouzském socialismu, komunismu, anglickém chartismu, třeba že s teoriemi těmi ve všem a zcela nesouhlasí, obhajují perem i jistou,

⁹ Zd. V. Tobolka: Počátky dělnického hnutí v Čechách. (Zvl. otisk z ‚Obzoru národohospodářského‘, roč. VIII.) V Praze 1903, 42—44.

ale ne úplnou oprávněnost těchto teorií proti ekonomickým liberálům. Radikální politikové čeští přirozeně tehdy těší se přízni dělnictva. Jako r. 1848 ve Vídni dělník s radikálem jdou ruku v ruce, tak děje se i v zemích českých za soudobého hnutí revolučního.

Českému hnutí revolučnímu dodává částečně také ráz programový článek historického státního práva.¹⁰ Zaslouhou dra Fr. Braunera byl postaven bod ten na počátku hnutí mezi programové body české, ale záhy racionalism doby zatlačil bod ten, tehdy dosti nepochopený a neprožitý, do pozadí. Až do svatodušních bouří pražských r. 1848 státoprávního programu drží se cele jen Čechy, Morava pouze z malé části, stavové krnovští a opavští vyslovují se proti státoprávnímu programu, po svatodušních bouřích, jimiž zamezeno bylo sejítí se ústavodárného sněmu českého v Čechách i na Moravě, státoprávní článek českého programu byl opuštěn. Čeští politikové vystoupivše hromadně dne 18. července roku 1848 na půdě ústředního sněmu, říšského, nejednají v duchu článku historického státoprávního programu, nepodávají tehdy ani kdy potom státoprávního ohrazení, ba nedomáhají se ani tehdy ani později, aby ve smyslu kabinetního listu z 8. dubna r. 1848 (odstavec 4.) spojení zemí koruny české stalo se předmětem rokování sněmu říšského. Poslanci čeští nezapomínají úplně na kabinetní list z 8. dubna 1848, ale pokud ho vzpomínají, činí tak jen z důvodů taktických, hrozí jim, že z něho vyjdou, nebudou-li jich požadavky

¹⁰ B. Rieger: *Náš ústavní vývoj od roku 1848*. Otištěno z *Osvěty*. V Praze 1897. Týž: *O snaze spojití země koruny české v r. 1848*. *Osvěta* 1898, 861 ad. Týž: *Česká státoprávní otázka v l. 1848 až 1865*. *Osvěta* 1901, 1 ad.

splněny. V debattách ústavního výboru říšského sněmu ani jednou neozvalo se přání po spojení zemí české koruny.¹¹ Listy české po bouři svatodušní přestávají agitovati pro státoprávní program český, později *„Národní Noviny“* vypouštějí 1. lednem r. 1849 svá hesla, mezi nimiž byly i požadavky státoprávní, radikální čeští politikové odříkají se programu státoprávního, a dne 7. března r. 1849 na úvodním místě zcela zřejmě v *„Novinách Lípy slovanské“* prohlašují: *„Spojení Moravy a Slezska s Čechy ovšem bylo také jen tak československé blouznění“*. Ve smyslu opuštěného historicko-státoprávního programu učinil vůdce české politiky Fr. Palacký své návrhy ústavy Rakouska, dal i přednost živoucím dějinám před pergamenovými, postaviv svůj program federace Rakouska podle národnosti. Fr. Palackého program národnostní federace byl r. 1849 přijat nejen od stoupenců Fr. Palackého, ale i od české strany radikální.

České hnutí revoluční zabývá se také církví. Proto však nenese zvláštního rázu náboženského. Nábožensky je celkem indiferentní tak jako celá tehdejší doba, a zabývá-li se otázkami církevními, činí to ne tak z důvodů náboženských jako spíše z důvodů politických. Liberalism a demokratism celé tehdejší Evropy přeje si, aby zřízení církví stala se liberálními a demokratickými a uvedena byla v souhlas s liberálními a demokratickými zřízeními státními, při tom však nedotýkal se jádra každého náboženství, jeho dogmat. Takovým, nábožensky indiferentním, je také liberalism a demokratism českého hnutí revolučního. Jeví-li se u něho zájem po

¹¹ J. Glücklich: *K historii našeho politického programu*. Zvláštní otisk z *„Naší Doby“*. V Praze 1903, 24.

zdemokratisování církevního zřízení více nežli u Němců, děje se tak proto, že od zdemokratisování církve očekávalo se i zlomení panství němčiny v církvi.

Jako za první francouzské revoluce setkáváme se se snahou, aby i žena připuštěna byla do života politického, tak i u českého hnutí revolučního setkáváme se se slabou stopou feminismu. Poprvé ženy v Praze v politické otázky zasáhly dne 16. března r. 1848, žádajíce panovníka za propuštění politických vězňův, a pak 16. srpna r. 1848,¹² kdy Praha ve své většině stála proti knížeti Windischgrätzovi, přidružily se k tehdejším demonstrativním projevům mužův, ale jinak politicky revolučního hnutí se nezúčastnily. Nevolaly po politických právech a nesešly se ani v srpnu r. 1848 proto, jak jedna z účastnic výslovně podotkla, aby se snad „zasazovaly o svoji emancipaci“.

II.

Politické proudy českého hnutí revolučního.¹

Při počátku revolučního hnutí českého, v březnu r. 1848, v jednom politickém táboře nacházejí se nejen všichni Čechové, ale i Němci v zemích českých bydlící. Čechy a Němce tehdy nic neodděluje. „Čech a Němec jedno tělo“, řekl lámaně dne 11. března r. 1848 při prvním veřejném projevu lidu v Praze neznámý Němec.² Heslo to je dobrou charakteristikou počátku revolučního hnutí českého. Odpor proti absolutismu, tížícímu stejnou

¹² Pražský Večerní list z 17. srpna r. 1848, čís. 48, str. 207—209.

¹ Sr. T. G. Masaryk, Karel Havlíček. V Praze 1896, 39 ad. — Druhé vydání. V Praze 1904, 48 ad.

² J. V. Frič, Paměti, II, 262.

měrou, pokud se týče politických svobod, Čechy i Němce, radost z jeho pádu a z nabytí svobod konstitučních spojuje tehdy obě národnosti.

Kdyby české revoluční hnutí bylo bývalo jen hnutí liberální a demokratické, sotva by bylo nastalo roztržení mezi Čechy a Němci. Ale české hnutí revoluční je i hnutí nacionální, a důsledek této jeho známky je, že Čechové a Němci záhy se rozdvjili ve dva tábory. Volby do Frankfurtského parlamentu jako projev silného cítění nacionálního u obou národností stávají se dělítkem mezi Čechy a Němci. Nacionální stanovisko odtrhlo Němce od Čechův.

V agitaci protiněmecké za voleb do Frankfurtu jdou Čechové svorně v jedné řadě. Spojuje je odpor proti Němectví, mysl všech téměř úplně zabírající. Všichni Čechové bez výjimky tehdy jsou proti obeslání frankfurtského parlamentu, všichni bez výjimky staví se na austroslavistický program Havlíčkův a zvláště Fr. Palackého, všichni bez výjimky horují také pro státoprávní program český a pečují, aby proti Frankfurtu uskutečnil se v Praze sjezd slovanský, který v podstatě stál na stanovisku K. Havlíčka a Fr. Palackého o úkolu Rakouska.

Od svatodušních bouří r. 1848 počíná se český tábor rozdělovat na dva politické tábory, které později, kdy rozdělení jich úplně bylo provedeno, daly si jména: strana národně liberální a strana radikálně demokratická. Otázka branné revoluce počíná býti mezi Čechy jablkem Eridiným. Strana národně liberální tvrdí, že branná revoluce připravuje cestu reakci, stojí proti revolučnímu násilí, radikálně demokratická strana v branné revoluci spatřuje hlavní prostředek, jímž snahy reakcionářské

dají se zastaviti i zdolati, a horuje tudíž pro revoluční násilí. Spor stanovisk, jichž slabé stopy dají se naléztí u nás již před svatodušními bouřemi, dochází vrcholu v době, kdy do Čech přicházely zvěsti o říjnových bouřlivých událostech vídeňských.

Otázka branné revoluce je hlavním dělidlím českého tábora, ale vedle ní je i řada jiných bodů, které Čechy rozváděly v tábory dva. Celkem to, co rozvádělo na říšském sněmu ve Vídni pravici, jejíž jádro tvořili čeští poslanci strany národně liberální, od levice, k níž na prvním místě náleželi vídeňští radikálové, to dělilo v Cechách i stoupence strany národně liberální a radikálně demokratické. Vždyť vůdcové české strany radikálně demokratické byli žáky vídeňského radikalismu, jeho slepými napodobiteli, a oni v Čechách zastávali proti mínění pravice na říšském sněmu mínění levice, hovějí tolik zásadám francouzského liberalismu. Když na sněmu říšském jednalo se o zrušení roboty a čeští poslanci strany národně liberální byli pro malou náhradu z důvodů taktických, poněvadž bez náhrady by vláda na zrušení poddanství nebyla přistoupila — radikálně demokratická strana, jdouc za heslem levice, je pro zrušení roboty bez náhrady; když čeští poslanci podporují ve Vídni ministerstvo Bach-Dobblhofovo jako liberální a foederalistické, odsuzuje v Čechách strana radikálně demokratická po mluvčích levice tento přátelský poměr českých poslanců k ministerstvu prý reakcionářskému; když čeští poslanci provozují odmítavou politiku vůči Maďarům a Němcům, kteří, podle mínění českých poslanců, neměli interessu na zachování Rakouska a byli nepřáteli Slovanů, třeba že se vychloukali radikalismem a demokratismem, strana radikálně demo-

kratická prohlašuje tuto politiku českých poslanců za reakcionářskou; když za říjnové vídeňské revoluce většina českých poslanců opustila Vídeň nemajíc naděje, že by za terrorismu ulice mohla jednati svobodně, strana radikálně demokratická vytyká navrátilivším se poslancům nemožnost a lituje, že ve Vídni nezůstali; když přišli do Prahy určitější a podrobnější zprávy o říjnových bouřích vídeňských, strana radikálně demokratická informovavši se ještě ve Vídni, jeví s vídeňskými revolucionáři své sympathie. Již z těchto konkrétních příkladů je viděti, že vedle otázky branné revoluce dělidlím mezi oběma stranami je i víc: radikálně-demokratická strana je více strana demagogická, strana agitátorů, strana národně liberální je strana seriosních pracovníků; strana radikálně demokratická je strana bezohledné, přímočaré taktiky, strana národně liberální je strana taktiky počítající s poměry; strana radikálně demokratická více váží si v praxi zásad demokratických nežli zásad nacionálních, strana národně liberální více hovějí v praxi nacionalismu nežli demokratickým zásadám, a rozdíl ten platí přes to, že obě strany po říjnové revoluci vídeňské v listech svých in theoria stály na stejném stanovisku: není svobody bez národnosti a národnosti bez svobody. Strana radikálně demokratická je demokratičtější a sociálnější nežli strana národně liberální. Kdežto ona jest pro všeobecné hlasovací právo, tato je pro hlasovací právo na censu založené; kdežto ona je pro systém jedné sněmovny (komory), je tato pro systém sněmoven dvou; kdežto ona hledí si dělnictva a sympathisuje i s ním, tato dělnictva z důvodů sociálních si nevšímá; kdežto ona je dotčena ideami tehdejšího francouzského socialismu, tato je hlasatelkou oekonomického liberalismu.

Strana radikálně demokratická je méně vlivná, strana národně liberální má politický vliv, na bedrách jejích stoupců spočívá celkem práce v sboru zákonodárném.

Duševním tvůrcem a vůdcem strany národně liberální je dějepisec Fr. Palacký, duševním tvůrcem a vůdcem strany radikálně demokratické je ve Vídni odchovaný belletrista-romantik Karel Sabina. Národně liberální strana seskupuje v sobě vážné pracovníky: Dr. Fr. L. Riegra, K. Havlíčka, Dr. A. M. Pinkase, Dr. Fr. Braunera, Dr. V. Gablera, Dr. K. Tomička, J. P. Koubka, P. Trojana atd., strana radikálně demokratická literáty sice nadšené, ale bez hlubšího základu filosofického a bez hlubší průpravy: K. Sladkovského, E. Arnolda, P. Chocholouška, K. Stefana, Ferd. Koppa, J. Knedlhane Liblínského, J. Slavomila Vávru a j.

V květnu r. 1849 vzala strana radikálně demokratická v Čechách za své. Její plány, pod vedením M. Bakunina proti reakci zosnovati revoluci, byly vyzrazeny, vůdcové její strany byli zajati a později po delším vyšetřování byli odsouzeni na mnoho let do vězení. Vláda rakouská, kráčejič tehdy stejnoměrně spolu s reakcí evropskou, zbavivší se radikalismu, obrátila se proti hnutí liberálnímu, to jest u nás proti straně národně liberální. Za tohoto boje rakouské vlády proti straně národně liberální roste v zemích českých proud konservativní a patrněji i patrněji vystupuje do popředí. Český konservativní proud na počátku českého hnutí revolučního, před zničením strany radikálně demokratické, tvořil jakési konservativní křídlo v straně národně liberální, po zničení českého demokratismu radikálního, za boje vlády proti liberalismu, odděluje se od strany národně liberální a počíná vystupovati samostatně, opí-

raje se a spoléhaje na kruhy vládní. Nejschopnější hlavou tohoto konservativního proudu byl dějepisec V. V. Tomek, k němu druží se K. J. Erben, Jos. Jireček, V. Jaromír Pícek a j. Ze jmenovaných V. Jaromír Pícek pokusil se v druhé polovici r. 1849 soustavně formulovati a hned na počátku r. 1850 s veřejností sdělití zásady českého konservatismu v spisu: „Politické zlomky o Čechách, co příspěvek k ocenění politického a národního snažení Čechoslovanů.“³ Z formulací jeho bylo viděti, že český konservatismus nedržel se mínění Fr. Palackého o federativním zřízení Rakouska a že hledal pro Rakousko jakousi střední cestu mezi centralisací a federalisací.

III.

Poměr vlády k revolučnímu hnutí rakouskému a zvláště českému.¹

Proti revolučnímu hnutí českému stála vláda rakouská na počátku jeho propuknutí bezmocně. Jako nevěděla si rady ve Vídni, tak i v Praze neměla muže pevné ruky. Jako ve Vídni, tak i v Praze vláda k hnutí revolučnímu chovala se bezradně; bylo na ní viděti, že hnutím byla překvapena, že byla nepřipravena, že neměla programu a že cítila svoji malomoc. Obávala se bouří a proto povolovala téměř ve všem, co se žádalo,

³ Obsah brošury té podal Jakub Malý: Naše znovuzrození. V Praze 1883, III, 104—107.

¹ A. Springer: Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809. Leipzig 1865, II. — J. A. Helfert: Geschichte Oesterreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes. Zvláště díl II. Revolution und Reaction im Spätjahre 1848. Prag 1870.

činila sliby v bezradnosti své, jichž plniti v budoucnosti nemohla.

V tomto postavení vládních kruhů k revolučnímu hnutí nastala změna po svatodušních bouřích pražských r. 1848. Kníže Windischgrätz zbraní pokořil tehdy české, náhodou vzniklé demonstrace,² a od tohoto jeho úspěchu počala na místech vyšších růsti víra ve vojsko, v armádu, v ní vládní kruhy počaly spatřovati ochránce státu. Každý úspěch armády, ať byl kdekoli, víru tu sílil.

Dne 7. září r. 1848 zrušeno bylo v Rakousku nadobro poddanství, a od té chvíle boj kruhů vládních proti revolučnímu hnutí mohl pokračovati intensivněji. Lid selský, politicky celkem neuvědomělý, měl na revolučním hnutí r. 1848 zájem jen pro otázku zrušení poddanství; v tom okamžiku, kdy jeho oprávněné touze bylo učiněno zadost, přestal jeho zájem na hnutí, vláda mohla jíti jistějším krokem na cestě reakční a nemusila se obávat boje s lidem selským, vždy konservativnějším, pokud by nesáhla na zákon poddanství zrušující.

Vlny všeevropské reakce podporovaly vzrůst reakčního hnutí v Rakousku. Vláda rakouská v březnu r. 1849 mohla odvážiti se oktrojovati ústavu, rozeznati říšský sněm, a brzy potom přikročovati cestou nařizovací k omezování politických svobod. V Čechách neobratností radikalismu, v květnu 1849, snadno zbavila se hnutí radikálního a zbavila Prahu konstitučních svobod, i obrátila se proti hnutí liberálnímu, trpíc a podporujíc pouze mínění konservativní. Reakce mohla po vydání oktrojované ústavy již tak bezpečně pokračovati, že vláda ani neobávala se nevládnout podle oktro-

² Zd. V. Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848. V Praze 1901, 168 ad.

jované ústavy, sbory zákonodárné svolávány nebyly, účast národa při vládě byla úplně vyloučena. Rakouská vláda Schwarzenberg-Bach-Thunova, majíc stále upiáté zraky na kroky reakce za hranicemi rakouskými, zvláště na reakci ve Francii, spěla k absolutismu, který tehdy byl uvědoměle germanisující a který spoléhal na podporu vojska a katolické hierarchie. Když dne 20. srpna r. 1851 panovník prohlásil ministerstvo zodpovědným jen koruně a říšská rada stala se jen radou koruny, byl i formálně absolutismus v Rakousku zaveden, třeba že odvolání ústavy oktrojované událo se až v poslední den r. 1851.³ Rakousko vrátilo se k absolutismu, jehož se zřeklo 15. března r. 1848. Ale nevrátilo se zcela k předbřeznovému složení Rakouska. Odvolati zákon o zrušení poddanství, zastaviti jeho provádění, jak naléhal v únoru r. 1850 na mladého panovníka kníže Windischgrätz,⁴ k tomu nenašlo se tehdy u vlády rakouské ani chuti ani odvahy. Zrušení poddanství zůstalo jako jediný faktický výtěžek revolučního hnutí z r. 1848 v Rakousku, výtěžek velikého dosahu zvláště pro národ český, jehož jádrem tehdy byl lid rolnický; zůstalo zároveň mezníkem, za nějž již nikdy v reakčních snahách rakouské vlády nezašly. Bylo neklamnou nadějí do politického budoucna Rakouska, poněvadž podrazilo feudalismu nohy a absolutismu jednu z mocných jeho podpor.

³ B. Rieger: Ústavní dějiny Rakouska. V Praze 1903, 39.

⁴ H. Friedjung: Gegner der Bauernbefreiung in Österreich. Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte. Leipzig 1903, I, 105.

IV.

Tisková svoboda za českého hnutí revolučního.

Poměr rakouské vlády k českému hnutí revolučnímu, pokud se především týká stránky literární a zvláště žurnalistické, nejlépe osvětluje chování se rakouské vlády v otázce tiskové svobody.¹ S pádem absolutismu dne 15. března r. 1848 vzala za své předbřeznová censura, a naprostá svoboda zavládla v záležitostech tiskových. Nebylo hned zákona, který by byl stanovil meze svobody tiskové, a jen svědomitost spisovatelů mohla býti hranicí. Čeští spisovatelé v Praze veřejně učinili mravní závazek,² že svobody tisku nebudou zneužívat a že vystoupí proti těm, kdo by tak chtěli činiti; ale, bohužel, zneužití svobody tiskem nezabránili.

Dne 1. dubna r. 1848 ve „Wiener Zeitung“ rakouská vláda publikovala prozatímní zákon tiskový, datovaný dne 31. března r. 1848. Bylo z něho patrné, že vládní kruhy naprosté svobodě tiskové nepřejí a že chtějí míti v ruce prostředek, aby mohly zakročiti proti nemilému jim tisku. Nutnost složití kauce při periodických tiskopisech, přikázání deliktů tiskových soudům zemským a ne soudům porotním byly nejvíce do očí bijící známky reakčních úmyslů vlády. Jako Vídeň prohlásila se proti tomuto prozatímnímu zákonu tiskovému, tak učinili i v Praze spisovatelé i studenti. Vláda neodvážila se

¹ G. Lienbacher: Historisch-genetische Erläuterungen des österreichischen Pressgesetzes und des Gesetzes über das Strafverfahren in Presssachen vom 17. Dezember 1862 sowie der Amts-Instruction zu beiden Gesetzen. Wien 1863, 8°, 13—33.

² Zd. V. Tobolka: Počátky konstitučního života v Čechách. V Praze 1898, 105 ad.

proti těmto prohlášením trvati na vydaném zákonu tiskovém. Provisorní tiskový zákon z 31. března r. 1848 zůstal jen mrtvou literou, nebyl uveden ani do života.

Dne 18. května r. 1848 vydána byla zatímní nařízení, týkající se zneužití tisku, která vyhovovala svobodomyšlným zásadám doby. V nařízeních vedle jiných svobodných ustanovení nebylo ani stopy po kaucích, a delikty tiskové přikázány byly soudům porotním. Nařízení vlastně nijak neobmezovala svobodu tiskovou, a to již také proto, že se ani ze strany úřadů nedala prováděti. Pokud trvala v platnosti nařízení z 18. května r. 1848, potud v zemích českých vládla naprostá svoboda tisku, skoro zcela taková, jaká byla hned v březnu po zrušení censury. Praha svobody tiskové částečně byla zbavena v červnu (od 12.) a v červenci (do 20.) r. 1848, to jest v době, kdy po bouřích svatodušních ji tísnil stav obleženosti.

V otázce svobody tiskové na cestu reakční vstoupilo Rakousko po vydání oktrojované ústavy. Císařské patenty, týkající se tisku, z 13. a 14. března r. 1849 byly známkou systému, stojícího na půdě reakční. Vláda vrátila se k tiskovému zákonu z 31. března r. 1848 potud, že zavedla znovu pro periodické tiskopisy kauce; pokud se týče řízení při tiskových deliktech, zůstala v zásadě věrna svému mínění, vyloženému v nařízení z 18. května r. 1848. Tiskové delikty vzíti soudům porotním se tehdy neodvážila. Praha svobody tiskové, pokud ji podával patent z 13. března r. 1849, byla zbavena již dne 10. května r. 1849. Stav obleženosti nad Prahou tehdy prohlášený přinášel s sebou suspensi tiskového zákona, pražští spisovatelé byli vydáni na milost a nemilost vojenského komandanta. Jinde v ze-

mích českých mimo Prahu svoboda tisková obmezována byla jako v celém ostatním Rakousku. V listopadu r. 1850 byly uloženy finančním ministerstvem poplatky na inserty, v lednu r. 1851 bylo ministerstvem obchodu zdraženo porto na časopisy. Dne 6. července r. 1851 zavedena byla v Rakousku tak zv. soustava výstražná, nepochybná stopa vlády, jednající absolutisticky. Od 6. července r. 1851 mohl mimo jiné místodržitel list, vycházející v zemi jím spravované, po dvojím písemném napomenutí zastaviti až na dobu tří měsíců. Tento systém ve věcech tiskových v Rakousku vévodil celé desítilétí.

V.

Vliv českého hnutí revolučního na naši literaturu.

Nebylo by správné domnívati se, že za absolutismu před březnem r. 1848 Čechové neměli své literatury politické. Byla, ale byla ojedinělá a řídká. Absolutismus ne že by nebyl připouštěl vůbec tisknouti politické stati, nýbrž nepřipouštěl je tisknouti každému, a komu politickou literaturu tisknouti dovoľoval, dovoľoval jen tisknouti takovou, která vládě nebyla protimyslná. Kdo chtěl politický názor proti vůli rakouské vlády pronést, utíkal se za hranice, aby tam vydal anonymně, co o veřejných poměrech rakouských soudil. Z této politické literatury za hranicemi vydané aspoň jeden česky psaný spisek stojí za připomenutí. Je to „Slovo v čas o vlastenectví, o češtině a o národu českoslovanském, s ohledem na spolek německý zvláště celní“ (v Lipsku 1845). Doléháno v něm v nové době poprvé podle zásady, že sjednocení politickému je průpravou sjednocení hospodářské, na

úplné odtržení se zemí koruny české od spolku německého a vysloven požadavek národních vyšších a nejvyšších škol pro národ český.

V zemích koruny české před březnem r. 1848 přes absolutismus rakouské vlády a její nepřátelské stanovisko k českému nacionalismu, jehož se obávala stále jako snahy revoluční, vydáván byl i český list politický. Přirozeně přinášel celkem jen ty názory politické, které praeventivní censura uznala za neškodné. Listem tím byly „Pražské Noviny“, které jediné za zvláštní roční poplatek, placený nakladatelem, z listů českých před březnem r. 1848 měly dovoleno přinášeti články politické...

České hnutí revoluční učinilo převrat v politické české literatuře.

Zájem pro politiku tehdy stoupal na všech stranách a zatlačil do pozadí všechnu jinou činnost literární. Z českých badatelů a literátů stali se aktivní politikové. Fr. Palacký, P. J. Šafařík, J. E. Vocel, V. V. Tomek, Jan P. Koubek, V. K. Klicpera, V. Nebeský, J. K. Tyl, Václav Štulc a j. opouštěli své tiché pracovny a vstupovali do politické arény. Jako dříve za válek, tak r. 1848 za hnutí revolučního umlkly Musy. Nevycházela vlastně ani jiná literatura nežli literatura politická. Vzbuzený zájem politický u vrstev širokých, podporovaný jednak možnostmi zcela volně psátí, jednak (co je pro rozvoj literatury politické vždy tolik důležité) možnostmi volně rozšiřovat tiskopisy — měl za následek, že vydávaly se nejvíce letáky, brošury rázu politického a časopisy. Spousty potíštěného papíru články politickými den co den vycházely ze strojů tiskařských, horečně byly rozšiřovány mezi lid, a hned po přečtení

upadaly v zapomenutí, byvše zatlačeny tiskopisem novým, právě tak efemérním jako byl ten, který v ruce čtenářově jej předcházel. Byla-li před měsícem březnem r. 1848 brošurková a letáková politická literatura skrovná, byla za českého hnutí revolučního kvantitativně bohatá. Na tisíce letákův a brošur, přeložených, zvláště z německého, i původních zaplavilo české krajiny a zaujalo na chvíli mysl čtenářovu. Měli-li Čechové před březnem r. 1848 jen jediný list politický, měli v době až do vydání tiskového zákona z 13. března r. 1849, valně omeziššího rozkvět českého časopisectví, jistě neméně nežli 48 listů, které buď cele byly věnovány politickým otázkám, nebo aspoň z části. Z těchto listů bylo neméně nežli deset česky psaných denníků (9 v Praze a 1 v Brně), kdežto před březnem r. 1848 Čechové neměli žádného listu denního. Vůbec nelze najíti r. 1848 časopisu, který by nebyl přinesl článku politického. I „Časopis Českého Musea“, „Květy“, „Včela“, „Časopis pro katolické duchovenstvo“ a j. občas otiskovaly stati rázu politického.

Většina politické literatury, neperiodické i periodické, určena byla širokým vrstvám, zvláště lidu seelskému, jehož otázka, osvobození z poddanství, zajímala celou veřejnost. Agitačně působilo se na lid, r. 1848 silně vystupující u nás i jinde jako politický faktor, na lid, uvyklý čísti švabach a většinou materiálně zubožený. Odtud většina politické literatury české z hnutí revolučního je populární, je tištěna švabachem a je prodávána neobyčejně lacino.

VI.

Politické časopisectvo českého hnutí revolučního.¹

Na počátku českého hnutí revolučního není hned dostatek česky psaného časopisectva. Obecně uznává se potřeba, že Čechové musí míti i svoji dobrou žurnalistiku a konají se přípravy k založení velikého českého samostatného listu. Zatím i české čtenářstvo, uvyklé z dřívějšíka čísti německy, čítá listy německé, které, pokud nepropuká boj o Frankfurt, chovají se smířlivě, vycházejí i potřebám českého čtenářstva vstříc a dokonce i některé (ku př. „Bohemia“) vedle statí německých otiskují i články česky psané. Nacionální rozlišení obyvatelstva v zemích českých v otázce Frankfurtské dalo vznik většímu počtu českých časopisů, české čtenářstvo počíná se emancipovati od časopisů německy řečí i duchem redigovaných a zvyká si více na tisk český. Tuto okolnost dobře vypořádávali Němci, a ve chvíli, kdy volby frankfurtské v zemích českých

¹ O časopisectvu českého hnutí revolučního vyšel dobrý článek ve Včele z 19. prosince r. 1848 (čís. 101, str. 397 ad.): „Přehled českého časopisectví r. 1848“. — R. 1849 v ČČM. II, str. 128 ad. otištěna byla J. Jirečkova stat: „Přehled českého časopisectva r. 1848 a 1849“. Jak již dne 6. srpna r. 1849 „Pražský večerní list“ právem ukázal, je to práce plná omylův a nedostatkův. Na tomto nespolehlivém pramenu je založeno i to, co o českém časopisectví českého hnutí revolučního napsal J. Malý r. 1852 v článku: „Přehled literární činnosti Čechů od r. 1848 až do nynější doby“ (ČČM. 1852, 81 ad.). — Ostatní literaturu tohoto předmětu nalezněš u Č. Zibrta: Bibliografie české historie V Praze 1900, I, str. 20. Sluší dodat i v Heidelbergu r. 1904 vydaný, dilettantský spis A. G. Przedaka: Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen, v němž položeny jsou drobné zmínky o německých, ale v duchu českém psaných žurnálech českého hnutí revolučního.

dopadly pro Němce nepříznivě a kdy po potlačení bouří svatodušních klamně se jim zdálo, že jich německá věc zvítězila a že je vhodná doba pro Frankfurt zahájit agitaci, počínají se obraceti česky psaným tiskem ve smyslu frankfurtském na české čtenářstvo a chtějí vzbudit náladu, jakou svými prohlášeními chtěli vyvolati u slovanského obyvatelstva i poslanci na frankfurtském parlamentu:² dokazují, že od sněmu frankfurtského Slované nemají čekati útisků, nýbrž že mohou se od něho nadíti pojištění svých práv národnostních a svobod konstitučních. V Praze konstituční spolek německý ve smyslu právě uvedeném vydával v červnu a červenci r. 1848 za redakce P. M. Fischera list ‚Vlastimil‘, na Moravě, v Olomouci, k stejnému programu jako Fischerův ‚Vlastimil‘ hlásil se list ‚P r a v d a a d o b r o‘.³ Oba časopisy byly psány populárně: určeny byly předem pro lid selský, na jehož hlasovacích lístcích vydavatelům obou listů nejvíce záleželo. S posláním svým však se minuly a záhy zanikly. Populární žurnalistika, česká řeč i programem, dovedla mezi lidem venkovským proti česky psané žurnalistice německé právem dobýti si více důvěry.

Při počátku selského hnutí revolučního českým potřebám, české listy, již vycházející, hleděly vyhověti tím, že rozšířily své sloupce o část politickou. ‚Pražské Noviny‘, politický list již před březnem r. 1848, rozumí se, pěstoval politiku tehdy nejvíce, vedle nich listy před březnem častěji vydávané: v Praze Květy, Včela, Pražský Posel a v Brně Týdenník informovaly své čte-

² Zd. V. Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848. V Praze 1901, 90 ad.

³ Lípa slovanská z 23. října r. 1848, čís. 7, str. 27.

nářstvo o událostech politických již proto, že politikou tehdy po nastalém převratu státním byla zaujata mysl všech čtenářů. Vůdcové českého hnutí tehdy dobře cítili, že budou potřebovati svého žurnalistického mluvčího, cítili, že do té doby neměli denního listu zcela na vládě nezávislého, a proto činili přípravy k založení denníku, který by byl representantem celého národa. Tak vznikl denník ‚Národní Noviny‘, jichž 1. číslo vyšlo 5. dubna r. 1848 za redakce K. Havlíčka, až do toho dne r. 1848 redaktora ‚Pražských Novin‘. ‚Národní Noviny‘ na řadu neděl byly skutečným repraesentantem celého českého národa a právem tudíž sluly ‚Národní Noviny‘. Udávaly tón v celé české veřejnosti, plně ovládaly veřejné mínění. V duchu ‚Národních Novin‘ byly tehdy vedeny i jiné listy české výše uvedené, před vznikem ‚Národních Novin‘ již v českých zemích vycházející.

Dělení českého tábora v strany politické předcházelo zakládání nových listů. ‚Národní Noviny‘, vždy se žárlivostí hájící si postavení listu na všechny strany nezávislého, nenalézaly všeobecného souhlasu a rozšíření ve vrstvách chudších pro svoji cenu. Proto vznikl dne 1. června r. 1848 za redakce Jana Slavibora Knedlhane Liblínského pro rychlou informaci krejcarový denník ‚Pražský Večerní list‘, rázu radikálního, třeba že hned tento ráz listu nebyl zcela patrný, a v týž den vyšlo i první číslo listu dvakrát týdně vydávaného a pro venkov cenou, písmem (švabach) i způsobem podání určeného: ‚Svatováclavského Poselství‘, za redakce dr. B. Pichla a účasti Dr. J. Friče, časopisu, který v některých otázkách zabíhal na cesty radikální, v celku však držel se zásad ‚Národních Novin‘. Dne 7. června

r. 1848 počala i zemská vláda, v jejímž čele stál hr. Lev Thun, vydávati svůj denní list „Pokrok“. Získal za redaktora na doporučení Fr. Palackého, člena tehdejší prozatímní zemské vlády, V. V. Tomka,⁴ avšak po 12. červnu r. 1848 již ustala od vydávání denníku, když předáci českého života politického se s hr. Lvem Thunem rozešli a když V. V. Tomek další účast při časopisu odřekl. Po pražských bouřích svatodušních politické listy české se množily a po říjnových bouřích vídeňských, kdy nastalo zřejmé roztržení českého tábora, počaly se i časopisy prohlašovati jako hlasatelé toho nebo onoho proudu. Na hlavní listy za českého hnutí revolučního chceme upozorniti.

První orgán národně liberální strany a nejvlivnější list celého revolučního hnutí českého byly „Národní Noviny“. Založil je za hmotného přispění hr. Vojtěcha Deyma, jednatele Průmyslové Jednoty, před březnem r. 1848 (Jednota byla politickým střediskem v Praze) Karel Havlíček. List vycházel denně 5. dubnem r. 1848 počínajíc, v době od 18. května do 7. srpna r. 1849 měl i večerník, pak zase vycházel jen jednou denně. Dne 19. ledna r. 1850 byly „Národní Noviny“ zastaveny. Bylo to v době, kdy strana radikálně demokratická byla již udolána a kdy vláda vedla boj proti liberalismu. „Národní Noviny“ přes svoji cenu (předplatné na půl léta 7 zl. 54 kr. stř.) ze všech českých listů za hnutí revolučního došly největšího rozšíření. V březnu r. 1849 měly skoro 2400 odběratelů.

⁴ List ten nebyl mi přístupen. Své informace o něm čerpám zvláště z Tomkových „Pamětí z mého života“. V Praze 1904, I, str. 281—282, 286, 295. — Národní Noviny 1848, str. 212. — Květy 1848, str. 302.

Vedle „Národních Novin“ měla strana národně liberální i veliký list německy psaný. Cítila potřebu časopisu takového hned, jakmile její stoupenci objevili se v ústředním sboru ústavodárném, list však jala se vydávati teprve tehdy, když říšský sněm již dávno nezasedal, kdy domnívala se, že ve smyslu oktrojované ústavy bude svolán sněm zemský a kdy přála si vzhledem na práci v něm informovati Němce o svých snahách a obhájití své stanovisko proti jejich námitkám. Dne 27. listopadu r. 1849 vyšlo první číslo listu mimo pondělí denně vydávaného časopisu „Union“ (až do 1. září r. 1850 míval i večerní vydání), který názvem svým hlásil se k Fr. Palackého unionistickému nebo lépe řečeno k decentralisačnímu programu rakouskému, který však ve skutečnosti od programu toho se uchýloval tím, že spíše snášel se s centralismem nežli se s ním snášeti chtěl Fr. Palacký.¹ Redaktory „Unionu“ na listě byli od počátku, co vycházel, až do 3. dubna r. 1850 dr. Augustin Smetana, pak mimo několik dní až do konce vycházení časopisu dr. Vilém Gabler, skutečnými hlavami redakce byli dr. A. M. Pinkas a od 1. září r. 1850 dr. A. Springer, muž velikého vzdělání a rozhledu, který přinesl do úvodních článků „Unionu“ hodně světového vzduchu. Mezi zakladateli „Unionu“ byl přirozeně i duševní vůdce strany národně liberální Fr. Palacký; ale byl jen mezi zakladateli, neúčastnil se později práce v redakci listu, když poznal, že redakce „Unionu“ nesdílí s ním jeho decentralisační program rakouský. „Union“ přestala vycházeti dne 12. listopadu r. 1850. Padla za obět vlády, potírající liberální hnutí, právě tak jako předtím padly jí za obět „Národní Noviny“.

¹ Fr. Palacký: Gedenkblätter. Prag 1874, 206.

Po pádu ‚Unionu‘ neměla strana národně liberální žádného orgánu. K. Havlíček vydával sice od 8. května r. 1850 v Kutné Hoře dvakrát týdně populární českou revui ‚Slovana‘ ve smyslu zásad strany národně liberální, ale ‚Slovan‘ byl přece jen, jak Havlíček ostatně i dne 22. června r. 1850 veřejně ohlásil, časopis více vedený podle osobního jeho přesvědčení. Strana sama na založení nového orgánu se nevzohledila, přese všechno úsilí, které této věci K. Havlíček, třeba vzdálen jsa z Prahy, věnoval; chyběla k založení listu především odvaha: strana se nevzchopila, aby vydávala časopis za boje reakční vlády proti liberalismu.

*

Prvním mluvčím strany radikálně demokratické byl ‚Pražský Večerní List‘. Byl to denník, stručně o událostech politických informující a zvláště v Praze těšící se značné oblibě. Jeho láce (číslo stálo 1 kr. stř.) podporovala jeho rozšíření. Od počátku vycházení listu (od 1. června r. 1848) až do 16. června r. 1849 odpovědným redaktorem ‚Pražského Večerního Listu‘ byl J. Knedlhans Liblínský a pak až do zániku listu Prokop Chocholoušek. Avšak jejich pera nevtiskla ‚Pražskému Večernímu Listu‘ pečeť zásad radikálně demokratických. Karel Sabina, maje na mysli zásady vídeňského časopisu ‚Der Radicale‘, redigovaného drem J. A. Becherem, svým lehkým, živým, rhetorickým slohem a svojí agilností ‚Pražský Večerní List‘ učinil listem program radikálně demokratického. Vedle něho pak byl to Sabiny méně talentovaný žurnalistický kollega J. Slavomil Vávra, který na případy denní vrhal proud světla strany, jejíž hlavou byl Sabina. Zatčením a uvězněním Sabinovým v květnu r. 1849, kdy vyzrazeny

jsou pikle českých radikálů s M. Bakuninem, pozbyl i ‚Pražský Večerní List‘ rázu radikálně demokratického. Za stavu obleženosti v Praze chovala se jeho redakce opatrně, chtějíc list zachrániti. ‚Pražský Večerní List‘ od té doby byl list ve většině případů jen referující a v politických otázkách určitému stanovisku se vyhýbal.

Až do svého zastavení, dne 1. února r. 1851, uchoval si pověst listu na vládě nezávislého, a po pádu ‚Unionu‘ dne 12. listopadu r. 1850 byl v Praze jediným žurnalistickým mluvčím české strany na vládě nezávislým a hlásícím se k zásadám liberálním. A proto, že se k těmto zásadám hlásil, třeba že velice opatrně, byl dne 1. února r. 1851 zastaven.

Vedle ‚Pražského Večerního Listu‘ měla strana radikálně demokratická svůj orgán i v listu: ‚Lípa Slovanská‘, dvakrát týdně 2. říjnem r. 1848 počínajíc vydávaném. Od 2. ledna r. 1849 list stal se denníkem a změnil název v ‚Noviny Lípy Slovanské‘. Byla-li ‚Lípa Slovanská‘ časopis v podstatě radikálně demokratický (redaktory byli dr. J. Podlipský a J. Slavomil Vávra) a zakrývala-li na venek toto své mínění a to proto, že byla orgánem politického spolku ‚Lípy Slovanské‘, kde tehdy strana radikálně demokratická neměla číselné většiny — bylo jich pokračování ‚Noviny Lípy Slovanské‘ od svého počátku až do svého zániku listem otevřeně radikálně demokratickým. Od 1. ledna r. 1849 dra J. Podlipského v redakci vystřídal Karel Sabina, a ten dovedl s J. Slavomilem Vávrou listu dáti a udržovati radikální směr.

V ‚Novinách Lípy Slovanské‘ Sabina nejen hlásal svoje mínění, ale seznamoval i s názory osobě jeho sympathického revolucionáře M. Bakunina. ‚Noviny Lípy

Slovanské' byly list, jako radikální listy tehdejší vůbec, sociálně zabarvený, ale měly proti časopisům své doby i tu přednost, že počínaly tušiti budoucí velikost otázek hospodářských. 'Veškerá politika nynější,' napsaly dne 10. dubna 1849, několik dní před svým zánikem, 'dosti brzo snad zbledne před otázkami, jakéž jí předloží co nejdříve národní hospodářství.'

Březnový zákon tiskový z r. 1849 přivodil pád 'Novin Lípy Slovanské'. Nesehnala se kauce na denník, ale ani na týdenní vycházení listu, který jako týdeník měl býti veden revuálně. Dne 28. dubna r. 1849 vyšlo poslední číslo 'Novin Lípy Slovanské'. List zašel z důvodů finančních dříve, nežli by byla na jeho život chtěla z důvodů politických sáhnouti reakční vláda.

Vládní a konservativní žurnalistika českého hnutí revolučního má prvního (nehledíme-li ke krátkému pokusu s 'Pokrokem') svého repreasentanta v Praze v 'Pražských Novinách'. 2. července r. 1848 vyšly 'Pražské Noviny' poprvé jako list úřední, čtyřikrát týdně utvrzující mezi českým živlem posice konservatismu a politiky vládní. Spolupracovníci záhy zaniklého 'Pokroku' stali se spolupracovníky 'Pražských Novin'. Jos. Jireček jako v 'Pokroku' tak i v 'Pražských Novinách' zasedal v redakci, vedle něho pak stálými buď redaktory nebo spolupracovníky 'Pražských Novin' byli V. V. Tomek, K. J. Erben (od 20. července 1848 odpov. redaktor), Václav Jaromír Pícek (od 1. ledna r. 1850 i odpov. redaktor 'Pražských Novin') a Čeněk Prausek (před V. J. Píckem odpov. redaktor). Dne 3. srpna r. 1848 pověděla redakce sama o 'Pražských Novinách', že 'jsou takořka hlas vlády, jaksi vůle a smýšlení země-

pána a všech těch, kteří na jeho místě zemí vládnou'. List nenalézal veliké obliby, ale přece se udržoval. Když po vydání březnového zákona tiskového z r. 1849 řada časopisů nemohla složití kauci a byla nucena zastavit vycházení, 'Pražské Noviny' v naději, že půda jim bude příznivější, počaly (od 1. dubna) vycházeti mimo neděle a svátky denně; ale ani později, když byly za navrátiššího se absolutismu jediným českým listem skorem denně vydávaným, nezískávaly vládě stoupenců. Byly politicky bezvýznamné, referovaly jen o událostech a přinášely české znění úředních aktův.

V duchu konservativním, k vládě dobrovolně se hlásícím listem byl list 'Vlastimil'. Od 1. března roku 1849 vycházel denně, od 1. dubna r. 1849 třikrát týdně, v Praze za redakce Jana Jaroslava Javůrka, a byl orgánem pražské vládní strany tak zv. sedmašedesátnické, v jejímž čele stál Ondřej Haase. Hr. Lev Thun, hrabě Vilém Wurmbrand a j. rádi viděli tento list, švabachem tištěný, populárně psaný a laciný a byli i jeho šířiteli mezi lidem selským, nakloněným vždy více k zásadám konservativním. 'Vlastimil' bez rozmyšlení hájil každý čin vládní a pomáhal vládě za jejího boje proti straně národně liberální. Otevřeně postavil se na stanovisko vlády proti Fr. Palackému v otázce federativního zřízení Rakouska a při zřizování obcí určitě a vytrvale stál proti Havlíčkovi, hájícímu stejné právo domkářů se starousedlíky v obci a agitujícímu v duchu liberalismu proti nepřírozenému a násilnému spojování několika obcí v jeden celek správní. Přese své mocné a vlivné podporovatele 'Vlastimil' se neudržel. Dne 29. června r. 1850 vyšlo poslední číslo tohoto listu, tehdy bez kritiky velebicího skutky ministra kultu a vyučování hr. Lva Thuna.

Praha, která byla v stavu obležení, nepotřebovala hlasatele zásad konservativních a obhájce vládních skutků. Na lid venkovský, málo probudilý a klidný od vydání zákona o zrušení poddanství, ještě tehdy působiti v duchu vládním zdálo se býti zbytečnou věcí těm, kdo tehdy vládli. Jediný smysl mohl za poměrů tehdejších míti ještě list inteligenci určený, na vládě formálně nezávislý, ve smyslu konservativním a vládním vedený, list, který by, když již radikalism byl pokořen, šířil v inteligenci konservativní smýšlení a vedl boj s českým liberalismem. K založení časopisu, který by hověl těmto potřebám, překročili čeští konservativci a vláda v červenci r. 1850 a to ve Vídni. Dne 9. července r. 1850 vyšlo první číslo ‚Vídenského Denníku, novin politických a literárních‘, jenž byl časopisem hr. Lva Thuna a jehož předními spolupracovníky byli čeští konservativci, bývalí stoupenci strany národně liberální: V. V. Tomek, Jos. Jireček, H. Jireček a J. Votka. Pokud vycházel Havlíčkův ‚Slovan‘, potud ‚Vídenský Denník‘ viděl nejhlavnější svoji úlohu bojovati proti liberálním, vládě nepřátelským a protiklerikálním snahám Havlíčkovým. Když v srpnu r. 1851 ‚Slovan‘ vycházeti přestal, pozbyl i ‚Vídenský Denník‘ důvodu své existence. Zánikem ‚Slovana‘ zaniklo veřejné šíření zásad liberálních, proti nimž ‚Vídenský Denník‘ byl poslán do boje. Proto hned od 1. října r. 1851 změnil se ‚Vídenský Denník‘ z listu ‚co den krom neděle‘ vydávaného v týdeník, od 19. listopadu r. 1851 za stejného rozsahu vycházel dvakrát do téhodne a dne 17. ledna r. 1852 přestal vycházeti nadobro. Redakce jeho, loučíc se se čtenářstvem, trefně sama označila ráz svého časopisu, nazvavši jej samostatným orgánem, zastupujícím ‚kon-

servativní idey ve spolku s interesy národními a v duchu katolickém‘.

V Praze v době vítězí reakce, v červenci r. 1851, učiněn byl pokus vydávati list pro prostý lid, na vládě nezávislý. Dne 16. července r. 1851 vyšlo za redakce J. B. Malého první číslo ‚Pražského Prostonárodního Listu‘, třikrát v tém dni vydávaného vždy s večerní přílohou. List ten nezískal si půdy a již dne 24. června r. 1852 pro nedostatek odběratelů zanikl. Za doby svého vycházení přinášel holá fakta z politických událostí a úzkostlivě vyhýbal se pronésti soud; jen z mlhavých narážek dalo se souditi, že to byl list, který sympathisoval s politickým programem Fr. Palackého. Po pádu ‚Pražského Prostonárodního Listu‘ byly úřední ‚Pražské Noviny‘ jediný český list v Čechách, přinášející zprávy politické. Na Moravě živořil ještě ‚Moravský List‘, který také měl politickou rubriku, ale časopis ten, rázem populární, politiku zatlačoval na místo nepatrné, více věnoval práce statěm o hospodářství, průmyslu, školství a p., byl to tudíž v podstatě list nepolitický. —

Přes to, že za českého hnutí revolučního je Praha střediskem ruchu časopiseckého, pozorujeme, že již roku 1848 počíná se venkov žurnalisticky od Prahy emancipovati. Místní venkovské zájmy, zdlouhavá tehdejší doprava denních listů na venkov, dražota časopisů velikých a časté jich vycházení, tak že venkovský občan, celý den prací zabraný a nevyklý probíratí se dlouhými sloupci velikých novin, nemohl v souvislosti velké listy pražské čísti a běh událostí pravidelně stopovati — to všechno vyvolalo r. 1848 vznik žurnalistiky kra-

jiné. První krajinský list měly Pardubice hned v březnu r. 1848: „Pardubického Hlasatele“, redigovaného J. B. Pichlem, ale časopis ten již prvním číslem zanikl. Jinde na venkově v Čechách vznikly za českého hnutí revolučního krajinské listy: v Hradci Králové „Polabský Slovan“, v Písku „Prachenský Týdeník“, v Mladé Boleslavi „Zlatověcký katolík český“, v Jindřichově Hradci „Ozvěna“, v Píselu „Ozvěna z Litomyšle“, v Plzni „Posel ode Mže“. Ze všech těchto časopisů významu většího žádný si nezjednal. Také kromě „Polabského Slovana“ a „Posla ode Mže“ všechny krátce jen byly vydávány „Posel ode Mže“ vycházel půl roku jako orgán pizeňského odboru „Lípy Slovanské“, a 31. března 1849 zanikl pro nedostatek odběratelů; déle držel se „Polabský Slovan“, který zpravodajstvím z východních Čech, povídkami, básněmi a naučnými články P. Jos. Šrátka dovedl hověti nižšímu vkusu širších vrstev venkovského čtenářstva.

*

Ke krajinské žurnalistice českého hnutí revolučního náleží podstatou svou žurnalistika moravská. Ani Brno ani Olomouc za českého hnutí revolučního nejsou středisky českého samostatného života na Moravě. Proto i českých listů politických vzniká tam málo a jsou většinou rázu populárního, pro lid venkovský určeného. Rolníci poslanci moravští na zemském sněmu vymohli si vydávání „Moravských Novin“, které denně vycházely od 1. listopadu r. 1848 mimo neděle a svátek, ale ani „Moravské Noviny“ na Moravě nenabývaly většího politického významu. Byly vydávány na náklad země a tím již dána byla jejich určitá závislost a jisté ohledy

v projevování politického smýšlení. Jediné odpor proti branné revoluci dávaly na jevo bez obalu. Redaktoři „Moravských Novin“ Frant. Matouš Klácel, bývalý Havlíčkův spolupracovník při „Pražských Novinách“ a A. V. Šembera až do 21. listopadu r. 1849 spoluredaktor „Moravských Novin“, ač oba hlásili se k zásadám strany národně liberální, nedovedli listu zjednatí význačnějšího místa mezi politickými listy českými tehdejší doby.

Většina menších listů českých, jichž obsah je jen parafrází velkých žurnálů pražských, určena byla pro lid selský. Na jiné stavy žurnalistika českého hnutí téměř ani nepomýšlela. Ani list „Hlásník“ vydávaný dr. C. Kampelíkem nebyl časopis, který by se byl obíral potřebami lidu dělného. Jeho několik jen vyšlých čísel netýkalo se otázky dělnické, nýbrž politických otázek doby a dotýkalo se otázek těch úplně v duchu tehdejší české buržoasie. Tiskařům byl list věnován jen částečně a to jen proto, aby je zdržoval od pouličních demonstrací. Jiného úkolu, pokud se týče dělníků, neměl.

*

Největší rozkvět českého časopisectví za českého hnutí revolučního spadá do doby od druhé polovice r. 1848 až do polovice března r. 1849. Úplná svoboda tisková, stouplý zájem politický následkem zasedání říšského sněmu a událostí s ním spojených, byly rozkvětu toho hlavní příčiny. Rozehráním říšského sněmu v březnu r. 1849, nesvoláváním sněmů, reakčními kroky vlády klesal interest o veřejné události, a březnový tiskový zákon z r. 1849 omezil dřívější svobodu tiskovou. Zavedl kauce, které vydavatelé a majitelé listů nemohli zaplatiti, zrušil volnou kolportáž a stal se smrtící ranou řadě

menších listů politických. Další reakční kroky vlády počet listů svými opatřeními ještě zmenšovaly, tak že od druhé polovice roku 1852 až do počátku r. 1860 není možno ani mluvit o českém novinářství. Nebylo politického ruchu a nebylo tudíž ani politického časopisectva.

KAREL HAVLÍČEK.

Za českého hnutí revolučního na místech nejpřednějších stáli tři mužové: Fr. Palacký, Dr. Fr. L. Rieger a Karel Havlíček. Všichni tři byli příslušníci téhož politického směru, třeba že v podrobnostech mezi jejich politickými názory našly by se odchylky; náleželi všichni tři straně národně liberální a straně té věnovali své krásné, ba nejkrásnější síly. Fr. Palacký byl intelektuálním tvůrcem národně liberální strany, Fr. L. Rieger jejím neúnavným a nejlepším mluvčím i obhájcem jejích zásad ve sborech zákonodárných, Karel Havlíček programu národně liberální strany cele a navždy zaslavil své pero. Byl prvním, nejlepším žurnalistou národně liberální strany a stal se zásad strany té velkým bojovníkem a mučedníkem. Karlu Havlíčkovi náleží následující řádky.¹

¹ Z literatury celkové o Havlíčkovi uvádíme: O vylíčení činnosti a významu Havlíčkova pokusil se K. Tůma: Karel Havlíček Borovský. V Hoře Kutné 1885. Dílo není dosud bez ceny přes to, že není dosti kritické a že je to spíše materiál do služeb politického směru postavený, nežli historické líčení. Tůma užil řady netištěných pramenů, z nichž některé se později ztratily. — R. 1896 vydal T. G. Masaryk spis: Karel Havlíček. Snahy a

I.

Havlíčkovo mládí. Studie v Ném. Brodě.

Karel Havlíček pocházel z katolické rodiny kupecké ne právě chudé, ale také ne zámožné. Narodil se 31. října r. 1821 v Borové u Přibyslavi; po rodišti tužby politického probuzení, který r. 1904 vyšel ve vydání druhém, poněkud přepracovaném. Jak autor sám se přiznává, není jeho práce přísně historická, nýbrž spíše politická. Masaryk omezil se při studiu na literaturu a spisy Havlíčkovy a jeho doby. Silné politické přesvědčení autorovo začasté na úkor historické skutečnosti přičítá Havlíčkovi názory, jichž hlasatelem Havlíček nebyl. Sr. můj referát o knize Masarykově v Naší Době XI, str. 787 ad. a Masarykův a můj článek „Havlíček skutečný a fiktivní“, tamtéž XII, str. 78 a 237.

Z pramenů pro život, činnost a význam Havlíčkův zaznamenáváme: L. Quise: Korrespondence Karla Havlíčka. V Praze 1903. Spis velmi cenný nejen tím, co podává z Havlíčkovy korespondence, ale i úvody a poznámkami vydavatelovými. Hlavní zdroj korespondence byla Havlíčkova literární pozůstalost, uchovaná v knihovně Musca království českého. Quisova edice neobsahuje všechny listy v pozůstalosti Havlíčkově uchované. Zdá se, že vydaná část má se pokládati za díl, jež bude následovati ještě svazek nový. Při líčení svém užili jsme Quisova vydání, zrevidovavše je podle Havlíčkovy pozůstalosti. — Pro brixenskou dobu Havlíčkovu důležitě jest spolehlivé vydání V. V. Zeleného: Karla Havlíčka Rodinné listy Brixenské. V Hoře Kutné 1888. Knihovna Havlíčkova, bohužel, nebyla uchována; byla rozprodána v dražbě.

Spisy Havlíčkovy máme nyní skoro úplné v nových vydáních. Ze starších vydání dosud nepozbyla ceny edice Václava Zeleného: Sebrané spisy Karla Havlíčka. V Praze 1870, I. R. 1897 vydal L. Quis: Básnické spisy Karla Havlíčka, r. 1904 Zd. V. Tobolka: Karel Havlíček Borovský: Obrazy z Rus, a r. 1905: Voltaire: Některé pověsti. Překladem Karla Havlíčka Borovského. Tyž autor uspořádal v r. 1900—1903 vydání: Karla Havlíčka Borovského Politických spisů, v 5 svazcích. Ve vydá-

svém psával se někdy jako spisovatel Borovský. Hned v dětských letech vedle rodičů, zbožné matky a praktického, podnikavého a příčinlivého otce, měl na jeho vychování veliký vliv borovský farář Jan Brůžek, u něhož teta Havlíčkova byla hospodyní. Jeho působením Havlíček již jako chlapec byl poučován o vznešenosti povolání kněžského a buzen byl v něm zájem pro bohosloví.¹ Na farní škole borovské, podle přání jejího patrona kněžete Karla Dietrichsteina utrakvisticky vedené,² Havlíček mnoho nezískal. Učitel Havlíčkův Antonín Línek, ač byl jinak dobrý paedagog, příliš mnoho odpouštěl těžko chápajícimu Havlíčkovi, maje zření na dozorce svého, borovského faráře. Od podzimka r. 1830 chodil Havlíček, aby po přání rodičův a borovského faráře, kteří chtěli dáti hochu na studie, naučil se německy, do druhé normální třídy v německé Jihlavě. Na této škole počal se probouzení v malém Havlíčkovi odpor k německu. Neoblíbený ředitel školy Oller, německý šovinista, který by byl chtěl děti odraditi od snah českých, svým brutálním vystupováním, mimoděk vyvolával v žácích pudovou ne-

ních těch nalezne čtenář poučení o starších edicích Havlíčkových spisů. — Při líčení vedle literatury právě uvedené a dále na příhodných místech zaznamenané užili jsme výsledků svého bádání v Havlíčkově pozůstalosti v Praze, v archívech pražských a vídeňských a v literární pozůstalosti dra A. M. Pinkase a jeho syna Soběslava, kterou nám s nevšední ochotou dovolil prostudovati pan dr. Lad. Pinkas, zemský poslanec a advokát v Praze.

¹ J. Jungmann: Historie literatury české. V Praze 1849, 2, 560. Informace pochází tam od samého Havlíčka.

² Že tato škola byla ve skutečnosti utrakvisticky vedena, nasvědčují ukázky ze školních sešitů. K. V. Adámek: V staré škole Borovské, Národní listy z 25. srpna 1901.

návist proti sobě a proti svým názorům.³ V Jihlavě se Havlíček naučil německy a na podzim r. 1831 dostal se na školy do Německého Brodu. Od října r. 1831 až do podzimka r. 1838 byl na školách v Německém Brodě. Když na počátku r. 1833 rodiče Havlíčkovi se přestěhovali z Borové do N. Brodu, stal se N. Brod Havlíčkovi druhou otčinou. N. Brod nebyl v tehdejších dobách místo význačné. Rázem bylo to město zemědělské, které ve větším styku s ostatním světem bylo proto, že leželo na hlavní silnici mezi Vídní a Prahou. Duševního ruchu v Něm. Brodě tehdy nebylo, národnostně město bylo české, ale bylo neuvědomělé a mělo, jako řada jiných měst českých, na venek náter německý. V N. Brodě chodil Havlíček do třetí třídy školy blavní a od r. 1832 byl žákem praemonstrátského gymnasia. Na hlavní škole německobrodské neměl dobrých paedagogů; na gymnasiu byli učitelé Havlíčkovými kněží, většinou prodchnutí duchem josefinismu. Podle učebné osnovy praemonstrátské gymnasium německobrodské poskytovalo žákům velice málo pro život; bylo jen formální průpravou k studiu dalšímu. Ze všech profesorů německobrodského gymnasia tehdejší doby jediný měl

³ K. Havlíček: *Obrazy z Rus.* V Praze 1904. 23. — Havlíčkův život až po jeho návrat z Moskvy vylíčil V. Zelený v stati: *Ze života Karla Havlíčka (Osvěta 1872 a 1873)*. Práce Zeleného je podnes cenná materiálem, který podává. Jinak však nemožno se jí již přidržovati. Pohled do pozůstalosti Havlíčkovy, která i Zelenému byla přístupna, ukazuje, že Zelený nacionální vývoj Havlíčkův nepostihl a že se (zdá se, že to činil úmyslně) vyhýbal konstatovati německé vlivy, i na Havlíčka tolik působící. Pozdější životopisci Havlíčkovi, bez výjimky, přijímali názory Zeleného. — Havlíček o svém mládí napsal vzpomínky, které pod titulem *„Aforistické zápisky Karla Havlíčka Borovského“* byly otištěny r. 1864 v *Rodinné kronice*.

větší vliv na myšlenkový vývoj studentů. Byl to P. Václav Divok, v době, kdy Havlíček vstoupil na gymnasium, čtyři a třicetiletý, zasypávaný sympathiemi studentů. P. V. Divok měl smysl pro studentské mládí, byl prodchnut v duchu doby láskou k české zemi, byl pilný čtenář a budil lásku ke čtení u svých žáků. P. V. Divok nebyl nikdy Havlíčkovým učitelem ve škole, ale přece měl na Havlíčka vliv, roznítil v něm touhu ke čtení a touhu po sebevzdělání. V době, kdy ještě rodiče Havlíčkovi nepřestěhovali se do N. Brodu, prostřednictvím spolubydlícího svého Roberta Richtra byl Havlíček získán pro názory P. V. Divoka, později seznámil se s P. V. Divokem i osobně a přilnul k němu vše. P. V. Divok rozdmýchal v Havlíčkovi touhu po sebevzdělání, a sebevzděláváním dospěl Havlíček jako žák tříd humanitních do stadia, kdy počínalo se v něm probouzení češství. Dokladem tohoto vnitřního vývoje Havlíčkova je jeho překlad vlastenecké básně německého romantika Julia Mosena *„Die letzten Zehn vom vierten Regiment“*, která tehdy mezi studenty německobrodskými a studenty vůbec⁴ těšila se oblibě nejen pro svoji vlasteneckou tendenci, ale i pro melodii Ludvíka Bergera. Havlíčkův překlad básně Mosenovy, první český, známý básnický pokus Havlíčkův, nesnese rozboru, ale přes to je to práce v Havlíčkově životě význačná. Význam její leží v tom, že je první známkou českého probuzení Havlíčkova.

⁴ V. V. Tomek: *Paměti z mého života.* V Praze 1904. I, 68.

II.

Havlíček v Praze na filosofii a v semináři. První literární plány.

Na podzim r. 1838 Havlíček byl poslán do Prahy na studia filosofická. Dostatečná, třeba že ne bohatá peněžitá podpora rodičův umožnila mu, aby se věnoval jen studiím. Za studií filosofických byli Havlíčkovými učiteli:¹ u posluchačů oblíbený a dobrý fysik Ferd. Hessler; postrach studentů, přísný a v anekdotách zvěčněný pražský ‚Napoleon‘, matematik Jos. Lad. Jandera; každou studentskou nevázanost a dovádívost přísně vyšetřující Němec, professor náboženství Jan Padlesák; střizlivý učenec, přírodopisec Karel Bořivoj Presl; nadšený, studenty milovaný professor Fr. S. Exner, muž jemného vystupování, odpůrce Heglův a apoštol filosofie Herbartovy v Čechách; suchý, ale vzdělaný a hnutí současná mezi národy pilně stopující historik Karel Jan Vietz; podle pověsti nesnášlivý professor Ant. Müller, klassický filolog a aesthetik, který více cenil plynné a pěkné vypravování, nežli si hleděl podrobností gramatických. A. Müller a K. Vietz měli nejmocnější vliv ze všech profesorů na Havlíčka. Oni oba nebyli neznalí současných hnutí literárních, oni oba v přednáš-

¹ Vedle Havlíčkových vysvědčení, stavu osob a seznamu přednášek z doby studií Havlíčkových o poměrech universitních poučují memoiry: J. V. Frič, Paměti, 1885, I. — Ed. Hanslick, Aus meinem Leben. Deutsche Rundschau, LXXIV, 337 ad. — A. Meiszner, Geschichte meines Lebens. Wien 1884, I, 2. — A. Springer, Aus meinem Leben. Berlin 1892. — V. V. Tomek: Paměti z mého života. V Praze 1904, I, 29—30. — Viz též S. Frankfurter, Graf Leo Thun-Hohenstein, Franz Exner und Hermann Bonitz. Wien 1893.

kách hleděli si i soudobého ruchu mezi národy slovanskými. Od A. Müllera a od K. J. Vietze slyšel Havlíček chválu Fr. L. Čelakovského, od K. J. Vietze² dovídal se o předácích všech národů slovanských, u Vietze Havlíček slyšel chválit činnost Dobrovského, F. Durycha, J. Jungmanna, Šafaříka, Palackého, Kollára, slyšel o Rukopisech atd., atd. Od spolužáků svých počal Havlíček ssátí rozšířené tehdy na fakultě názory protiklerikální a nacionální.³

A nejen universita pražská, ale i celá mimouniversitní Praha působila na Havlíčka. Dějinný význam Prahy, šířící se nacionalism český, tehdejší ideály všeslovanské, sympathie k Rusku, všechno to uchvátilo mladou duši Havlíčkovu.

Hned 16. ledna r. 1839 pod vlivem prostředí svého se Havlíček rozhodl: ‚Němčiny jsem se zcela odřekl, a svatou libozvučnou mateřskou řeč uchopiv se vši chutí Čechem chci býti i řečí i skutky‘. A od té chvíle pilně počíná se učit česťině, přátelům svým snaží se psát česky a získává je pro své ideje. V duchu české poesie tehdejší doby, studující a napodobící píseň lidovou, počíná se obírat slovanskými písněmi lidovými. Tehdejší český nacionalism a všeslovanství uchvátilo Havlíčka za filosofických studií v Praze úplně.

Ale nejen nacionalismus a všeslovanství naplňuje hlavu Havlíčka jako posluchače filosofie, nýbrž i osvícenský racionalismus, který vzrůstu nacionalismu a vše-

² O vědecké výši, na které Vietz stál, dobře poučuje jeho jediný spis: Das Studium der allgemeynen Geschichte nach dem gegenwärtigen Stand der historischen Wissenschaft und Literatur. Prag 1844.

³ M. Schoenbaum: O Karlu Havlíčkovi. Plzeňské listy. 1905, č. 23 a 34.

KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ.

(V KARLOVÝCH VARECH 2. ČERVNA 1849 NAČRTL H. LEHMANN.)

slovanství připravil půdu. Jako posluchač v prvním roce filosofie seznamuje se Havlíček s knihou německého populárního filosofa z konce XVIII. století, racionalisty a osvícence Joh. G. Zimmermanna, „Über die Einsamkeit“, a uvažuje o jeho proticírkevních a demokratických myšlenkách, v nichž nejednou propuká plamen myšlenek francouzských filosofů, zvláště Rousseaua. Osvícen-

ství utvrzuje v Havlíčkovi tehdy racionalismus, který při veškeré činnosti Havlíčkově je tolik význačný.

Již na filosofii rozhodl se Havlíček, že život svůj věnuje službám národa. Jeho pevná vůle nutila jej podle přesvědčení svého jednati. Jako filosof dělal si plány, že zřídí jakýsi seminář pro učitele a že založí časopis, a jako filosof pro své ideály hleděl si zjednati spolupracovníky. Jeho organisátorský talent již tehdy jest patrný. Dva spolužáky své, Viléma Gablera a Františka Jirgla, snažil se získati pro společnou, systematickou práci³. Chtěl, aby si rozdělili Evropu na tři části, a každý jednu z těchto částí aby prostudoval literárně a procestoval. Havlíček sám vybral si východ Evropy. Získal i druhy své pro myšlenku svou, ale sám jediný měl nejvíce pevné vůle jíti vyznačenou cestou. Jako tak mnohé plány z mládí, i tento Havlíčkův plán vzal za své, r. 1844 byl již pohřben nadobro. Fr. Jirgl byl netečný a nepracoval, V. Gabler roku 1844 nechtěl mnoho o češtině slyšet a svého závazku proto se zhostil. Havlíček byl sám, aby pracoval o tom, o čem z plánu pracovati měl chut a schopnosti.

V druhém roce filosofie přemýšlel Havlíček již, jaké zaměstnání si zvolí po ukončení studií filosofických. Jeho snaha prospěti národu vedla jej k myšlence, aby se stal knězem. Havlíček jako filosof byl oddán tradičnímu náboženství, hledal v něm útěchu, a vyvolením si kněžství za své povolání byl by spojil vnitřní přesvědčení své s úmysly literárními. Nejprve přemítal o tom, neměl-li by vstoupiti do řádu jesuitského, později, když se domníval, že by jako jesuita nemohl

³ Viz Gablerovy Vzpomínky na K. Havlíčka v Osvětě roku 1896, str. 957—968 a moji kritiku jich v Naší Době X, 758—761.

dobře býti literárně činný ve smyslu svých plánů, rozhodl se státi se knězem neřádoým. Dne 15. března 1840 oznámil rozhodnutí své matce, a dne 14. září 1840 podal žádost ke konsistoři za přijetí do alumnátu pražské arcidiecese. Jeho vysvědčení na odchodnou z filosofických studií (dat. 7. srpna 1840) prokazovalo prospěch velice pilný a chování zcela slušné; přímluva jeho vychovatele z mládí, tehdy vikáře v Příbyslavi, P. Brůžka dostáčila, aby Havlíčkově žádosti bylo příznivě vyhověno.

O prázdninách r. 1840 vykonal Havlíček s přítelem svým V. Gablerem krátkou studentskou cestu českosaským Švýcarskem (přišel až do Drážďan), a na podzim vstupoval do neútulných a tísnících zdí pražského semináře. Když Havlíček stal se alumnem v Praze, vedl správu pražského semináře⁴ rektor Jan Büttner, muž staříčkový, dětinně ješitný a již bezvlivný; spirituál Václav Sigmund, lhostejný ke všemu, co činili v semináři jeho kollegové, uzavřený, ale srdce dobrého; praeses Ant. Fr. S. Rost, nejvlivnější osoba tehdy v pražském semináři, domáhající se slepé poslušnosti a při každé příležitosti alumnům doporučující zásady Alfonse Marie de Liguori i činnost řádu jezuitského;⁵ a konečně vicepraeses Frant. Plaucar, nejvzdělanější muž v semináři pražském, pravá ruka A. Rosta, postrach alumnů pro sládku a posměšně jimi nazývaný »ficínek«. Na fakultě theologické učiteli Havlíčkovými po celý rok jeho studií theologických byli dva professoři Jan Smutek a Jan Mařan, lidé úzkostlivě bojácní, studenty zbytečně ne-

⁴ Vedle Catalogu cleri o semináři v době tehdejší informují: Vzpomínky Fr. Pravdy (Vojtěcha Hlinky) ve Vlasti VII, 1 ad.

⁵ V. V. Tomek: Paměti z mého života. V Praze 1904, I, 38-

sužující a proto těšící se jejich přízni. Ze všech těchto osob žádná neměla význačnějšího pozitivního vlivu na duševní život Havlíčkův.

V době theologických studií dotkla se Havlíčka filosofie Bernarda Bolzana. Havlíček neslyšel sice Bolzana přímo, ale o jeho názorech byl poučen u horlivého hlasatele zásad Bolzanových, profesora náboženství na polytechnice v Praze Frant. Schneidra. Schneider rád v bytu svém vítal navštěvující ho alumnusy a s nadšením vykládal jim o Bolzanovi. Mezi těmito Schneidrovými návštěvníky byl i Havlíček, který třeba že častěji k Schneidrovi sám nechodil, přes to o Bolzanových názorech měl příležitost zhusta slyšeti od těch alumnů, kteří od Schneidra se vraceli a tlumeným hlasem o jeho výkladech debatovali dávajíc pozor, aby jich nezastihl A. Rost, Schneidra tolik nenávidící praeses semináře.

Jako theolog zůstal Havlíček věren svým literárním plánům z doby dřívější. Studuje v semináři pilně česky, kupuje ze skrovných prostředků svých knihy anebo vypůjčuje si je a hledí nabýti přehledu o české produkci literární. Jako stoupenec Kollárovy vzájemnosti slovanské učí se „illyrsky“, rusky a polsky, navazuje styky se slovanskými studenty v Praze, zvláště se studenty polskými. Slavistické studie, studium slovanského zeměpisu, dějepisu, lidového básnictví již v semináři zabraly Havlíčkovi mnoho času. Havlíček studiem tím utvrzuje v sobě víru v slavnou budoucnost Slovanů, kterou věštil J. Kollár, a sílí ve svém vědomí slovanském.

Znalost polštiny přivádí Havlíčka jako alumna k poznání myšlenek francouzského konvertity Huguesa Félicité Lamennaisa. Jeho knihu, kurií zavrženou, namí-

řenou proti hierarchii i Římu, a vybízející k návratu k učení Kristovu, k učení rovnosti, bratrství, svobody, práva a lásky: ‚Paroles d'un croyant‘, čte Havlíček v polském překladě a podléhá jejímu obsahu i formě, upomínající tolik na evangelium.

Za vlivu uvedené lektury a za vlivu okolí semináře dostávají se u Havlíčka pochybnosti náboženské. Osvícenský racionalismus podroboval si jeho nitro. Živen filosofií osvícenskou a vída hierarchické snahy představených pražského semináře, A. Rosta a Fr. Plaucara, jest přiváděn nejprve k otázce, jak snášejí se snahy hierarchické s náboženstvím, a brzy po svém vstoupení do semináře, v polovici října r. 1840, projevuje již názory protihierarchické. Když později ještě důkladněji seznává náboženskou neopravdovost svých kolegů, omezenost, domýšlivost, pobožňůstkářství a ješitnost představených semináře, stává se zřejmě v zásadách protihierarchickým. Se vzrůstem názorů protihierarchických dostávají se u Havlíčka útoky rozumu na jeho náboženské názory, v nichž od mládí byl vychován. Jeho tradiční náboženství počíná ztráceti svoji dřívější pevnost, a po váhání, tápání a dlouhém zápasu nevěra v něm vítězí. Dne 19. března 1841 přiznává se Havlíček v denníku svém k tomuto převratu a označuje se jako nepřítel zjeveného náboženství. Úplně v duchu racionalismu XVIII. věku tehdy napsal: ‚Já sám jsa svým bohem v těch věcech neočekávám jiných vůdců, jiné pomoci, krom vlastní vůle, vlastní síly své‘.

Od této chvíle pálí Havlíčka v semináři půda pod nohama. Byl již od mládí opravdový, a proto ani nyní nedovedl se smířit s tím, aby se stal knězem nemaje víry, a již tehdy hledal cestu ze semináře. Jeho způsob

studia v semináři, méně hledící si předmětů theologovi předepsaných a následkem toho méně dobrý prospěch, jeho protihierarchické snahy, pro něž dostával se do konfliktu s P. A. Rostem, jeho zásady slovanské, před r. 1848 v Rakousku jako každé snahy nacionální za revoluční prohlašované, otevřely Havlíčkovi dveře semináře dříve, nežli sám byl rozhodnut seminář opustiti. Když již dlel na prázdninách v Německém Brodě, dostal dne 9. září r. 1841 od rektora semináře stručný přepis, oznamující, že byl pro nedostatečný prospěch v theologii a lehké zásady ze semináře vyloučen.

III.

Před odjezdem na Rus.

Po vyloučení ze semináře, když Havlíček přijel z prázdnin do Prahy, pomýšlel na to, státi se gymnasijským professorem. Professura nejvíce zamlouvala se mu proto, že by mohl jednak přímo působiti na mládež, jednak snadněji se věnovati svým literárním plánům. Učinil také kroky, aby dosáhl místa professorského, ale kroky ty minuly se účinkem. Kandidátů professury byl tehdy nadbytek, a vedle toho Havlíček při zkoušce, již se podrobil, neobstál. Celý čas svůj tudíž věnoval, nemaje zaměstnání, jen přípravě pro svou dráhu literární. Havlíček již tehdy určitě má na mysli býti populárním spisovatelem a belletristou a podle plánu toho řídí svoje studie. Zdokonaluje se v češtině a maje za vůdce Jungmannovu Historii literatury české, čte spisy české a prohlíží staré ročníky českých listův. Obírá se českou prosodií, maje za učitele práce J. Malého, v příčině prosodické ceny dosti pochybné. Systematickým

studiím slavistickým věnuje mnoho hodin denně. Studuje s perem v ruce, pořizuje si výpisky a dělá si věcnou bibliografii. Jeho čtením tehdy jsou J. Dobrovský, J. Srezněvskij, Andrej Kaysarov,¹ žák A. L. v. Schlözera a j. Máje za vzor Fr. L. Čelakovského studuje lidovou píseň slovanskou. Kollárovy Zpievanky, sbírky lidových písní Václava z Očeska a sbírky Fr. L. Čelakovského uvádějí jej v bližší poznání lidové písně slovanské. Práce cestovatele po zemích slovanských Adama Czarnockého seznamují jej se světem slovanským. I myšlenkami polského messianismu Havlíček se pilně obírá a čte evangelium polské emigrace, Adama Mickiewicze ‚Księgi Narodu Polskiego i pielgrzymstwa polskiego‘, formou tak silně upomínající na Havlíčkovu dřívější lekturu, Lamennaisa.

Havlíček v té době však obrací zřetel svůj i k literaturám neslovanským a připravuje se na lekturu některých spisů německých, tehdy zvláště na studium Lessinga.

Osvícenské ideje, svým racionalismem sympathické založení povahy Havlíčkovy, živí ho i v této době. Spis německého osvícence Hermanna Samuele Reimarus, ‚Abhandlungen von den vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion‘, nepřímo Havlíčka seznamuje s Wolffovou ‚Theologia moralis‘ a učením anglických deistův.

Organisátorský talent Havlíčkův a systematicčnost jeho povahy projevují se tehdy zcela zřejmě. Havlíček rozšiřuje dřívější literární plány ze studií filosofických a pomýšlí za součinnosti některých svých přátel vydati

¹ L. Quis: Havlíčkovy zápisky o slovanském bájesloví. Český lid VI, 216.

krátké populární příručky dějin politických a literární historie, příručku pro učitele o vyučování a vychovávání, a chce se jako opravdový stoupenec Kollárovy vzájemnosti slovanské za pomoci jiných pokusiti o vydání mluvníc slovanských jazyků, o vydání rusko-českého slovníku, národní slovanské chrestomathie a o sepsání cestopisů po zemích slovanských.

Ale Havlíček již tehdy rozhodnut jest působiti i spisy vlastenecky buditelkými, romány a pověstmi, veršem, satirou a humoreskou, tragedií i veselohrou. Zachovaly se nám názvy spisů,² jež Havlíček obinýšlel sepsati. Z názvů těch jest patrno, že láska k vlasti a odpor k snahám hierarchickým byly by v nich bývaly vřadčými myšlenkami, kdyby spisy ty byly bývaly kdy sepsány.

Havlíček zamýšlel vydati cestopisy po zemích slovanských, a předsevzetí to přikazovalo mu z autopsie poznati země slovanské. Ze svých nepatrných prostředků podniká tehdy některé cesty. V červnu r. 1842 vykonal krátkou cestu do severovýchodních Čech, po Jizeře a Prachovskými skalami, od 30. července roku 1842 do 7. září r. 1842 dlel na cestě v západní Haliči, na Slovensku a Moravě.

Havlíčka na cestách nedojímají ani tolik krásy přírodní jako nejvíce život lidu a pak místa historicky památná. Na cestě Slovenskem několik dní prodlel Havlíček v Lipt. sv. Mikuláši. Seznámil se tam se slovenskými vlastenci Kašparem Fejérpatakym, Michalem Miloslavem Hodžou a jeho bratrem Ondřejem. Z úst jejich slyšel o literárních snahách na Slovensku, viděl

² V. Zelený v Osvětě 1872, 655—656. L. Quis: Havlíček jako belletrista-prosaik, v Květech 1898, 8.

nadšení pro Kollárovy vlastenecké snahy a dovídal se o illyrismu Gajově.

IV.

Cesta na Rus. Ve Vídni a ve Lvově.¹

Jako kandidát professury seznámil se Havlíček blíže v Praze s P. J. Šafaříkem. Známost ta měla pro Havlíčka veliký význam. Šafařík nejen byl Havlíčkovi rádcem v jeho studiích (Havlíček počal v té době studovati jeho „Slovanské starožitnosti“), ale měl i pečlivou starost, aby Havlíčkovi opatřil nějaké zaměstnání. Na podzim r. 1842 obrátil se na Šafaříka universitní profesor moskevský Michal Petrovič Pogodin, štědrý podporovatel vědeckých snah Šafaříkových, s prosbou, aby mu zaopatřil neprodleně nějakého Čecha vychovatele do Moskvy. Šafařík doporučil Pogodinovi Havlíčka.

V druhé polovici října r. 1842 vydal se Havlíček do Vídně, aby se tam setkal s Pogodinem z Mnichova se vracejícím a aby s ním odejel na Rus. Ve Vídni uveden byl do rodiny buditele srbské literatury Vuka Stefanoviće Karadžiče a v kruhu jeho přátel měl příležitost rozmlouvat srbsky a slyšeti o literárních poměrech srbských. Vedle toho i Vídeň jako sídelní město nezůstala na Havlíčka bez dojmu. Dne 1. listopadu 1842 Havlíček opustil Vídeň a ubíral se na Rus. Nemaje pasu, byl nucen od počátku listopadu 1842 až do 8. ledna r. 1843 zůstatí ve Lvově. Pobyť lvovský Havlíčkův obzor nemálo rozšířil. Český spisovatel K. V. Zap, tehdy akcésista účetní kanceláře ve Lvově, jako hostitel Havlíčkův uvedl hosta svého do české společ-

¹ Viz náš článek „Cesta Karla Havlíčka na Rus“ ve Zvonu IV, str. 648–650.

nosti ve Lvově, a mezi literáty polské a rusínské. Ve Lvově Havlíček blíže seznámil se s Rusíny, historikem Haliče Divišem Zubrickým, básníkem a sběratelem písní lidových theologem Jakubem Holovackým, osobně poznal Poláka Adama Junošu Rościszewského, dárce polských knih české musejní knihovně a přítele V. Hanky. Styk s Rusíny uváděl Havlíčka k studiu poměrů církve řecko-katolické. Zap a Poláci poučovali Havlíčka o literárních proudech polských. Oblíbený tehdy polský spisovatel Henryk hr. Rzewuski a jeho nekritický obdivovatel, romantik Michał Grabowski stali se vedle starých ročníků ilustrovaného časopisu „Lwówianina“ polským čtením Havlíčkovým. Knihovna Zapova poskytovala Havlíčkovi lekturu českou.

Nejvíce času věnoval ve Lvově Havlíček studiu romantických povídek, v „Květech“ od r. 1837—1840 uveřejněných. Rozbíral je pečlivě a zaznamenával si o nich svůj soud. Líbily se mu práce Tylovy a Jana z Hvězdy, odsuzoval povídky K. Sabiny, díval se celkem na českou literární produkci tehdejší očima obecného mínění českého.

V lednu 1843 Havlíček opustil Lvov, a přes Radziwiłlow, Berdycu, Kijev, Orel a Tulu stihl dne 5. února r. 1843 v poledne do Moskvy. Byl v místě, pro něž v Praze vřelou láskou hořela snad všechna česká srdce a pro něž vřelou láskou hořelo i srdce Havlíčkovo.

V.

Na Rusi. Havlíčkovy studie a myšlenkový přerod. —
Literární plány.

Havlíček na Rusi dlel od ledna r. 1843 až do července r. 1844. Byl tam vychovatelem syna a synovce

universitního profesora moskevského Štěpána Petroviče Ševyрева, jehož jméno jistě asi poprvé zaslechl v přednáškách Vietzových.

Na Havlíčka nové prostředí mělo vliv neobyčejně veliký. Ani tak hned nepozoroval, že jest ve státu, který je absolutistický, poněvadž sám ze státu takového, Rakouska, přicházel. Za to tím více upoutalo jeho pozornost, že stát i církev v Rusku těsně jsou spiaty, a že ve státě, v Čechách tak velebeném, panuje náboženská a národnostní nesnášlivost. Havlíček byl ohromen velikostí Ruska a tím, že stát, v němž měl žít, převážnou většinou byl slovanský. Kromě tří měsíců, které strávil na venkově ruském v Smolenské gubernii, Havlíček žil skoro stále za svého pobytu na Rusi v Moskvě.¹ Moskva byla tehdy o málo menší Vídně, ale to, co do velikosti scházelo jí k Vídně, nahrazovala Havlíčkovi její slavná minulost a její tehdejší význam v ruském a slovanském životě. Po Petrohradě bylo to druhé město veleříše ruské, první středisko duchovní činnosti na Rusi. V Moskvě tloukla za pobytu Havlíčkova na Rusi tepna kulturní činnosti ruské, v Moskvě filosofie Schellingova tehdy ustupovala vítězně postupující filosofii Heglově, Goethe, zvláště jeho druhý díl ‚Fausta‘, stal se oblíbeným čtením ruské universitní mládeže. V Moskvě také veleben byl tehdy zakladatel ruské ‚naturalistické‘ školy N. V. Gogol, a s despektem bylo pohlíženo na petrohradské romantiky V. A. Žukovského a A. Puškina,²

¹ S. Volkonskij: Čtení z ruských dějin a z ruské literatury. Přeložil Lad. Hofman. V Praze 1901. — A. G. Stin: Historie literatury ruské XIX. století. Ve Velk. Meziříčí 1891. — Н. Барсуковъ: Жизнь и труды М. П. Погодина. С. Пб. 1888 ad.

² Na různých místech v knize V. A. Franceva: Очерки по истории чешскаго возрождения. Варшава 1902.

a to právě tak, jak na ně s despektem pohlížel v Praze Šafařík. Nejbližší kruh, v němž se Havlíček v Moskvě pohyboval, byl kruh prodchnutý fantasticko-idealistickou filosofií Schellingovou. Havlíčkův zaměstnavatel prof. Ševyrev byl hlavou tohoto sdružení, M. G. Pavlov, M. P. Pogodin, J. V. Kirějevskij, A. S. Chomjakov, J. M. Sněgirev, O. M. Boďanskij byli předními členy kroužku. Za orgán měli časopis ‚Moskvitanin‘ (od r. 1841) zastávající hlavní zásadu všem členům kroužku společnou: západ je shnilý, jak poprvé pověděl sám prof. Ševyrev, východu náleží budoucnost. Část tohoto kroužku šla i dále a zcela nekriticky ruský byrokratický a militaristický absolutismus své doby prohlašovala za systém národní a neskrblila chválou vládě císaře Mikuláše.

Se vznešenými představami o Rusku, v Praze obecně rozšířenými, Havlíček vstoupil na ruskou půdu a toužil poznati všechnu tu velebnost, pro niž v Čechách tolik Rusko chválili.

Jako již dříve na cestách, tak i nyní v Rusku zajímá Havlíčka především život. Ruský život chce poznati dokonale, bystře proto posuzuje vše a činí si od jízdy své na Rus o všem, co zapamatovati si sluší, poznámky. Debattuje se studenty v Moskvě, rozmlouvá na venku se sedláky, v hostinci pozoruje ruské kupce, dává se poučovati od ruských kněží o pravoslaví, účastní se lidových slavností atd. atd. Má příležitost účastniti se debatt nejen s Rusy, ale i s Poláky. hojně v Moskvě studujícími, od nichž poučován jest o sporu rusko-polském, a dokonce seznamuje se i s bulharským studentem, který pověděl mu mnoho o poměrech na Balkáně. A vedle pozorování života a rozmluv vzdělává se Havlíček i knižně. Moskevská universita mnoho mu ne-

poskytla, přednášky profesorů se mu nelíbily a proto na ně nechodil; za to knihy moskevských přátel rozšířily jeho obzor duševní měrou neobyčejnou a valně přispěly ku přerodu jeho zásad.

Brzy po svém příjezdu do Moskvy cítil Havlíček potřebu zdokonaliti se v ruštině a informovati se o Rusku v přítomnosti i minulosti. Vostokova a Puchmajerova grammatika, slovník ruské akademie a J. A. E. Schmidta malý příruční slovník rusko-německý a německo-ruský byly Havlíčkovými učebnicemi ruštiny. O Rusku přítomném vedle spisův a poučování členů kroužku moskevského poučovala Havlíčka literatura německá. Cestovatelé J. G. Kohl, J. Ch. Petri, H. J. Blasius a v XVII. stol. žijící J. A. Mandelslo byli tehdy Havlíčkovou lekturou. Moskvitanin, Otčestvennyja Zapiski, do nichž ukládal své práce ruský kritik V. G. Bělinskij a staré ročníky zaniklého Nabludatěla poskytovaly informace o kulturním snažení Rusů. Z literárních koryfeů ruských Havlíček poznal Puškina, Lermontova a Gogoľa. Obíral se také módním tehdy novellistou Vladimírem Alexandrovičem hr. Sologubem. První dva literáty vlivem svého moskevského okolí zavrhoval jako nenárodní, Gogoľa, ježž slyšel velebiti v Praze, ve Lvově i v Moskvě, od první chvíle si zamiloval. Později soud svůj o Puškinovi i Lermontovi změnil a dokonce z obou i překládal, Gogoľovi v sympatiích vždy zůstal věren, měl jej v lásce vždy tak, jak vroucně si jej zamiloval při prvním jeho spisu. Sologub líbil se Havlíčkovi vtipnou a satirickou stránkou svých novell.

Havlíčka do minulosti ruské přirozeně uváděly dějiny národního historika ruského, na pramenech založivšího práce svoje a prosáklého duchem romantismu

obecně velebeného N. M. Karamzina, do nejstarších dob ruských vůdcem mu byl göttingký professor A. L. Schlözer svým překladem a výkladem Nestora, v němž, jakož i v jiných pracích Schlözerových, naléztí lze patrné stopy jeho příznivého mínění o slovanské jednotě.

Na Rusi Havlíček zůstal věren svým studiím českého jazyka a české literatury. V Moskvě počal se studiem Jungmannova Slovníka, a v Moskvě blíže a hlouběji seznámil se s Kollárovou ‚Slávou Dcerou‘, kterou v Čechách poznal jen v úryvcích, a s oběma Rukopisy, z nichž úryvek do němčiny přeložil již za pobytu svého v pražském semináři. Knihovna prof. Boďanského poskytovala mu novinky české literatury. Vedle Kvěťů četl na Rusi r. 1844 v Čechách vyšlé spisy: Drah. M. Villaniho, Č. Hněvkovského, J. E. Vocela, K. Sabiny, J. Malého a j. Všechny uvedené české samostatné spisy z r. 1844 Havlíčkovi se nelíbily. Ruské studie Havlíčkovy změnily dřívější nazírání jeho na literární produkci českou.

Na Rusi Havlíček nezapomínal na své předsevzetí z dob studií filosofických: literárně i cestami prostudovati východ evropský. V Praze slíboval přátelům svým, že bude se obíratí též poměry švédskými, pokud jich pro poznání východu bude potřebovati, v Moskvě k slibu svému učinil první kroky a studoval švédsky podle grammatiky Gustava Sjöborga. Jinak Havlíčka zajímala literatura polská a studium lidové poesie slovanské. Pro poznání vzdělanosti a literatury polské nevolil Havlíček spisův autorů duchaplných, ale pilných a zvláště materiál dobře podávajících. Archaeolog K. W. Wójcicki a Michaľ Wiszniewski byli v tom směru jeho hlavním

čtením. V Moskvě přečetl Havlíček také paměti oblíbeného mazovského šlechtice, statečného a vtipného vojáka a rváče Jana Chryzostoma Paseka, a asi na upozornění prof. Ševyрева, osobního přítele A. Mickiewiczze a nadšeného překladatele Konráda Wallenroda, pustil se do studia Mickiewiczova Konráda Wallenroda. V studiu lidové poesie slovanské přidržuje se Havlíček nejprve Sušila a Čelakovského, později patrně zase na upozornění prof. Ševyрева obírá se i slovanskými básněmi epickými, pohádkami a pověstmi. Byliny ruské blíže poznal ze sborníku připisovaného Kiršovi Danilovu, četl znárodnělé epické zpěvy dalmatského básníka Andrije Kačiće Miošiče a probíral se sbírkami J. Sacharova. I s maloruskou poesíí lidovou na Rusi se blíže seznámil.

Ale přes všechny studie uvedené Havlíček nezapomíná na studium bohaté literatury německé. Populární osvícenská německá filosofie J. G. Zimmermanna myšlenkově živí ho i na Rusi. Z Prahy, z dob studií filosofických, znal, jak jsme výše napsali, Zimmermannův spis ‚Über die Einsamkeit‘, v Moskvě přečetl Zimmermannovu práci ‚Vom Nationalstolze‘, jež srší vtipem a humorem, zavrhuje národní hrdost na nevědomosti založenou a prosycena je touhou po svobodě; soudí o ní, že je to ‚velmi dobrá věc‘. Jako budoucí belletrista studuje pro informaci literárně historické práce a čte německé básníky a belletristy. Sčetlý, třeba že ne hluboký L. B. Wolff, a pilný Franz Christoph Horn jsou literárně historickými rádci Havlíčkovými. Vlivem moskevského okolí universitního, v němž za příkaz universitní mládeže pokládalo se přečísti druhý díl Goethova ‚Fausta‘, čte tohoto velikána. Vedle ‚Fausta‘ přečetl i Goethovy ‚Aus meinem Leben‘ a ‚Wilhelm Meisters

Wanderjahre‘. Ideje mladého Německa působí na Havlíčka K. Gutzkowem, povrchní osvícenství německé Webrovým posmrtným dílem ‚Demokritem‘. Nejmocnější vliv však z německé literatury na Havlíčka za pobytu jeho na Rusi měl velký reformátor německé literatury, Lessing. Čtvrt roku pilně a napiatě obíral se čtením třináctisvazkového Lachmannova vydání spisů Lessingových, a když dočetl dne 19. prosince r. 1843 poslední nepřečtenou stránku vydání spisovatele, který učinil v něm nemalý převrat, s radostí mohl ukončiti svoje poznámky výkřikem: ‚Sláva!‘ Lessingem upozorněn byl Havlíček na studium Plautovy veselohry ‚Captivi‘ a na německého epigramatika, Lessingem svému významu navráceného Logaua.

*

V prvních týdnech svého pobytu na Rusi Havlíček, živený v Čechách do té doby podivem k Rusku, je nadšen vším ruským. Všechno bez kritiky chválí: divadlo, muže, v jejichž kruhu se nacházel, ruského sedláka, ruského kupce, celý ruský pravoslavný národ. Ale již v polovici května r. 1843 nevelebí na Rusi všeho. Již se mu některé věci začínají nelíbit. Nelíbí se mu uzavřenost společenských tříd, nemravnost vyšší společnosti, ruské ‚činovnictví‘, a částečně i ruská literatura. Vytýká, že ruské literatuře chybí nezištnost, pravá, upřímná, vytrvalá práce a láska k národu, a že kvantita ruské literatury neodpovídá její kvalitě. V duchu moskevského kroužku, v němž žil, nenávidí Petrohrad jako ‚hlavní sídlo nenárodní strany literátorů, která se ďáblovským úsilím o to stará podkopávat rozum a mravnost šlechty vším neřádem francouzské, německé a ji-

ných cizozemských literatur'; ale v polovici května r. 1843 vidí již chyby i na Moskvě a soudí, že většina literátů moskevských není lepší nežli jsou petrohradští. V říjnu r. 1843 dostává se Havlíček do prudkých zásadních konfliktů s prof. Ševyrevem.

Pod vlivem nedávno dokončené lektury své, Zimmermannovy knihy ‚Vom Nationalstolze‘, vystupuje proti národnímu šovinismu Ševyreva a jeho přátel, odsuzuje jich stanovisko k Polákům a jich nekritické tupení německé kultury, na níž, jak Havlíček dobře vycítil, kruh prof. Ševyreva založil své theorie. Z názorů prof. Ševyreva a z názorů pražských o Rusku zvolna se Havlíček vybavuje. Na počátku listopadu r. 1843 sice ještě v duchu svého literárního okolí odsuzuje Puškina s jeho druhy jako ‚imitatorum pecus‘, avšak o velikosti moskevských professorů změnil již zcela své mínění. Jediný Bodanskij se Havlíčkovi zamlouvá; má o něm lepší mínění, než jaké si přinesl z Prahy. Plané vlastenectví a koketování se Slovaný je mu zcela protivné. Roste v něm nejen odpor k moskevským professorům, ale i k Rusku, které, jak 6. listopadu 1843, napsal, ‚hraničí s Kytajem‘. V lednu r. 1844. dívá se Havlíček na ruské poměry již zcela otevřeně, bez brejlí mámení, které si přivezl s sebou z Prahy. Nelíbí se mu docela ruské činnovnictví a absolutistická libovláda, zatracuje robotu ruskou, ruský ‚obrok‘, vyssávání a přetěžování dělníků pány. Na ruském sedláku, o němž si myslil dříve tolik pěkného, již vidí, že je zubožený, nevzdělaný, utýraný, že rodinné svazky sedláků jsou rušeny, že sedláci nejsou tak mravní, jak se domýšlel. Život v městech je mu protivný pro frivolnost, zvláště pro prostituci. Odsuzuje všemocnost ruského knutu, který na Rusi ‚zastane více

než u nás v Čechách celý kancelář pisařů a drábů, nenávidí epikurejství městského obyvatelstva. Ale přece ještě si nedůvěruje, domnívá se, že vidí vše černěji nežli je ve skutečnosti, a těší se, že zase později bude souditi o Rusku lépe. Ale marně. Rusko stává se Havlíčkovi protivným; nejen z věcných důvodů, ale i z osobních nepřijemností pálí ho na Rusi půda pod nohama, touží po Čechách, zvláště po Praze.

V první polovici května r. 1844 Havlíčkova necht k Rusku je na svém vrcholu. Moskevské povrchní vlastenčení, demonstrativně namířené proti Petrohradu a jevíci se zvláště ve vněšnostech, málo opravdové vlastenecké práce, mnoho řečí a málo skutků, na ochování se bratrské k Slovanům, v němž tehdy Havlíček vycítoval nedobré úmysly, ruská chtivost, to všechno a snad ještě jiné odcizilo Havlíčka moskevskému úřednímu patriotismu docela. Dne 13. května r. 1844 napsal: ‚Za tu cenu, za kterou by oni dělali dobrodiní, za takovou cenu já je neberu‘, a téhož dne si povzdychl nad svými pražskými ideály: ‚Slovanství se vzpíná! Aby jenom Kollár mohl přijet do Rus místo mne! On by si zoufal za to, čím sám k tomu Slovanství dopomáhal!.. Kdo chce Čechům opravdu dělat dobrodiní, ať je posílá na své útraty do Moskvy!‘ V té době, kdy mizely Havlíčkovi jeho pražské sny o Rusku, v té době roste v jeho hlavě pevná víra v budoucnost češství, láska k otčině, které si počíná více a z přesvědčení hlubokého vážiti, a rodí se sympathie pro Jihoslovaný. Dne 13. května r. 1844 byl Havlíček rozhodnut co nejdříve z Ruska vrátiti se do své otčiny. Dne 6. července r. 1844 vydal se z Moskvy na cestu do Čech. Opouštěl Moskvu s nechtí ‚k rušíně‘, a skoro beze všech

intimnějších styků. S jediným O. M. Boďanským zůstal v přátelštějším poměru.⁴

Za pobytu v Rusku počal Havlíček býti průmysleně literárně činným. Snaha psáti byla u něho již před odjezdem na Rus, rostla s jeho nacionálním sílením. Na Rusi připravuje se Havlíček k soustavnému spisování a k publikování prací.

Vedle plánů literárních, které přinesl si z Prahy, činí si řadu nových předsevzetí literárních. Chce pokusiti se na různých polích literárních, ale přes to tehdy má stále na paměti, že za hlavní svůj cíl vytkl si belletristiku.

Obíraje se německou lekturou literárně historickou a kritickou, rozhodl se brzy po příjezdu na Rus sepsati „aesthetiku“. Nemělo to býti dílo hluboce filosoficky i literárně založené, nýbrž jen „holý katalog všech dobře povedených děl a částek“. Lekturou Gogoľa přiveden byl na myšlenku sepsati historický román ze života ukrajinských kozáků, k nimž cítil nemalé sympatie nejen pro „neobyčejnost jich dějin“, ale i proto, že Kozáky pokládal „jako ozvěnu našich rot husitských“. Připravoval se psáti do Časopisu českého Musea referáty o ruské literatuře, chtěje, aby český list měl dříve zprávy o ruských věcech nežli je mívaly v Lipsku vycházející, Dr. J. P. Jordanem redigované „Jahrbücher für slavische Litteratur, Kunst und Wissenschaft“. Byl jednu chvíli také připraven započíti s uskutečněním své myšlenky již v Praze vzniklé a na Rusi přerozené, a chtěl sepsati za pomoci svého pražského přítele J. T. Klejzara „Ned-

⁴ V. A. Francev: Очерки по истории чешскаго возрождения. Варшава 1902. LXV.

vědi almanah na rok 1848', satiru to „na učenost, na spisovatele a na duchovní i světskou vrchnost vůbec, specialissime autem na jubileum pražských vysokých škol“. Ale ze všech zmíněných plánů ani jediný nestal se skutkem a při většině jich ani ku přípravné práci nedošlo.

VI.

Havlíčkovy překlady z Gogol'a.¹

Za svého pobytu na Rusi z ruských belletristů nejvíce Havlíček obíral se zakladatelem ruské „naturalistické“ školy, Nikolajem Vasiljevičem Gogolem. Havlíčkově povaze, od mládí praktické a k střízlivému názírání na skutečné poměry již z domu otcovského uvyklé, nejlépe odpovídal tento ruský prosaista, který se nelekal bez brejlů se podívatí skutečnosti tvář v tvář a který dovedl nad hloupostí a malicherností lidskou propuknouti v smích, v němž tajily se slzy.

Havlíček s jménem Gogoľovým seznámil se již dříve, v Praze za svých studií. Z úst profesora K. J. Vietze slyšel o Gogoľovi: „der echt nationale Gogol' a v domácnosti P. J. Šafaříka slyšával s nadšením mluvíti o tomto velikánu nové ruské literatury. Šafařík sám od r. 1839 znal se osobně s Gogolem z jeho pobytu v Praze a byl s ním v písemných stycích; na práce Gogoľovy rodinu Šafaříkovu velice záhy upozornili ruští profesori O. M. Boďanskij a M. P. Pogodin, kteří rádi viděli, že choť Šafaříkova v prázdných chvílích se pokoušela o některé ukázky překladu z Gogoľa. Na své cestě na Rus, za mimovoľné zastávky ve Lvově,

¹ Sr. B. A. Францевъ: И. В. Гоголь въ чешской литературѣ. С. Пб. 1902.

slyšel Havlíček novou chválu na Gogola z úst svého hostitele, K. V. Zapa, který r. 1839 otiskl v Květech překlad Gogolova ‚Tarasa Bulby‘ a tak první seznámil české čtenářstvo s ruským spisovatelem, o němž v Čechách již od r. 1838 objevovaly se nadšené noticky v časopisech. Zap však nejen že obrátil pozornost svého hosta na Gogola, nýbrž i vybídl a zavázal Havlíčka, že bude z Gogola překládati. Překlady ty zamlouval si Zap pro svou sbírku, jejíž první svazek právě tehdy měl připravený do tisku, pro ‚Zrcadlo života na východní Evropě‘. ‚Zrcadlo‘ byla sbírka, jejíž založení vyplynulo z touhy opravdově poznati slovanské národy. Zap chtěl podati v ‚Zrcadle‘ poučení o lidech a zemích na východě Evropy, chtěl seznámiti s jich společenským životem, povahou, zvyky, obyčeji, jich osudy, památkami historickými, a cíle svého zatím chtěl dojíti uveřejňováním obrazů, cestopisných nástinů, národních anekdot a pověstí, vybíraných přímo u spisovatele toho kterého národa. Za spolupracovníka pro tuto sbírku ve Lvově získal si Havlíčka, který již v Praze jevil chut překládati z ruštiny.

Když Havlíček přišel do Moskvy, nalézalo se právě na trhu knihkupeckém čtyřsvazkové vydání «Сочинения Николая Гоголя» (С. Петербургъ 1842), a u moskevského zaměstnavatele Havlíčkova, prof. Ševyрева, byl dokonce sklad spisů Gogolových. Havlíček sotva že se po Moskvě ohlédl, hned chtě zůstatí věren svému slibu Zapovi danému, z nového vydání Gogolových spisů začal překládati. Z prvního dílu nepřekládal vůbec nic; práce v něm obsažené prohlašoval v předmluvě sám autor za pokusy nevelké ceny, Havlíček proto těchto pokusů nepřeváděl. Za to z dílu druhého, jehož

obsah hleděl k životu maloruskému, vybral si několik věcí. Před 13. květnem r. 1843 měl již přeloženu z druhého dílu idyllu dvou dobrosrdečných starých manželů, na vsi jednotvárně a přece šťastně trávicích život, ‚Starosvětská šlechta‘; na počátku listopadu r. 1843 byl hotov s překladem vtipné satíry ze života městského, ‚Pověst o tom, kterak se rozhněvali pan Matěj s panem Matoušem‘, a začátkem umělecky velmi cenné fantasticko-legendární povídky ‚Vij‘, který obsahoval popsání kijevských bursákův a podle Havlíčkova mínění byl by se nad jiné hodil Zapovi pro jeho ‚Zrcadlo‘.

Na počátku listopadu r. 1843 pomýšlel také na opravení Zapova starého, v Květech r. 1839 otištěného překladu, epopoje kozáctva XVI. věku, ‚Tarasa Bulby‘, podle nového zpracování, ale k uskutečnění tohoto plánu nedošel.

Všechny uvedené překlady Havlíčkovy byly určeny a zaslány Zapovi pro jeho ‚Zrcadlo‘, ale nevyšly v něm. Třetím dílem r. 1844 ‚Zrcadlo‘ zaniklo, a Havlíček tudíž pomýšlel na otištění svých překladů z Gogola jinde. Začátek povídky ‚Vij‘ s názvem ‚Kyjevští studenti, jak byli před časy‘ vyšel v ‚České Včele‘ (1/5. 1846), ‚Pověst o tom, kterak se rozhněvali pan Matěj s panem Matoušem‘ v M. Gogola Zábavných spisech (1847, I, str. 203—278) a ‚Starosvětská šlechta‘ r. 1845 v Bibliothece zábavného čtení. (Nový běh, sv. V., str. 102—134).

Havlíček ještě na Rusi počal překládati některé z těch Gogolových prací, jejichž látka byla vzata ze života petrohradského. Dokončil pak překlady ty v Čechách asi brzy po svém návratu z Ruska. Z 3. dílu spisů Gogolových vybral dvě povídky, ‚Noc‘ a ‚Plášť‘,

jež líčí typy petrohradských byrokratů a ubohost ruského činovníctví, a drobnou humoristickou črtu ‚Kočárek‘. Překlad ‚Nosu‘ vyšel r. 1845 v Bibliotheca zábavného čtení (Nový běh, sv. V., str. 33—67), ‚Pláště‘ v Gogolových Zábavných spisech (I, str. 279—326) a ‚Kočárku‘ v ‚České Včele‘ r. 1847. (26./11.).

Gogola Havlíček vždy si velice vážil a i později jako redaktor ‚Národních Novin‘ z něho překládal a tiskl. Když po vydání oktrojované ústavy r. 1849 politický zájem v Rakousku ochaboval a nebylo dosti politické látky pro ‚Národní Noviny‘, Havlíček sáhl ke Gogolovi a uveřejňoval v denníku svém (20./7.—11./9. 1849) první díl ‚Mrtvých duší‘, maje naději, že Gogol vydá ještě jich druhý díl, a dne 26. září r. 1849 otiskl malý dramatický obraz z pera Gogolova: ‚Lokajstvo‘. ‚Mrtvé duše‘ Havlíček cenil vysoko. Soudil o nich, že je to spis ‚nejpůvodnější a zcela jistě ruský, nejen v nejmenších formách a drobných myšlenkách, nýbrž i v charakterech, v celém smýšlení a v jazyku samém‘. ‚Nám se zdá‘, napsal Havlíček, ‚tento spis pravým daguerrotypem národního slovanského vůbec a zvláště ruského humoru a satiry‘. ‚Lokajstvo‘ vybral proto, aby český čtenář poznal ‚spůsob služebníků ruských a snad i všech ostatních‘.

Gogol Havlíčkovi líbil se nejen proto, že byl humorista, a to humorista v pravém a dobrém smyslu toho slova, ale líbil se mu i pro literární směr a pro látku, kterou se zabýval. V Gogolových spisech Havlíček viděl zrcadlo tehdejší Rusi se všemi jejími přednostmi i chybami. ‚Gogolův humor a vtip‘, charakterisoval r. 1849 Gogola, ‚Gogolova satira nejsou vynuceny a vymačkány, tak jako ji pozorujeme u veliké

části německých humoristů, kterých jest čtenáři líto, jako koní hnaných od nemilosrdného vozky do příkrého vrchu: nýbrž přirozeně tekou tak, jako by samy od sebe myšlenka z myšlenky nevyhnutelně plynouti musela, nesouc již sama v sobě každá božskou jiskru, vyluzující z lidské mysli potěšení a úsměv‘. A z důvodův uvedených se Havlíček přičinil o rozšíření známosti spisů Gogolových. Neuvedl, jak jsme již výše slyšeli, Gogola do české literatury první, ale o poznání jeho prací mezi Čechy nejvíce se přičinil, vyprav nejlepších částí ze spisů Gogolových a přeloživ je.

Havlíčkovy překlady Gogola jsou překlady doslovné, ne však otrocké. Jsou to, kromě překladu ‚Mrtvých duší‘, překlady pečlivé přes to, že v nich občas narážíme na rusismy. Ve své době byly zajisté z nejlepších překladů českých. Bylo na nich viděti, že překladatel znal dokonale nejen jazyk, z něhož překládal, ale i ruský život, který je předmětem spisů Gogolových. Znalost ruského života nutkala Havlíčka, aby ku překladům pro českého čtenáře připojil vysvětlivky a poznámky.

Havlíčkův překlad ‚Mrtvých duší‘ stojí níže nežli dřívější jeho překlady z Gogola. Je na něm patrný chvat, snadno vysvětlitelný tím, že překlad byl den ze dne pořizován a hned tištěn. Není to překlad věrný, vždy správný, doslovný a úplný. Havlíček, který byl dobrý autokritik, sám nebyl s překladem svým spokojen, a později, za pobytu v Kutné Hoře, když pomýšlel ‚Mrtvé duše‘ vydati ve zvláštní knize, dřívější svoji práci přehlézel, opravoval a doplňoval.¹ Tento zrevido-

¹ Mrtvé duše aneb Příhody Čičikova. Z ruštiny M. Gogola přeložil Karel Havlíček Borovský. (Modré knihovny č. 19.) V Praze 1894.

vaný překlad ‚Mrtvých duší‘ však sám nevydal, a ani nedošel k úplnému vykonání revise.

VII.

Havlíčkovy epigramatické práce na Rusi.¹

Na cestě do Moskvy a po příjezdu do Moskvy objevila se u Havlíčka silná potřeba psát verše. Havlíčkovy básnické pokusy z prvních chvil na Rusi tonou ještě úplně v myšlenkovém ovzduší pražské poesie Havlíčkovy a i způsob jeho básnického tvoření jest dosti primitivní. Jednou melodie nějaké známé písně dává Havlíčkovi formu jeho básnického produktu (Zdvihni se, zdvihni¹), jindy forma lidové písně je mu vzorem (Smutná komůrka).

Obsáhlé studie změnily na Rusi směr básnické tvorby Havlíčkovy. V Havlíčkovi silně se rozechvívá struna satirická, skládá parodie. Dne 23. prosince r. 1843 složil parodii ‚Tys bratr náš, která jest patrnou známkou Havlíčkova se vybavení z pražského myšlenkového prostředí. Malicherné české vlastenčení a nekritické slovančení tehdejší je mu nade vše protivné.

Na Rusi se Havlíček seznámil blíže s epigramem, a psaní epigramů věnoval tam mnoho času. Napodobeniny Martialových epigramů od Johna Owena a řecké epigramy, obsažené v Anthologii, kterou uspořádal ca-

¹ Sr. L. Quis: Úvod k Básnickým spisům Karla Havlíčka. V Praze 1897. — J. Jakubec: Tři čeští epigramatikové. Obzor literární a umělecký, II. — J. Jakubec: Čelakovský a Havlíček. Obzor literární a umělecký, III. — J. Jakubec: Německé verše Karla Havlíčka. Listy filologické, XXXI, 212 ad. — Zd. V. Tobolka: Kdy započal K. Havlíček skládati epigramy? Zvon IV, 530.

řihradský mnich XIV. věku Maximus Planudes, znal již z gymnasia německo-brodského, ze svých učebnic, a epigram psátí, jak to móda literatury i let studentských tehdy žádala, začal již jako filosof na počátku druhého běhu logiky a pokračoval na cestě té jako theolog, pokoušeje se i o epigram německý.

Na Rusi studoval vtipný, důmyslný, úsečný epigram lessingovský, v Čechách již před Havlíčkem kvetoucí. Studium Lessingových spisů byl uveden k studiu Logauových ‚Sinngedichte‘. Vedle Logaua tehdy studoval na Rusi epigramy Fr. L. Čelakovského i epigram Puškinův a činil si sbírku epigramatických básní z poesie lidové.

Studuje epigramatiky, pokusil se Havlíček více pro cvik nežli s úmyslem literárním o překlad některých epigramů. Tak přeložil na Rusi z Puškina ‚Učený epigram‘ a z Logaua několik epigramů, nepomyšleje na publikování svých překladů. Překlady ty jsou věrné, formou přizpůsobené českému čtenáři, a originálu v ničem nezadají. Teprve nedlouho před odjezdem z Ruska (v dubnu 1844) pojal Havlíček myšlenku uspořádati sbírku nejlepších epigramů ze světových literatur a tiskem ji vydati, ale přes dobrý úmysl dále nepřišel.

Čtení epigramatikův a překládání z nich spojilo se u Havlíčka i se snahou psát epigramy vlastní. Dne 30. září r. 1843 vyšel z jeho pera první známý český epigram s nadpisem ‚Aristokratický‘, silně jevíci vliv Lessingovy theorie o epigramu. Na konci r. 1843 skládá Havlíček ještě epigramy jiné, r. 1844 jen jen je sype ze sebe. Přes dvě třetiny jeho epigramů, nám dochovaných, pocházejí z r. 1844. V únoru, březnu, dubnu a

květnu r. 1844 píše ustavičně epigramy, jsou i dny (jako 15. březen), kdy složil až deset epigramů.

Havlíček původně své epigramy nechtěl tisknouti. V dubnu r. 1844 na Rusi svůj dřívější úmysl změnil. Rozhodl se vydati později sbírku původních a přeložených epigramů, až se ještě více s epigramem seznámí, a již na Rusi pojal myšlenku výbor svých epigramův opatřiti ilustracemi. V českých poměrech uskutečnění této myšlenky bylo by znamenalo něco nového.

Když se Havlíček navrátil z Ruska, otiskl v srpnu r. 1844 v České Včele několik epigramův a obíral se myšlenkou vydati výbor epigramů samostatně. R. 1845 vybral 80 svých epigramův a dva přeložené a chystal je pro tisk. Sbíрка nesla název ‚Epigramy‘ a byla rozdělena: I. Církví, II. Králi, III. Vlasti, IV. Musám, V. Světu, ale z neznámých nám příčin nebyla vydána. Havlíček později z epigramů svých na Rusi složených otiskoval některé v časopisech. Několik jich uveřejnil v ‚České Včele‘ r. 1846 a r. 1848,² r. 1849 v satirické příloze k Národním Novinám ‚Šotku‘. Velkou část epigramů vůbec za svého života neotiskl; byly vydány porůznu i v celku až dlouho po jeho smrti.

*

Na Rusi ve dnech od 26. března do 4. dubna r. 1844 Havlíček sepsal a dne 27. dubna anonymě poslal do redakce ‚Květů‘ deset časoměrných distichů, jimž dal název ‚Jehelníček Ludmily Češky‘. Jest to jedna z nejslabších básnických prací Havlíčkových; je slabá myšlenkami i formou. Havlíček chtěl se satiricky obrátiti proti snůšce nekritické chvály, jakou zasypal tehdy

² V České Včele r. 1848, str. 96 otiskl poprvé epigramy ‚Ruská konstituce‘ a ‚Nápis na sochu Karla IV‘.

vynikající české zjevy Ivan Čech (patrně Jos. Boj. Pichl) ve verších ‚Kytka‘ ve ‚Květech‘ dne 22. července r. 1843 a chtěl redakci ‚Květů‘ tím upozorniti na otištění slabých příspěvků, ale jeho satirický pokus vyzněl na plano i proti autoru ‚Kytky‘ i proti redakci ‚Květů‘, poněvadž byl nezdařilý. Jistě bylo dosti satiry v tom, že celou formu ‚Kytky‘ chtěl Havlíček napodobiti v ‚Jehelníčku‘, a že hleděl způsobiti dojem, jako by žena vynikajícím mužům věnovala své verše, ale jinak časoměrná disticha Havlíčkovi se nepodařila. Ani by se snad tento básnický pokus Havlíčkův nemusil při významu Havlíčkově připomínati, kdyby nebyl jedním ze známek, jak Havlíčkovi na Rusi bylo již protivné ono tehdejší malicherné, lichotivé, nekritické a sentimentální vlastenčení české, a kdyby nebylo bývalo v pozdějších literárních bojích Havlíčkových šířeno, že Havlíček skládal neslušné verše na Jana Kollára, J. Jungmanna a jiné. Ani jedno z distichů netýkalo se těchto mužů, a mohla-li se nesprávná pověst roznášeti, stalo se tak jen proto, že ‚Jehelníček‘ v ‚Květech‘ a vůbec za života Havlíčkova nebyl vydán.

VIII.

‚Obrazy z Rus‘.¹

Za pobytu na Rusi vznikly v Havlíčkovi myšlenkové zárodky prací o Rusku. Havlíček některé z prací těch začal psáti hned na Rusi, jiné později psal v Čechách podle svých poznámek z Ruska, k sepsání některých konečně ani nedošlo. Ještě v Moskvě sepsal ‚První zkoušku z českoslovanského jazyka v Moskvě‘,

¹ Karel Havlíček Borovský: Obrazy z Rus. Uspořádal a vydal Zdeněk V. Tobolka. V Praze 1904.

„Svátek Pravoslavnosti“ a nedochovanou stať, přírodopyskeckou klassifikaci všech čepic, brzy po návratu z Rus v Čechách koncipoval práce „Gulanje“, „Kupěčestvo“, „Cizozemci v Rusích“, „Perekladnaja“, „Izvoštik“; později za revolučního hnutí českého stati: „Neobyčejný katechismus“ a „Rusové“. Za života svého ve Květech (r. 1843), České Včele (1845), Národních Novinách (1849), Slovanu (1850) otiskl z prací těch porůznu kromě přírodopyskecké klassifikace všech čepic a dvou nedokončených zlomků („Perekladnaja“, „Izvoštik“) práce všechny, avšak sám nikdy neotiskl jich v samostatné knize. Společným podtitulem „Obrazy z Rusí“ označil z uvedených článků jen Svátek Pravoslavnosti, Gulanje, Kupěčestvo, Perekladnaja (zlomek), Neobyčejný katechismus; my dnes všechny výše uvedené Havlíčkovy práce o Rusku pro jejich společný předmět, Rusko, i dle úmyslů autorových shrneme pod název „Obrazy z Rusí“. —

„Obrazy z Rusí“ psal Havlíček s tendencí poučiti Čechy o Rusku, od ostatní Evropy tolik se lišícím. „První zkouška z československého jazyka v Moskvě“, referující o universitní zkoušce dne 3. května r. 1843 v Moskvě konané, měla za účel povzbudit Čechy k učení se češtině a ukázati sympathie moskevských kruhův universitních k českému snažení; „Svátek pravoslavnosti“, koncipovaný pod živým dojmem, líčí církevní slavnost co rok konanou v Moskvě o první neděli velikého postu, a to s tendencí: dovoditi, že v zemích, kde vládne jinonárodní náboženství, nikdy se nemůže vyvinouti úplné organické spojení státu, národnosti a víry; stať „Gulanje“ popisuje nejslavnější moskevská gulání, ve snaze předvésti rázovitost ruského ducha a představití různé druhy moskevského obecenstva. „Kupěčestvo“ se-

znamuje nás s ruským kupcem, zvláště moskevským, podle Havlíčka repraesentantem ruského národa v jeho přednostech i vadách, doma, v práci a v poměru k ostatním stavům; v „Cizozemcích v Rusích“ zjištěním stavu cizozemského živlu, zvláště západoevropského na Rusi, odpovídá se na otázku, jak mnoho a co k emancipaci ruštiny je zapotřebí; v zlomku „Perekladnaja“ vzpomíná Havlíček netečnosti ruského činovníka v Kijevě; „Izvoštik“ srovnáním s pražským fiakristou měl charakterisovati zvláštnosti ruského izvoščika; „Neobyčejný katechismus“ uvádí nás na veřejnou zkoušku městske školy ve Vilně a doklady poučuje, jak na Rusi z Poláků dělají se dobří a poslušní poddaní; ve stati „Rusové“ probírá se společenská třída za třídou a proti mínění v Čechách vlivem brošurkové agitace M. Bakunina rozšířenému se dokazuje, že na Rusi nelze v brzku čekati obratu ke konstituci a nedá se mysliti na převrat proti cáru a absolutismu.

V „Obrazech z Rusí“ vystupuje Havlíček jednak pod vlivem myšlenek svých moskevských přátel, jednak pod vlivem osvícenských, liberálních, demokratických a nacionálních zásad své doby. Jako jeho moskevští přátelé, i Havlíček hledí úkosem na civilisaci západní, zvláště na německé vlivy v Rusku, zavrhuje způsob reforem Petra Velikého, odsuzuje Petrohrad, velebí Moskvu a se sympathiemi mluví o církvi pravoslavné jakožto církvi národní. Jako liberál odsuzuje způsob vlády cara Mikuláše, ruský absolutismus a získávání mladých duší polských tomuto systému. Jako osvícenec zavrhuje pověřivost ruských kupcův a jejich nepoctivost. Jako demokrat brojí proti privilegiím šlechty a ruskému činovníctví. Jako nacional bojuje proti cizím vlivům, zvláště

ve vyšších kruzích ruských, avšak nejde tak daleko, aby nepřiznal, že vzájemným poznáváním se národů vyrůstá národní snášelivost.

V ‚Obrazech z Rus‘ obírá se Havlíček především životem ruským. Probírá ruské společenské poměry a všímá si postavení jednotlivých společenských tříd a při posuzování všech těchto tříd stojí na názoru vlivem revoluční filosofie francouzské obecně tehdy rozšířeném, že Slované v dávnověkosti žili čistě demokraticky.

Snaha vylíčiti, co Rusy jako národ charakterisuje, vede Havlíčka k vyjasňování pojmu národnosti. V ‚Cizozemcích v Rusích‘ také pokusil se vymeziti pojem ‚národ‘. Podle Havlíčka národem sluje ‚v nejčistším a nejideálnějším smyslu veliký počet lidského plemene, jenž stejného původu jsa, svým zvláštním jazykem mluví, zvláštní obec (stát) tvoří, zvláštní své náboženství vyznává a zvláštními vlastnostmi a obyčeji od jiných patrně se rozeznává‘. Ale tento nejčistší a ‚nejideálnější‘ výměr vzhledem k stykům národů ve své době pozměnil a soudil, že ‚nejlépe snad bude, držeti se jedině jazyka a považovati také všechny ty, kteří jedním, zvláštním jazykem mluví, co zvláštní národ‘.

‚Obrazy z Rus‘ nesou silnou pečeť snahy, obhájit Rusko proti německým spisovatelům a proti jejich domýšlivosti, jako by byli všemu Rusy příučili. Jsou psány se zřejmou nechutí k Německu. Havlíček psal je pro české čtenáře a hleděl proto předmět svůj učiniti jim co nejpřístupnějším, vplétaje srovnání s poměry českými; psal je s tendencí přivésti Čechy k lepšímu cennění ‚domácí národnosti‘, proto do popředí vystavoval vlastenectví Rusův a káral nacionální vlažnost českou;

psal je se snahou nabádati k přemýšlení a proto sentencemi proplétal své líčení.

‚Obrazy z Rus‘ netvoří formálně jednotlívý, uhlazený celek. Byly psány pro několik časopisů. Časopis, pro který ta nebo ona stať byla psána, určoval její formu. Proto v ‚Obrazech z Rus‘ vedle prací belletristických nalézáme i prostý referát a stať populárně poučné. Tam, kde Havlíček psal pro list belletristický, nevytvořil cestopisů v pravém toho slova smyslu, nýbrž pěkné feuilletony z cest.

‚Obrazy z Rus‘ nejsou čtení unavující, nudné. Havlíček sice tu onde vplétá poučení, ku př. historické exkursy, ale jinak neobtěžuje čtenáře zbytečným poučováním. Je formou širším vrstvám inteligentů průzračný. Jeho zajímá především přítomný život ruský, a ten líčí nám živě se svým humorem a vtipem. Živost nabývá jeho líčení zvláště vplétáním scén ze života, vplétáním rozhovorův, anekdot a p. Havlíčkovy ‚Obrazy‘ jsou silně subjektivní a tak silně tendenční, že i při pracích pro belletristický list určených ustupuje uměleckost tendenčnosti.

V ‚Obrazech z Rus‘ nezapřel Havlíček své stanovisko racionalistické. Rozumovému uvažování dal přednost před vzrušením citovým.

Na ‚Obrazech z Rus‘ lze pozorovati vliv lektury Havlíčkovy na Rusi. N. V. Gogoľ, M. P. Pogodin, N. M. Karamzin, Schlözer, J. G. Kohl, J. Ch. Petri, H. J. Blasius, J. A. Mandelslo, Sacharov, Hosius, Šafařík, Lessing a j. ohlašují se nám z jeho ‚Obrazů‘. Ale hlavním pramenem Havlíčkových statí je bedlivé, od případu k případu zaznamenávané pozorování života na Rusi, jak jej Havlíček poznal na cestě na Rus, jak jej viděl

v Moskvě, ve Smolenské gubernii a na zpáteční cestě z Ruska.

„Obrazy z Rus“ jsou první, původní, širším kruhům vzdělancův určená řada statí obrozené české literatury o Rusku. . . Máme v nich vylíčeno jasně a srozumitelně Rusko z první polovice devatenáctého století, přímo pozorované zrakem českého bystrého a kritického cestovatele, liberála, demokrata, uvědomělého Čecha a nepřitele Němců.

IX.

Návrat z Ruska. Kritika Tylova „Posledního Čecha“.

Z Ruska odjížděl Havlíček s plnou hlavou plánů, s rozšířeným obzorem, nacionálně valně posílen, s odporem k českému sentimentálně romantickému slovančení a vlastenčení, s reálním názorem o vzájemnosti slovanské, s pevnou věrou v budoucnost českou, s neskonalou touhou po své otčině a s pevným odhodláním pracovati. Přes Vilno, Varšavu a Vratislav jel na Prahu, kde se spřátelil s dlícím tam tehdy Fr. L. Čelakovským, jež po celý život svůj velice si vážil, uznáváje ho za „pravočeskou hlavu“, a po týdenním pobytu v Praze odebral se do své druhé otčiny, Německého Brodu. Do tohoto líně klidného města přinesl nový vzduch. Sám sice dosti studoval tehdy doma (začal čísti něco z oblíbeného poetického eklektika, racionalisty J. H. D. Zschokke a připravoval se k studiu drammat Shakespearových), ale hojně času a práce věnoval i agitaci pro české snahy mezi měšťany německobrodskými. Pojal plán, městu, v podstatě českému, ale na venek s německým nátěrem, dáti ráz český a učiniti z něho baštu češství při hranici českomoravské.

Havlíček vystupuje v Ném. Brodě jako buditel a jako organisátor. Zavádí, někdy až s terrorem, oslovování v druhé osobě množného čísla místo v osobě třetí, radí odstraniti německé štíty na domech a nahraditi je českými, snaží se, aby obvyklý ples studentů německobrodských byl proměněn v „českou besedu“, učí studenty česky, kolportuje české knihy, zakládá knihovnu a zabývá se myšlenkou dáti podnět k založení sdružení „Společnost k zřizování a zvelebování vesnických knihoven v Čechách, na Moravě i na Slovensku“, pěstuje studium místních dějin a hledí vzpomínkami na místní minulost získati si i částečně pro svoji činnost oporu u německobrodského měšťanstva. Nad jiné věnoval se tehdy organisování divadelních her ochotnických, vida v nich nejlepší prostředek probuditi v svých krajanech lásku k češtině. Havlíčkovi umělecké cíle divadla byly tehdy vedlejší, (proto vybíral pro ochotnické hry na české scéně tehdy oblíbené, ale bez hodnoty umělecké a vkusu davu hovící práce Kotzebuovy, Clarenovy a Töpferovy,) nacionálně agitační cíl byl mu první a nejhlavnější.

Na počátku jara r. 1845 odstěhoval se Havlíček do Prahy s pevným úmyslem: perem jako belletrista dobývati si chleba, a již tehdy přijížděl do Prahy s myšlenkou státi se redaktorem nějakého nepolitického listu. Brzy po příjezdu začal vyjednávat s nakladatelem J. Spurným, nepřenechal-li by mu koncessi zastaveného listu „Vlastimil“, a v červenci r. 1845 si Havlíček sliboval, že prostřednictvím J. P. Koubka podaří se mu získati u vlády koncessi pro nový list poučný a kritický. Když se věci tyto hned nedařily, chtěl buď na čas nebo trvale vyhledati sobě zaměstnání, které by jeho

literárním snahám nepřekáželo. Než ani tu neměl dosti štěstí a tím více byl nucen, aby perem si vydělával, čeho potřeboval k doplnění svých soukromých příjmů. Tak od června r. 1845 stal se pravidelným a pilným příspěvatelem ‚České Včely‘, tiskl v ní pak pod svými chifframi i zcela anonymně, a tím uváděl se do českého literárního světa, kde vlastně byl tehdy ještě skorem zcela neznám.

V prvních dnech července r. 1845 stal se Havlíček v českém světě literárním náhle známým, hojně čteným a buď chváleným nebo nenáviděným. Postavení to zjednala mu jeho kritika Tylovy vlastenecky tendenční práce ‚Posledního Čecha‘, otištěná v ‚České Včele‘ dne 1. a 4. července r. 1845.

*

Dvojsvazková novella J. K. Tyla ‚Poslední Čech‘ vyšla r. 1844 v Praze. Byla to novela ze současného života, jejímž předmětem byl spor ‚odrodilého syna a otce, který ve svém zanícení vlasteneckém se pokládal za posledního Čecha‘. Spis byl bez uměleckého prohloubení. Byl to jeden z výhonků sentimentálního idealismu a romantického, povrchního vlastenectví českého, hlásajícího jen slovy lásku k mateřštině v milostných vztazích a neuvažujícího důkladněji o problému národnosti a o potřebách národních. ‚Poslední Čech‘ těšil se oblíbě širokých vrstev; byl i Sborem matičním uznán za nejlepší spis r. 1844 vyšlý a byla mu jakož i Tylovým ‚Sebraným spisům‘ přisouzena jediná odměna, která tehdy byla udělena, odměna druhé třídy ve 40 dukátech.

Tento spis Tylův, tak vysoko ceněný, vybral si Havlíček, kráčeje tu v šlepějích Lesingových, za před-

mět, ne aby snad osobně napadal Tyla, nýbrž aby na jeho spisu ukázal zvrácenost směru, jehož Tyl byl repraesentantem.

Kdyby nebyla dochována ani kritika Havlíčkova ‚Posledního Čecha‘, dalo by se se vši pravděpodobností tvrditi, že Havlíčkovi se ‚Poslední Čech‘ líbiti nemohl. Havlíček na Rusi studoval Lessinga, Gogoľa, Goetha, poznal Gutzkowem snahy ‚Mladého Německa‘; a kterak velebiteli těchto autorů mohl se zamlouvatí Tylův ‚Poslední Čech‘? Tylovy práce Havlíček chválil, ještě před odjezdem na Rus, ve Lvově, ale na Rusi v květnu r. 1844 byl již s Tylem nespokojen. Když se na Rusi dozvěděl o vydání ‚Posledního Čecha‘ (22./5. 1844), hned proti názvu novelly se obrátil. V Čechách pak pilně, čině si poznámky a výpisky, studoval Tylovu novellu a připravoval se dlouho k jejímu posouzení. Nelekal se při práci ani toho, že bude kritisovati plod literáta nuzně postaveného a staršího. Nemusil míti žádných osobních ohledů při svém úmyslu také proto, poněvadž neměl následkem delšího pobytu na Rusi takových styků, které by ho byly k ohledům nutkaly. V noci z 9. na 10. června r. 1845 napsal svoji kritiku ‚Posledního Čecha‘. Když ji dopisoval, sám uznal, že kritika je ‚velice ostrá‘, ale byl si vědom toho, že je to kritika ve všem spravedlivá a byl si plně vědom odpovědnosti za ni.

Kritika ‚Posledního Čecha‘ je namířena proti třem stranám: proti způsobu, jak byly Tylovy práce, zvláště ‚Poslední Čech‘ kritisovány, proti Tylovi jako belletristovi a konečně proti vlasteneckému směru, Tylem repraesentovanému. Vedle toho postaveny jsou v ní zásady české kritiky, které později ještě Havlíček rozvedl v stati ‚Kapitola o kritice‘, cíl, k němuž česká belle-

trie má směřovati a vyjasněn pojem vlastenectví. V kritice ‚Posledního Čecha‘ vystoupil Havlíček proti kritice ohledů, kritice chvalořečení, ostouzení, kritice ne odborné, nezodpovědné a na důvodech nezaložené, a pozitivně za úkol české kritice položil, co bylo pod vlivem Havlíčkových studií již v květnu 1844 jeho přesvědčením, odborně bez všech ohledů zkoumati, ‚jak důsledně se spisovatel v mezích, které sobě sám vytknul, pohybuje‘. Belletrii českou tehdy, jako kdysi předtím Fr. L. Čelakovský, volal k polepšení a to do té míry, aby mohla konkurovati na světovém trhu literárním, a zavrhoval její názor, že již vlastenecká tendence česká postačuje, aby dílo bylo uznáno za dobré. Pod vlivem Lessingovým žádal, aby tendence díla stála na místě nižším, a aby čeští belletristé pišící měli na paměti, že mají vytvořiti nový, důsledně a umělecky provedený celek. Konečně odsoudil i ikavé, bezmocné vlastenectví Tylovo, jímž mnozí chtěli odůvodňovati význam spisů Tylových. Havlíček proti malomocnému vlastenectví slz postavil vlastenectví činu a vytrvalé práce.

Tylova ‚Posledního Čecha‘ rozebral Havlíček v kritice podrobně a chválil při Tylovi, co zasluhovalo chvály (čistotu jazyka, dobrý sloh, lehkost tvoření), ale s doklady po ruce odsuzoval to, co odsouditi musil. Tylův ‚Poslední Čech‘ Havlíčkovi byl dílem, nevyhovujícím úkolu díla belletristického, dílem falešné tendence vlastenecké a dílem kritikou přečeňovaným, nebo lépe řečeno z přátelství v listech neprávem vychváleným.

Tyl proti ostré kritice Havlíčkově nedovedl se uhájiti. Odpověděl Havlíčkovi v ‚Květech‘ dne 8. července r. 1845, ale učinil to způsobem, který se tak často opakuje při odpovědích nevěčných. Chtěl naznačiti, že Hav-

líčkově kritice nesluší přičítati významu a proto odpověď svoji dal jen do poznámky k dopisu z Litomyšle, proti důvodům kritika stavěl vkus (oblíbu) čtenářstva, proti pádným dokladům užíval urážlivých slov, snižujících osobu. Ale přes to si přiznati musil aspoň v jedné věci, že v ‚Posledním Čechu‘ ‚osnova událostí dle obyčejného požadování ku konci přivedena nebyla‘. Havlíček satiricky (15./7. a 18./7. r. 1845) v ‚České Včele‘ odmítl tento Tylův způsob diskusse a se své strany věc pokládal za ukončenu. Tyl se neodvážil již otevřeně vystoupiti proti Havlíčkovi a jen, pokud byl redaktorem ‚Květů‘, anonymně v poznámkách plných nevku napadal Havlíčka. V únoru r. 1846 Tyl, který se pokládal za uraženého Havlíčkem osobně, s kritikem ‚Posledního Čecha‘ se smířil, aniž kdy Havlíček písmenky ze své kritiky odvolal. Osobně od té doby nebyli si nepřáteli, ale oba podrželi si v budoucnosti o své činnosti mínění, které měli za boje. Havlíček pokládal vždy Tylovy práce za práce povrchní, i později, ještě v Brixenu, a Tyl o Havlíčkovi soudil, že je nespravedlivý, jedovatý a jednostranný kritikář.

Kritika ‚Posledního Čecha‘ zjednala Havlíčkovi pevné místo v literárním světě českém. Byla nejen programem kritické, belletristické a buditeřské činnosti Havlíčkovy, byla i programem nové literární generace české. Havlíček kritikou ‚Posledního Čecha‘ dobyl místo upřímné, otevřené, opravdové kritice, prolomil soustavu osobního kamarádství v literatuře, a jako dříve F. L. Čelakovský tak nyní Havlíček volal literáty k zvýšení požadavků při plodech literárních. ‚Kdo nemůže‘, napsal, ‚být v cizině prorokem, ať jím ani doma nechce býtí‘. Havlíček vztyčuje prapor nové generace české, vyslovil i heslo reál-

nějšího pojmání vlastenectví, vlastenectví neúporné a solidní práce.

Kritika ‚Posledního Čecha‘ přirozeně rozdělila tehdejší český tábor literární ve dva tábory: ve starý a mladý. Ti, kdo tehdy byli nejlepší v českém živo:ě, patřili pod prapor Havlíčkův. Patřil tam Fr. Palacký, P. J. Šafařík i J. E. Vocel. —

Kritika ‚Posledního Čecha‘ přinesla Havlíčkovi nejen literární jméno, ale zjednala mu i pevné zaměstnání. Nakladatelská firma ‚Bohumil Haase synové‘ počala hned 28. července r. 1845 jednati s Havlíčkem, nepřevzal-li by redakci nového nepolitického listu; když pak v listopadu r. 1845 byla nucena v dražbě prodati ‚Českou Včelu‘ a ‚Pražské Noviny‘ firmě K. V. Medaua, nabídl Medau Havlíčkovi redakci obou listů. Fr. Palacký, P. J. Šafařík a J. E. Vocel vše doporučili Medauovi Havlíčka, pokládajíce jej k redaktorství za velice schopného. Někdy před 25. listopadem r. 1845 uzavřel Havlíček o své redakci definitivní smlouvu.

X.

Havlíček jako redaktor ‚České Včely‘ a ‚Pražských Novin‘.

Od 1. ledna r. 1846 byl Havlíček formálním i skutečným redaktorem ‚Pražských Novin‘, jediného velkého listu politického za doby absolutismu, a jejich zábavné a poučné přílohy ‚České Včely‘. K vedení podobného listu, jakým byla ‚Česká Včela‘, připravoval se, jak jsme výše viděli, Havlíček soustavně, k vedení listu politického soustavné přípravy u něho nebylo. Chtěl býti až do převzetí redakce ‚Pražských Novin‘ hlavně a přede-

vším belletristou, na žurnalistiku dříve nikdy nepomýšlel. Ale nebyl proto předtím, nežli mu byla nabídnuta redakce ‚Pražských Novin‘, neznalý v otázkách politických. Jeho smysl pro život a praktická stránka jeho povahy, jeho studie knižní přiváděly jej k uvažování o otázkách politických; čeho pohřešoval maje redigovati ‚Pražské Noviny‘, byla soustavná a účelná příprava. Zcela dobře víme, že Havlíčka zajímal již před odjezdem na Rus v Praze problém revoluce, tehdy časový, a na Rusi Havlíček nejen pilně četl noviny ruské, ale stopoval i politické poměry na západě evropském podle ‚Augsburger Allgemeine Zeitung‘. Když se uvazoval v redakci, jeho přítel V. Gabler, obírající se moderními dějinami a znalý státovědecké a politické literatury západoevropské, byl Havlíčkovi radou nápomocen zvláště při výběru příručních knih. Mimo jiné vše mu doporučil, aby si opatřil nejen nějaký konverzační lexikon, ale i studnici politického liberalismu, tehdy v novém vydání vydávanou, ‚Das Staats-Lexikon‘, redigovaný K. v. Rotteckem a K. Welckerem, a nový spis přívržence Hardenbergových liberálních reforem a odpůrce byrokratismu, E. G. G. Bülow-Cummerowa, ‚Die europäischen Staaten nach ihren innern und äuszern polit. Verhältnissen‘. Fr. Palacký věnoval Havlíčkovi staré ročníky ‚Augsb. Allgemeine Zeitung‘,¹ které mti přál si Havlíček po návodu Gablerově.

Redakci ‚Pražských Novin‘ a ‚České Včely‘ přejímal r. 1846 Havlíček z rukou K. B. Štorcha. Štorch redigoval vlastně jen ‚Českou Včelu‘; ‚Pražské Noviny‘ vyplňoval politickými zprávami především z cizích zemí nesoustavně, suše, neživotně, bezbarvě, neúčelně a dosti

¹ V. J. Frič, Paměti II. 151.

hubeně. Článků neuveřejňoval. Více péče věnoval redakci 'České Včely', kolem níž podařilo se mu seskupiti v roce posledním pera Fr. Douchy, V. Nebeského, B. Němcové, V. V. Tomka, K. Havlíčka a j. 'Česká Včela' byla dosti pestrá svými rubrikami, ale statím jejím, zvláště kritice literární a umělecké, chyběla svéráznost. Když Havlíček přešel redakci obou listů, nemusil mnoho změnit na vnější stránce 'České Včely', více oprav za to bylo mu činiti na 'Pražských Novinách'. Při 'České Včele' ponechal rozdělení listu, rozšířiv jej jen o žertovnou rubriku, 'Pražské Noviny' zvětšil ve formátě (i zvýšil v ceně) a vymohl si na úřadech, aby směl otiskovati i delší články pod čarou. Vedle vnějších oprav však přinesl do listů svých nového ducha, svojí individualitou dal oběma listům význačný ráz.

Ujímaje se vedení 'Pražských Novin' i 'České Včely' myslil Havlíček, že vyhoví oběma redakcím; ale již po roce se přesvědčil, že řádné redigování obou listů je nad sílu jednoho člověka. V prosinci r. 1846, když již předtím ho k tomu jeho přátelé (Fr. Mudra) nabádali, pomýšlel vzdáti se jedné redakce ve skutečnosti, třeba že formálně nadále chtěl zůstatí redaktorem obou listů; i rozhodl se tehdy vzdáti se redakce 'České Včely', kterou nabídl a pak odevzdal V. Nebeskému. Havlíček tehdy tím navždy odřekl se své dřívější myšlenky býti buď hlavně anebo aspoň převážně belletristou. V prosinci r. 1846 cítil, že jeho hlavní úkol je při redakci listu politického, a redakci listu politického věnoval se od prosince r. 1846 až do srpna r. 1851 úplně. Nejkrásnější léta svého života zasvětil českému politickému žurnalismu.

*

Za faktické i formální zodpovědnosti Havlíčkovy byla 'Česká Včela' list, jak podtitul vykládal, 'věnovaný literatuře, uměním a zábavě'. Obsah její býval číslo co číslo celkem stejný: báseň střídala se s belletrií, původní i přeloženou, zhusta práce kulturně historické, literárně historické a folkloristické vyplňovaly sloupec. 'Česká Včela' pilně hleděla si kritiky divadelní, hudební a literární, informovala stručně v rubrice 'Med a vosk' o kulturních událostech celého světa, a v 'Žihadle' veršem i prósou, někdy i s obrázkem vtipně šlehala převrácenosti literární, umělecké a společenské.

Program, jímž se Havlíček řídil při redigování 'České Včely', byl program vyslovený v kritice Tylova 'Posledního Čecha'. Kritisoval věcně, při každé příležitosti, třeba byla i rázu úzce místního, snažil se zvyšovati úroveň českého vlastenectví, a hleděl, aby práce otiskované v 'České Včele' vyhovovaly požadavkům uměleckým. Havlíček snažil se i slovanství české stavěti na půdu reálnější, a proto při každé rubrice pečoval, aby čtenářstvo se mohlo seznamovati se světem slovanským, a to ne na základě pramenů Slovanům nepřátelských, nýbrž podle informací kriticky vybraných z listů slovanských. Na celém ročníku 'České Včely' je patrný vliv Havlíčkových studií a prací jeho na Rusi. V 'České Včele' otiskoval tehdy své epigramy, původní i přeložené, seznamoval s ukázkami z Gogola a j. (ku př. otiskl tam překlad novelly A. Sologuba 'Nedvěd'), v 'České Včele' dával při každé příležitosti na jevo svůj světový názor, který na Rusi si propracoval, stoje na stanovisku nepřátelském rusofilským snahám V. Hanky i odluce Slovákův, a všude projevuje svoji víru v češství a mínění protiněmecké. 'České Včele' dal Havlíček

ráz časovosti. Vedl ji pestře a životně, hleděl si vedle Čech i Moravy, dotýkal se v listě tom kulturních poměrů přítomnosti, chválil, ale i tepal, a to vždy přímo, nevyhýbal se promluvit o akutních špatnostech, ani zakrytými narážkami jich neoznačoval. Jasně jmenoval i osobu, o kterou šlo a na kterou myslil, a nekekal se pověděti pravdu osobám váženým a obávaným. Tento způsob vystupování Havlíčka jako redaktora „České Včely“ přirozeně nesl s sebou, že v „České Včele“ dosti často setkávali se čtenáři s polemikami.

Havlíček „Českou Včelu“ skutečně redigoval, to jest nezařazoval jen došlé pro časopis rukopisy, nýbrž staral se, aby získal si dobré spolupracovníky, a dotazoval se jich, kde rozhodnouti sám nestačoval. Z dřívějších spolupracovníků „České Včely“, z doby redakce K. B. Štorcha, snažil se podržeti ty, které jsme výše jmenovali, nově kolem sebe seskupil Fr. L. Čelakovského, J. Kollára, A. Šemberu, J. P. Koubka, K. J. Erbena, V. Gablera, K. V. Zapa, B. Jablonského a j. Tak „Česká Včela“ za redakce Havlíčkovy byla nejlepším českým časopisem literárním a kritickým.

*

Redakci „Pražských Novin“² na konci r. 1845 přejímá Havlíček za poměrů neutěšených a vzhledem k stavu, v jakém se r. 1845 noviny ty nacházely, čekala ho práce mnohem větší, nežli jaké bylo potřetí při redigování „České Včely“. „Pražské Noviny“ byly jediný český list politický za protireformačního absolutismu, nesoucího ráz silně německý, nacionálně neuvědomělého a obávajícího se každého nacionálního hnutí jako

² K. Havlíček Borovský: Politické spisy k vydání upravil Zd. V. Tobolka. V Praze 1900, I.

Pražské Nowiny.

1. Ledna 1846.

Číslo I.

K Čtenářům.

Vždy bývala nejvřelejší moje touha, abych co spisovatel přispěti mohl poněkud k zvelebení vlasti své, a k poučení i k vyrazení svých krajanů. Všechno jiné zaměstnání stranou nechávaje, vynaložil jsem všechnu práci, abych se k důležitěmu stavu spisovatele, pokud mi sil stačí, schopným učinil. A nyní, dříve než jsem se nadál, vyplnila se nejmilejší moje žádost: svěťeny jsou vedení mému dva časopisy, a s tím příležitostí působiti ve vlasti své tak, jak si přeji. Veřejně zde před celou zemí činím slib, že všemožně k dobrému prospěchu služiti a s vědomím této úřad svůj zastávati budu. Dobře nahlížejte důležitost tohoto povolání, vystřihati se budu wszelké lehkovážnosti.

Odjakživa jsem byl nepřitelem maruého nářkáti a kvělení, přesvědčen jsm, že jenom pilná práce a snažení k předu pomůže. Kdyby jen každý jednotlivý člověk na tom místě, kde stojí, k dobrému se snažil: zajistě by se i celá země šťastného stavu nečinula. Pročež také myslím, aby každý raději malé nedůstatky okolo sebe, ku kterých zdvihnutí moc jeho stačí, napravoval, místo planého stesku na všeobecné veliké nedůstatky, které jeden napra-

vití nemůže. Tak bychom se zajisté dříve velikého rozkvetu vlasti své dočkali. Předkové naši vymysleli překrásné přísloví: Poruč, a udělej sám; a dobře by bylo, kdybychom se všichni díe něho vždy a úplně řídili.

K prospěchu svému připomínám Váženému Čtenářstvu ještě jiné přísloví, totiž: že jest každý z ačátků těžký; pročej aspoň z počátku žádám o laskavé showění, později a již nastoupi přínosť.

Redaktor.

Domácí záležitosti.

U české státní outřady stal se pan Kajetan Demartini oněmím radou.

Pan Dr. J. A. Stáhl, pastor Brněnské obce A. W. stal se profesorem dogmatiky při ústavu theologickém A. W. ve Vídni.

W Pátek dne 2. Ledna o 6. hodině odpoledne bude u Svat. Havla v Prámyslové jednotě první týhodní schůzka třetí sece pro prámyslové vzdělání vůbec, a pomoci k tomu vědy, při kteréž se výbor této sece voliti má. Schůzky týhodní budou se odbyvati od nynějška tamtéž, v pekaři časopisním při bibliotéce.

W Lublani i v Čelovci v Hirsku bylo zeměřezání

Potřebnost prámyslové školy české.

Mnohý snad pousměje se nadě mnou, řeknu, že jsou školy pro to, aby se v nich děti něčemu naučili! „Tys nám něco pěkné nového pověděl! a to ještě ve Novinách!“ „Toť se ví, že se ve školách děti něčemu naučí, proto mi řikají pane učitel!“ — dočkáš snad mnohý pán, mající sobě svěťení vychovávání mládeže.

Já ale, nechtěje nic na takové řeči, jako nevěřící řekou v duchu svém „smil nevim! novím! uvídomě jeně!“ — Pevní člověk, jenž školu zavěděl (čikod, že jméno jeho nevíme, abychom se v e wčtění připomínati mohli) učinil to nejisté jen proto, aby svou zkušenosť, své učení jiným sdělil, aby jim cestu k naučení, kterou sám obilně vykoumal, ulehčiti a zkrátiti mohl. Ale tak to chce tento svěť! Z počátku užívá se každé znova vymyšlené učitelce učel a rozumem a proto i e prospěchem, pak ale když ovědění, a lidé jí přivážkou, odbyvá se již leda bylo, bez učel na účel, ku kterému by všinstě díe učení svého věsti měla.

Ze našich řech posilji se již díti ze svyku do škol; jako se každé dítě napřed chová, pak vrostli muži, jako každé k zubím stěm, rovněž tak, když třetě dusa nastane, do školy se posilí. Pročť to začasť ani rodicům, ani učitelům — a snadť také díti nezapadne. Naši otcové a dědové chodili do školy, a proto i my tam chodíme, oni se učili napřed písmenky, pak slabikowat, pak číst, křizmatina, pak psát, po-

čítat, a mezi tím nazpaměť katechizma, a my rovněž tak se nich činili umíme. I vyzší školy jsou všeobecně v té pověsti, že se v nich mladý lid velmi málo pro život naučí, a proto také každý skončivší školní léta, teprve se něčemu věru užitečnému učiti počíná. Nelze zapřiti, že se školy docela od ostatního života oddělily, že samy pro sebe stojí, nedbajíce na ostatní běh světa; ony nás neucí té moudrosť a gnetrosť, kterou na cestě života potřebujeme, nýbrž něčemu zcela jitému, co se tam ve školách zice moudrosťi inčenuje, we svěťe však jenom oteřerý jsou penzom. Že každý ze škol akučnějším vystoupi, než tam wstoupil: jest mnohob; wice zásluhs mímochkni zkušenosťi, nabývě za ten čas, než školy samé.

Tímto neduhem postorová se našich řech věděl řasí škol u všech nocoď: nářecň wšak nuzen jest již lík učebň k tomu, aby odnowědění nerownosťm mezi školou a životem odstranil, a učinil ze školy opravdowý život, jako jest život opravdowou školou. Těmto lík jsou: opravdowý maňch dítek, reální, prámyslowé školy, techniky atd.

Maňch péti — neb šestletě díte podle se do školy, prwat co tam učebň je: a o, ó h ad. aněž ubohé děcko wí k čemu budou tyto podlívati líky, ubí se nejwice slabikowat. Est a psát, aněž nabíli, k jakémú účelu neč prospěchu; nebylo by tedy dítu, paklby se zehla newřimawě a rozuzlě chowalok wěci, která je dokopce wábiti gembže. Díe prawdila chodí díte do uřivněš škol 6 let, a naučí se za ten čas kromě náboženswí jecow.

hnutí revolučního. Havlíček chtěl od prvního čísla nového ročníku ‚Pražských Novin‘ podle vši možnosti pracovat proti rakouskému absolutismu. Když Havlíček se ujímal redakce ‚Pražských Novin‘, neměl sice podrobně propracovaného politického programu, ale přece měl k politickému programu základy a promyšleny i některé detaily. Důsledně jako odchovanec osvícenské filosofie byl politický liberál. Politický liberalismus utvrdil se v Havlíčkovi na Rusi. Na Rusi Havlíček stal se zřejmým nepřítelem absolutismu a byrokratismu a upevnil v sobě zásadu svobody. K nacionalismu v politice vedl Havlíčka jeho dřívější vývoj. Stoupencem hesla ‚Svoboda a národnost‘ byl Havlíček již předtím, nežli se stal redaktorem ‚Pražských Novin‘. Ale myšlenkově v politice byl Havlíček před r. 1846 propracován ještě důkladněji. Byl pevně věry v budoucnost Čechů, nepřítel Maďarův a Němcův, a nepřítel snah ruských po universální monarchii; na Rusi přišel k mínění, že interesy Čechů nejsou společné s Poláky a Rusy, nýbrž s Jihoslovany, v září r. 1845 byl mu sympathický postup Maďarů při hájení jich práv, a v době těsně před odjezdem na Rus soudil, že revoluce mohla by národu prospěti, ale jen v případě nutnosti a jen tehdy, kdyby byla provedena na základě pravděpodobnosti v úspěch. Nemůže býti pochyby, že tento program Havlíčkův byl na tehdejší dobu u nás pokrokový, a že s tímto programem vstupoval do sloupců ‚Pražských Novin‘ nový duch.

Ale nejen pokrokový program přinášel si Havlíček, než i zvláštní odvalu a houževnatost, pokud tehdejší poměry censurní to dovolovaly, otevřeně a systematicky politický program svůj vyslovovati, propracovávat i

každou událost politickou osvětlovati s tohoto politického stanoviska.

Redaktorem ‚Pražských Novin‘ byl Havlíček od 1. ledna r. 1846 až do 4. dubna r. 1848. Mimo několik dní (od 15. března r. 1848) spadá redaktorství Havlíčkovo při ‚Pražských Novinách‘ do doby absolutismu. Havlíček cítil dobře tíhu této okolnosti. Novinám svým za hlavní úkol vytkl poctivou soustavnou informaci, odsuzování špatného a nabádání k dobrému. Chtěl, aby redigovaný jím list bylo jakési ‚svědomí celé vlasti‘. Havlíček řádně plnil své předsevzetí. Byl příliš subjektivní, nežli aby dovedl suše referovati, jeho zprávy uváděly nejen fakt, ale i jeho posouzení. Nedovedl, aby neprojevoval mínění svého ani při těch článcích, které z jeho pera nepocházely. Hojnými poznámkami na jevo dával mínění své jako redaktor.

‚Pražské Noviny‘ po celou dobu, co Havlíček byl jejich redaktorem, byly rozděleny na několik rubrik: ‚Domácí záležitosti‘, ‚Zahraničné zprávy‘, ‚Smíšené zprávy‘, ‚Pražský denník‘, ‚Dopisovatel‘, ‚Žertovné novinky‘, ‚Nové knihy‘, ‚Ceny obilní‘, ‚Průmysl a hospodářství‘. Vedle toho přinášely delší články pod čarou. Z názvu rubrik již je patrné, že si Havlíček hleděl nejen záležitostí úzce žurnalistických, nýbrž že stopoval i pokrok na poli literárním, průmyslovém a hospodářském. Ve všech rubrikách hleděl si pečlivě světa slovanského a především poměrů českých. Zprávy o Českém Museu, České Matici, společenském středisku českém před r. 1848 Měšťanské Besedě v Praze, o politickém a národohospodářském klubu Čechův i Němců před březnem r. 1848, Průmyslové Jednotě, zaujaly přirozeně v listě hojně místa. Školství a jeho zlepšení měl

stále na mysli, poněvadž školy pokládal za základ budoucnosti národa. Nejvíce místa zaujímaly v ‚Pražských Novinách‘ dvě rubriky: ‚Domácí zprávy‘ a ‚Zahraněční zprávy‘, tyto soustavně a účelně vybírané z listů cizích nutně proto, poněvadž ‚Pražské Noviny‘ byly za své doby jediný politický list český. Svými novinami Havlíček, maje v ošklivosti soudobé listy vídeňské, vědomě hleděl neživiti nízkých instinktů davu, a proto nebylo v ‚Pražských Novinách‘ sensačně psaných zpráv o neštěstích, úmrtích, osobních příhodách, pikantních sděleních a p. a proto nebylo tam rozvěklých líčení a působení na cit čtenářův. Havlíček nebyl žurnalista-demagog, myslil lidově a psal živě, úsečně, věcně, někdy s ironií; jeho racionalism byl patrný z každé řádky. Rozumové uvažování převládá v ‚Pražských Novinách‘ nad citovým hnutím. Jako redaktor ‚Pražských Novin‘ měl vždy snahu psáti podle pravdy, a měl ten krásný dar, že dovedl pravdu i nemilou pověděti cele, přímo a bez obalu. Měl neobyčejný smysl pro potřeby čtenářstva, dobře vycífoval, nač čtenáři přáli by si odpověď, o čem chtěli by býti poučeni, dobře vystihoval, kde je nutno příběhy současné doplňovati obsírnějším poučením. Delší stati pod čarou větším dílem určoval tomuto poučení.

Havlíček chtěl jako redaktor býti rádcem a vůdcem co možná kruhům nejširším, osvětou chtěl přivesti národ k svobodě. Pod čarou poučoval čtenáře o různých oborech lidského vědění. Jako redaktor listu politického soustavně hleděl si poučení o utěšenějších politických poměrech, než jaké byly tehdy v Rakousku. Proto zjednával si články o záležitostech anglických, severoamerických a francouzských; jako horlivý stoupenec a ši-

řitel ideje národnostní snažil se, aby jeho čtenářům pojem národnosti stal se jasným a aby si dobře uvědomili národnostní význam pojmu Čech proti tehdejšímu rozšířenému teritoriálnímu pojímání češství; vlastenectví českému chtěl dáti reálnější podklad a proto rád zařazoval pod čarou práce, které jednak přímo vybízely k hlubšímu pojímání vlastenectví, jednak doporučovaly třeba na příkladech vlastencům drobně pracovati, zakládáním knihoven, obecních pokladnic vesnických, ušlechťováním lidu atd. Jako obháje vzájemnosti slovanské ochotně přijímal informační články o poměrech slovanských a o těch národech, kteří žili se Slovany v úzkém styku. A vedle příležitostných prací, jimž nelze se vyhnouti žádnému listu, hleděl si Havlíček toho, aby zjednal si pro list svůj stati praktické, jednak články z oboru praxe právní, jednak stati pro polní hospodáře důležité; hleděl si toho, aby list jeho nezůstal pozadu ani pokud se týče nových objevů na poli věd technických. Články pod čarou nejhojněji zařazoval v prvním roce své redakce při ‚Pražských Novinách‘, méně r. 1847. Na počátku r. 1848 obmýšlel učiniti ze statí pod čarou jakousi populární politickou encyklopaedii, již chtěl sám psáti, ale po prvním pokusu v tom směru musil od svého předsevzetí vzhledem na cenzuru ustáti.

Havlíček vedl redakci ‚Pražských Novin‘ svědomitě. Byl snaživý a ustavičně hleděl list zlepšovati. Pečoval neustále, aby seskupil kolem své redakce dobré spolupracovníky a aby zjednal si na venkově věrohodné dopisovatele, kteří nepěstovali by místní klepy, ale referovali mu pravdivě o událostech pro všeobecnost významných. Pracoval i k tomu mezi svými venkovskými příspěvateli, aby jeho noviny podávaly jakési statistické

popisy českých krajův, ale k výsledkům v této snaze nedošel. Nebylo tehdy ani dostatečných pomůcek pro podobnou práci, ani schopných pracovníků.

Redakce ‚Pražských Novin‘ zaujímala Havlíčka celé. Nutné ústní i písemné dorozumívání se spolupracovníky, čtení došlých rukopisů, novin a knih, vyplňování stálých rubrik zabíraly čas Havlíčkův tak, že nebylo mu možno, ačkoliv by si byl toho přál, aby přikročil k samostatnému vydání nějaké větší práce. Poněkud se mu ulevilo Novým rokem 1847, kdy vzdal se fakticky redakce ‚České Včely‘, kdy pro oba listy své získal si tři stálé spolupracovníky J. P. Koubka, Fr. Klácela a V. B. Nebeského, a kdy mezi přispěvatele ‚Pražských Novin‘ patřili: K. V. Zap, V. Gabler, A. Rybička, P. V. Štulc, Dr. A. Strobach, Dr. J. B. Pichl, P. Trojan a j. Fr. Palacký, P. J. Šafařík, V. V. Tomek náleželi mezi Havlíčkovy rádce a příznivce. Ale maje pomoc, pomýšlel hned, aby svého volného času využil na práci pro zlepšení a zvětšení listu. Novým rokem 1848 zvětšil formát listu a pomýšlel, když si toho čtenáři sami přáli, aby ‚Pražské Noviny‘ mohl vydávati vícekrát nežli dvakrát v týdnu. A možná, že by byl pro tuto myšlenku získal i nakladatele svého listu, poněvadž ‚Pražské Noviny‘ byly list hojně odbíraný. Když Havlíček přijímal redakci ‚Pražských Novin‘, bylo jen 160 odběratelů, v druhé polovici ledna r. 1848 měly ‚Pražské Noviny‘ odběratelů 830, a bylo možno jistě za takových poměrů pomýšletí na častější vydávání listu. Než úmysl Havlíčkův v této věci nebyl proveden, a nám nejsou známy příčiny, proč se tak nestalo.

Havlíčkem redigované ‚Pražské Noviny‘ měly mimo jiné tu přednost proti dřívějšímu redigování jich, že

nečerpaly jen z pramenů německých a za absolutismu v Rakousku připouštěných. Havlíček bral své informace, kde neměl přímého zpravodaje, z listů nejen německých, ale hojně čerpal i z novin slovanských. Jako jeho předchůdci v redakci ‚Pražských Novin‘, tak i on čítal dovolenou ‚Augsburger Allgemeine Zeitung‘ a ‚Oest. Beobachter‘; hlavně v prvním roku svého redaktorství, kdy neměl ještě dosti rozhledu v záležitostech politických, mnoho z nich do novin svých prostě přejímal, později hleděl se z vlivu listů těch vybaviti, již z ohledu na své čtenářstvo, které většinou oba zmíněné listy četlo. ‚Pražské Noviny‘ pak staly se českým samostatným doplňkem německých informací českým obecnstvem před r. 1848 čteným.

Za Havlíčkovy redakce ‚Pražské Noviny‘ staly se listem pevného směru a jako jediný český list politický před březnem r. 1848 a jako list dobře a v určitých politických zásadách řízený zjednaly si veliký vliv na veřejné české mínění. Nelíbily se sice všem, ale měly vliv i na ty, kdo stáli proti nim. Českému nacionálnímu hnutí otevřely cestu politické agitace. Pod dojmem Havlíčkových zpráv o snahách Irčanův utvořil se v Praze r. 1847 tajný politický klub ‚Repeal‘, vlivem jeho zpráv o ruchu spolčovacím tvořily se na českém venkově Měšťanské Besedy, Čtenářské Spolky, pořádaly české plesy a p., přičiněním neustálé agitace pera Havlíčkova pořádány byly po českém venkově sbírky pro českou denní školu průmyslovou v Praze, již na návrh Prav. Trojana daný dne 2. prosince roku 1845 měla zříditi ‚Průmyslová Jednota‘ v Praze. Havlíčkovy ‚Pražské Noviny‘ jako vlivný list, účelně vedený v liberálních a nacionálních zásadách,

soustavně a vědomě ubíraly mezi Čechy absolutismu půdu pod nohama.

*

Jak se chovala vláda k tomuto listu před březnem r. 1848?¹ S počátku netečně, později, od počátku r. 1847 až do slibu konstituce pro Rakousko, měl Havlíček ustavičné konflikty s úřady policejními. Ale žádný z nich neměl pro něho vážnějších následků. Vládním kruhům přirozeně byl protimyslný liberální a nacionální směr ‚Pražských Novin‘, ale k rozhodným krokům proti Havlíčkovi policejní úřady se za absolutismu neodhodlaly. Censura, již prováděl nad ‚Pražskými Novinami‘ nejprve P. J. Šafařík a pak J. P. Koubek, oba důvěrní přátelé Havlíčkovi, přirozeně mu mnoho propouštěla a měla odvahu i propouštění článků vždy obhajovati; pokud proti Havlíčkovi zakročovalo samo pražské c. k. městské hejtmanství, které úzkostlivě hledělo v souhlasu s názory presidenta nejvyš. dvor. úřadu policejního a censurního ve Vídni hr. Sedlnitzkého na proudy liberální a nacionální jako na proudy revoluční, bylo jeho zakročení proto vždy bezvýsledné, poněvadž úředníci c. k. městského hejtmanství projevovali sice mnoho úzkostlivosti, ale málo intelligence. Havlíček na počátku ledna r. 1848 se obával, že tato neintelligence c. k. městského hejtmanství bude příčinou, že bude se musiti redakce ‚Pražských Novin‘ vzdáti, ale jeho obavy tehdy již byly bezpředmětné. 1. února r. 1848 totiž ve Vídni zahájeny byly porady, jak by se odpomohlo stížnostem na cenzuru, ke konci února r. 1848 vanul celou Evropou nový liberální vzduch, a dne 15. března r. 1848 v Rakousku

¹ Zd. V. Tobolka: Příspěvky k bližšímu poznání K. Havlíčka. Naše Doba X, 838.

byla zrušena censura, prohlášena svoboda tisku, byl dán slib konstituce.

XI.

Havlíčková politická praxe.¹

České revoluční hnutí učinilo z Havlíčka, jako z jiných mnohých, aktivního politika. Vedle práce žurnalistické stává se Havlíček i praktickým politikem. Nemá účasti hned na počátku hnutí, není mezi svolavateli schůze svatováclavské, ale již 13. března je členem výboru svatováclavského.² 11. dubnem roku 1848 vystupuje vedle dr. A. Strobacha na tribunu řečnickou, aby ustavil nový sbor, který by z lidu vyšel a který by odstranil sbor zemským presidentem k radě jmenovaný tím, že by jej do sebe přijal,³ zahájil první schůzi ‚Národního výboru‘ a od té doby až do 27. března r. 1849 působí jako organisátor a řečník, třeba že nebyly mu údělem vlastností velikého a znamenitého řečníka.⁴ V Národním výboru hlásal politiku protiněmeckou a protifrankfurtskou, 29. dubna ostře mluvil na schůzi, kde byli přítomni vyslanci frankfurtského parlamentu,

¹ Viz dodatek ‚Politické řeči‘ v 2. dílu (str. 1010) mnou vydaných Havlíčkových Politických spisů. K tomuto dodatku třeba je připomenouti, že Havlíček ještě 18. prosince r. 1848 zasáhl stručně do debatty na říšském sněmu. Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, IV, str. 164.

² F. J. Schopf: Wahre und ausführliche Darstellung der am 11. März 1848 . . . in . . . Prag begonnenen Volks-Bewegung . . . Leitmeritz 1848, I, 10.

³ Zd. V. Tobolka: Národní Výbor r. 1848. Obzor národohospodářský, X, 15.

⁴ Rittersberg: Kapesní slovníček novinářský a konversační. V Praze 1850, I, 602.

proti snahám velkoněmeckým; jako politik lidovější vystupoval v Národním Výboru pro rovné právo volební, odchyluje se v mínění svém od navrženého a ve výboru přijatého návrhu budoucí české konstituce. Když započaly se práce pro sjezd slovanský, agitoval v květnu 1848 pro účast na sjezdě v Olomouci, v Krakově, Vídni, Prešpurku a Záhřebě, a na schůzích sjezdových hájil, jako jeden z nejlepších znalců světa slovanského v Čechách, austroslavistické stanovisko, pro které poprvé vystoupil r. 1846 v Pražských Novinách. Jeho řeči byly tehdy přirozeně namířeny nejen proti Němcům, ale i proti Maďarům a doporučovaly, třeba i legalita byla porušena, okamžitou podporu slovanským národnostem, Maďary utiskovaným. Při volbách do sněmu zemského byl Havlíček 20. června roku 1848 zvolen ve vikariátě čáslavském poslancem a dne 8. července v pěti krajích byl zvolen poslancem na říšský sněm. Zemský sněm v Praze se nekonal; na sněm říšský odjel Havlíček jako poslanec za Humpolecko hned 13. července 1848, a 18. července poprvé vystoupil tam jako řečník. Do Vídně na půdu ústředního parlamentu šel s úmysly nacionální politiky protiněmecké a byl by si přál, kdyby bylo podařilo se mu tam uskutečniti slovanskou koalici proti Němcům. Ale do akcí své strany na sněmu říšském nezasáhl směrodajně. Setkáváme se sice s jeho jménem nejednou v bezprostřední blízkosti jména Fr. Palackého, Fr. Riegra, Fr. Braunera a A. M. Pinkasa, ale mluvčím ani diplomatem českých poslanců nebyl. Jako v jiných shromážděních dříve, tak i na říšském sněmu omezoval se na úsečné polemické poznámky a krátké řeči, hájící právo neněmeckých řečí v parlamentě, zájmy utlačovaných národností v Rakousku a

směřující k urychlení jednání. Jinak seděl tam spíše jako redaktor a referent ‚Národních Novin‘ nežli praktický politik. Nebyl státník, nýbrž žurnalista, a s vědomím tohoto svého významu šel na říšský sněm i s vědomím tím dne 14. prosince r. 1848 se svého mandátu vzdal. V době, kdy nastoupilo ministerstvo Schwarzenberg-Stadionovo, cítil, že je potřebí býti na stráži proti snahám reakčním; zanechal poslancování, aby mohl více prospívati žurnalistikou, svým povoláním nejmilejším. Politické praxe zanechal zcela dne 27. března r. 1849. Toho dne vzdal se členství v ‚Slovanské Lípě‘, v době příprav k slovanskému sjezdu založené, v níž, zvláště před svým vystoupením, bojoval proti snahám českého radikalismu. Ve vážné době vracející se reakce vědomě každou chvíli svoji zasvětil práci žurnalistické, jediné možné to práci politické strany za doby reakční.

XII.

Havlíčkovy ‚Národní Noviny‘.¹

Když po vypuknutí únorové revoluce ve Francii zachváčena byla celá Evropa hnutím revolučním, v době, kdy ještě nenastal v Rakousku státní převrat k vládě konstituční, Havlíček jako redaktor ‚Pražských Novin‘ cítil, že by bylo potřebí, aby Čechové měli list, který by častěji vycházel nežli ‚Pražské Noviny‘ a mohl vyhovovati v tehdejší době povinností, které na noviny se kladou. Jednal o to, aby ‚Pražské Noviny‘ několikrát do téhodne byly vydávány, ale po 15. březnu r. 1848 od jednání svého ustal a nepomýšlel již, aby ‚Pražské Noviny‘ staly se prvním politickým orgánem českým. Soudil,

¹ Viz II. díl Havlíčkových Politických spisů. V Praze 1901 až 1902.

‚Národní Noviny‘ prohlásil Havlíček za list pokrokový. Zvolil za jejich heslo: ‚Směle ku předu‘, a jako pokrokový časopis ‚Národní Noviny‘ udržel. ‚Národní Noviny‘ byly list hmotně na všechny strany nezávislý a tuto nezávislost jich Havlíček vždy hleděl uchovati a zakládal si na ní. Viděl v ní důkaz, že čtenářstvo souhlasí s jeho názory. Na počátku revolučního hnutí, až do bouří svatodušních, byly ‚Národní Noviny‘ listem celého národa, později, když nastala rozluka v českém táboře, byly ‚Národní Noviny‘ listem směru národně liberálního, těšícího se sympathiím většiny.

‚Národní Noviny‘ byly za celou dobu revolučního hnutí prvním českým žurnalistickým repraesentantem a jediné z českých listů za tehdejší doby dovedly psátí věcně a na základě důkladné přípravy o slovanské politice a dávati jí svými články směr. Byl to list, který měl tu řídkou vlastnost žurnalistickou, že dovedl psátí pravdu ‚bez ukrášlení‘ a že nelhal. Havlíček ‚Národními Novinami‘ pracoval k svobodě vzdělávání, vzdělání lidu věnoval svůj list. Odsuzoval všechno dráždění lidu, ohlupování jeho pověrou, káral všechnu nesvědomitost politickou, radikální mnohomluvnost své doby, demagogii i ‚demokracii sprostoty‘, vystupoval proti novinářské vypočítavosti, již nejde tak o věc, jako o to, aby nepozbyla předplatitelů. Jako racionalista rozumu dával přednost před citem. Za prvních dnů svobody vykonal Havlíček neobyčejně mnoho pro politické poučení vrstev, tehdy poprvé do života politického uvedených, svými populárními výklady nových zřízení; později, od prvních reakčních kroků vlády, vlivně působil novinami svými na široké vrstvy, nabádaje je k vytrvalosti a neohroženosti, živě v nich demokratické, libe-

rální a nacionální vědomí a čině návrhy, jimiž by občané cestou zákonnou dali na jevo svůj nesouhlas s jednáním vlády.

V ‚Národních Novinách‘ hleděl být Havlíček spravedlivý. Nejlépe jeho spravedlnost jevila se v jeho kritice politiky vládní. Ačkoliv list Havlíčkův byl list opoziční, neumlčoval dobrých skutků vládních, nevadilo mu i chváliti u vlády, proti níž stál v opozici, co chvály zasluhovalo. Ačkoliv stál k hr. L. Thunovi v poměru přímo nepřátelském, neumlčoval, že za doby reakční byl hr. Thun z členů kabinetu nacionálním snahám českým nejpříznivější.

‚Národním Novinám‘ vtiskl Havlíček ráz svojí individualitou. ‚Národní Noviny‘ opravdu řídil, účelně je vedl. Jako již v ‚Pražských Novinách‘, tak ještě více v ‚Národních Novinách‘ mínění své o otázkách, došlých ho od jeho spolupracovníků, na jevo dával poznámkami a dodatky redakce. ‚Národními Novinami‘ chtěl vyhovovati všem vrstvám národa: intelligenci i prostým. Odtud lze vysvětliti, že v člancích ‚Národních Novin‘ vyskytují se dva proudy, proud formou učenější a proud formálně lidovější. Vedle populárních výkladů, hodně prakticky psaných, setkáváme se v nich se statěmi iniciativně politickými.

Ve vnější úpravě ‚Národních Novin‘ neřídil se Havlíček tak vzory žurnalistiky vídeňské, jako více žurnály francouzskými a anglickými, s nimiž ho především seznámil jeho přítel z mládí, žurnalista dr. V. Gabler. Vnější rozdělení látky jednotlivého čísla ‚Národních Novin‘ bylo dosti pestré. Vedle úvodních článků samostatných, většinou krátkých, jimž Havlíček přikládal význam největší, shledáváme se v ‚Národních Novinách

s řadou rubrik. Pilně hleděl si rubriky ‚Z Moravy‘ a soustavně referoval o událostech moravských. Nedošlo-li se mu informace přímé, přebíral do této rubriky zprávy zvláště z ‚Moravských Novin‘, snaže se, aby o věcech moravských čtenářstvo jeho bylo zpraveno vždy úplně. O hnutí politickém mimo země české poučovaly rubriky: Z Vídně, Jihoslované, Poláci atd. V rubrice ‚Šosovské staré archivy‘ tepal vtipně přežitky předbřeznového života. Pod čarou vedle poučení o nepolitických otázkách byly zařazovány zprávy o důležitých novinkách literárních. Havlíček obmyslel v ‚Národních Novinách‘, pod čarou pokračovati v politické encyklopaedii, již zahájil r. 1848 v ‚Pražských Novinách‘ a musil pro cenzuru od ní upustiti; ale k uskutečnění svého úmyslu nedošel. V části Rozmanitosti a Domácí zprávy zachovala redakce pestrost drobných událostí. Jako redaktor novin vydávaných v Praze, v středisku českého života, musil Havlíček přihlížeti k událostem pražským. Věnoval jim větší místo pod záhlavím ‚Z Prahy‘. Insertní částí, zvanou ‚Hlasatel‘, byl list ukončen.

Ve všech rubrikách ‚Národních Novin‘ byl patrný duch Havlíčkův. V každém oddělení svých novin chtěl poučiti. Vědomě se nesháněl po sensačních novinkách, tiskl jen to, co pro občana, zajímajícího se o politický a veřejný život, mělo význam. ‚Národní Noviny‘ jako již dříve ‚Pražské Noviny‘ nepřinášely ani agitačně vášnivých článků politických, neotiskovaly ani zpráv o úmrtích, neštěstích, bezvýznamných slavnostech, zprávy osobní a p., za to však uveřejňovaly dlouhé výklady a odůvodnění všeho toho, co vláda podnikala. Dálo se to proto, aby v politických otázkách čtenáři stačily jediné ‚Národní Noviny‘ a informovaly každého věrně a

pravdivě o předsevzetích i stran nepřátelských. Havlíčkovy ‚Národní Noviny‘ nechtěly býti listem jen jistého směru, nýbrž i noviny v pravém toho slova smyslu. (28./12. 49.) Došly-li svého cíle tím, že se staly svým směrem za českého hnutí revolučního listem českým nejvlivnějším, nedošly svého přání, aby vyhovovaly jako noviny. Jako noviny měly nebezpečné soky v pražské německé denní žurnalistice a v závodu s ní nedostávaly jí po stránce novinářské. Přicházely s politickými novinkami a zprávami obyčejně později nežli pražské listy německé. Dálo se to však ne vinou redakce, nýbrž tím, že německé listy proti českým byly ve výhodě, nemusejíce došlé zprávy překládati.

‚Národními Novinami‘ Havlíček nepěstoval jen politiku v nejužším slova smyslu, nýbrž obracel pozor svůj na všechny stránky života národního. Toto stanovisko uplatnilo se v ‚Národních Novinách‘ zvláště v té době, kdy politické události v nejužším toho slova smyslu ustupovaly do pozadí.

Havlíček list svůj nevyplňoval jen ledabylo. Nelekal se veřejně přiznati, jestliže neměl dosti látky pro svůj denník. Otevřeně 7. srpna r. 1849 sdělil, že večerní vydání ‚Národních Novin‘ zastavuje pro nedostatek materiálu. Když pak ani pro list hlavní neměl dosti zpráv a článků politických, nerozpakoval se sáhnouti po překladech a výňatcích, vždy s jistou tendencí vybíraných, z Pavla Skály ze Zhoře, z Pestalozziho, N. V. Gogoľa, V. Huga, Michala Czaykowského a jiných.

Kdybychom srovnali ‚Národní Noviny‘ s ‚Pražskými Novinami‘ za redakce Havlíčkovy, shledali bychom jistý rozdíl. Rozdíl ten určovala doba, kdy oba tyto časo-

pisů byly vydávány a jak často vycházely. „Pražské Noviny“ redigoval Havlíček spíše jako lidovou revui, a za absolutismu většinou jen narážkami mohl v nich dávat na jevo své mínění o současných záležitostech úzce politických — „Národní Noviny“ byly denník, byly to noviny, které musily hned, bez dlouhého rozmýšlení, k událostem zaujímat stanovisko. Proto v „Národních Novinách“ je mnoho statí, které měly význam jen v tom okamžiku, kdy vyšly; poměrně málo z nich uchovalo si cenu trvalejší.

„Národní Noviny“ byly první český denník revolučního hnutí nejen svým významem, ale i časově. První jich číslo vyšlo 5. dubna r. 1848. Dne 18. května r. 1849 učinil Havlíček pokus rozšířit list o večerní vydání, ale pokus ten vzal pro nedostatek látky za své 7. srpna r. 1849. Havlíček o večerní list pokusil se v době, kdy již přestávala hojnost politických událostí a kdy ustával již i zájem na veřejném životě, r. 1848 takovou měrou se projevivší.

Havlíček byl vždy skutečným hlavním a prvním redaktorem „Národních Novin“, třeba že na chvíli, v době od 9. července do 20. září r. 1848, byli na listě uvedeni jako zodpovědní redaktoři místo něho nejprve V. B. Nebeský, pak J. S. Tomíček. I v době, kdy jako poslanec byl na sněmu říšském, i v době té ve skutečnosti udával směr „Národním Novinám“. Dopisy členům redakce vyslovoval svá přání, situačními zprávami zaujímal stanovisko k událostem na říšském sněmu, tehdy všeobecně pozorovaným. Jeho dávný přítel, dr. V. Gabler, byl mu zvláště v otázkách zahraniční politiky platným pomocníkem.

Do „Národních Novin“ psala nejlepší česká pera politická tehdejší doby. Fr. Palacký, V. V. Tomek, dr. Fr. Brauner, P. A. Trojan ukládali v nich své názory. Mnoho příspěvatelů měly „Národní Noviny“ mezi kněžstvem tehdejším, a to prostě z toho důvodu, že kněžstvo za revolučního hnutí českého byla uvědomělá, pokroková intelligence česká. Vliv „Národních Novin“ na dobu tehdejší dotvrzuje i jejich obliba u čtenářstva. Přes své novinářské nedostatky a přes to, že od října r. 1848 byly orgánem jen národně liberální strany, udržely si „Národní Noviny“ vždy největší počet předplatitelů ze všech českých listů, a za doby reakční stávaly se hojně čteným listem i u těch, kdo sympathisovali s ideami potlačené strany radikálně demokratické.

*

Havlíčkovu postavení k vládě v „Národních Novinách“ bylo jasné a otevřené. Na počátku hnutí dobře cítil bezradnost a slabost vládních kruhů ve Vídni a v Praze a snažil se, aby této bezradnosti co nejvíce se využilo ve prospěch český. Zemská vláda byla vlastně v rukou českých zcela až do té doby, kdy hr. Lev Thun stal se v Čechách hlavou zemské vlády. Havlíček k hr. Lvovi Thunovi nechoval se nejprve nepřátelsky jako nechovali se k němu i druzí vůdcové české politiky, ale hned od počátku vycítil, že v hr. Thunovi, muži zásad konservativních, přichází liberalismu českému sebevědomý a vzdělaný odpůrce. Proti hr. Thunovi Havlíček vystoupil hned na konci května r. 1848. Pokud konservatismus nalézati mohl místo v české liberální straně, potud i nepřátelství mezi hr. Thunem a Havlíčkem bylo menší; jakmile se vyskytly příčiny k řešení sporných otázek mezi těmito směry, oba muži se navždy rozešli. Hav-

líček už od svatodušních bouří r. 1848 veřejně označoval hr. Lva Thuna jako nepřitele snah liberálních, jako ‚byrokrata a aristokratického pedanta‘, a nemohl mu nikdy zapomenouti, že bouře svatodušní, náhodně a bez přípravy vzniknuvší, prohlásil za spiknutí a hleděl jich využití proti snahám strany liberální.

K slabému ministerstvu Dobblhof-Bachovu choval Havlíček jako celá národně liberální strana sympathie. Třeba že nesymphathisoval se všemi členy tohoto kabinetu stejně (Wessenberg, Kraus, Latour byli mu politiky staré školy), přes to k celkové politice tohoto ministerstva choval se příznivě a jeho kroky zastával v Čechách, zvláště proti útokům vídeňského radikalismu a jeho českému ohlasu. V ministerstvu Dobblhof-Bachově Havlíček viděl kabinet zásad liberálních, odpůrce velkoněmeckých snah, obhájce zásad federalistických, a mohl-li mu vytýkati něco, byla to jen nerozhodnost, zvláště vůči Maďarům. ‚Národními Novinami‘ pracoval všemožně, aby se kabinet Dobblhof-Bachův mohl udržeti, a pracoval pro to již prostě pro okolnost, poněvadž se, jakoby předvídaje, obával, že každé ministerstvo, které by po Dobblhof-Bachovu přišlo, bude pro Čechy ministerstvo horší v ohledu liberálním, v zásadách federalistických a v postavení Němectví v Rakousku i v poměru k Německu. Když kabinet Dobblhof-Bachův padl a na místo něho nastoupil v listopadu 1848 nový kabinet Schwarzenberg-Stadionův, Havlíček ve smyslu celé české politiky na sněmu říšském stal se odpůrcem politiky tohoto ministerstva. Od počátku choval nedůvěru k státníkům v tomto kabinetu, ačkoliv uznával i dobré vlastnosti jeho členů, od počátku bojoval proti jejich rozhodnému bránění principu monarchického, tuše, že

princip ten bude Eridiným jablkem mezi ministerstvem a většinou sněmovny. Ministerstvo Schwarzenberg-Stadionovo odmítal jako ministerstvo byrokratické, aristokraticko-konservativní, neparlamentární, centralistické a germanisující. Když v červenci r. 1849 převzal v ministerstvu Schwarzenbergově křeslo ministra kultu a vyučování hr. Lev Thun a křeslo ministra spravedlnosti zaujal Ant. ryt. Schmerling, Havlíček proti kabinetu Schwarzenbergovu stál i z důvodu, že kabinet nadřzuje snahám klerikálním, a bedlivě stopoval, nenaklonilo-li se ministerstvo více ke germanisaci. Od státního převratu březnového r. 1849, za zradu a urážku považovaného zvláště od českých politiků, kteří viděli v převratu nevděk k svým dřívějším snahám o zachování Rakouska, pracoval Havlíček k pádu kabinetu Schwarzenbergova a věřil, že nad ním dojde k vítězství. Havlíček politickou situaci správně chápal hned na konci března r. 1849, tvrdil-li, že poměry v Rakousku budou se řídití událostmi ve Francii, ale nedobře odhadoval, že by Francie zabránila ruské intervenci v Rakousku, a nedobře předvídal, myslil-li, že ve Francii zvítězí republikáni a přívrženci svobodomyšlné konstituční monarchie. Netrpělivě čekal v těchto věcech na nějaké jasno, podle něhož by mohl jistě souditi o poměrech v Rakousku, ale jasna toho za vycházení ‚Národních Novin‘ nenalezl. Od března r. 1849 zůstával v zemích českých živým, nikdy neutuchajícím svědomím vlády, volal ji bez ustání ke slibům, které učinila, ale kterých neplnila, vybízel ji k vládě konstituční, byl hlasem stále varujícím, který dorážel až k stěnám ministerských kabinetů, ale který, bohužel, nedovedl odvrátiti od cesty, vedoucí ke germanisujícímu absolutismu, opírajícímu se o snahy hierarchické.

Vládní kruhy k listu Havlíčkovu, k ‚Národním Novinám‘, za celou dobu jich vycházení nechovaly se stejně. Na počátku hnutí revolučního v Čechách, za bezradnosti kruhů vládních, prezident zemské politické správy doporučoval ‚Národní Noviny‘, jakožto orgán národního výboru hlavně v otázce robotní, k předplácní obcím. Jakmile hrabě Lev Thun ujal se v Čechách úřadu svého jako prezident gubernia, cirkulář svého předchůdce odvolal a stavěl se k ‚Národním Novinám‘ jakožto listu liberálnímu nepřiznivě. Když hr. Lev Thun učinil na počátku června r. 1848 pokus s vydáváním denníku ‚Pokrok‘, orgánu to zemské vlády, ‚Národní Noviny‘ staly se 6. června r. 1848 listem opozičním.

Vládní kruhy vídeňské k ‚Národním Novinám‘ nezaujaly celkem nepřátelské stanovisko do té doby, dokud neodvážily se boje proti liberalismu. Učinily sice po vydání oktrojované ústavy pokus vystoupiti proti vlivnému peru Havlíčkovu tím, že stíhaly jej soudně pro jeho populární, v širokých kruzích obecně čtený ‚Výklad oktrojované ústavy‘, ale když v tomto prvním politickém procesu českém nové doby (13. dubna r. 1849) soudcové z lidu postavili se jednomyslně na stanovisko Havlíčkovo a odmítli pokusy vlády, neodvážovala se vláda proti ‚Národním Novinám‘ kroků nových. Ani stavu obležení, v květnu roku 1849 na Prahu uvaleného, nevyužila vláda proti Havlíčkovi. Jestliže 10. června r. 1849 vojenský velitel zastavil ‚Národní Noviny‘, stalo se to ani ne tak na příkaz z Vídně, aby se působilo proti ideám ‚Národních Novin‘, jako spíše z vůle vojenských kruhů pražských, které chtěly přivoditi změnu ve způsobu působivého podávání politických statí ‚Národních Novin‘. Havlíček na zakročení ve Vídni

u ministra vnitra A. Bacha dne 13. a 14. července roku 1849 proto si vymohl, třeba že po jistém zdráhání ministrův, další vydávání ‚Národních Novin‘.

Od 26. června r. 1849, kdy vyšlo zase číslo ‚Národních Novin‘, hleděl Havlíček voliti méně působivou formu svých článků; jak sám se přiznává, nezapíral nikdy předtím, ani po této události svého přesvědčení, ale mlčel tam, kde pravdy nemohl povědět otevřeně. Šlo mu o to, aby nedal žádné příčiny vojenskému veliteli, by mohl ‚Národní Noviny‘ zastaviti (29. června 1849). Až do prosince r. 1849 nemohl si Havlíček stěžovati na chování vojenských kruhů, třeba že mezi oběma stranama došlo několikrát k menším konfliktům, teprve od prosince r. 1849 vystupování pražského vojenského velitele stalo se přísnějším. Bylo to tehdy, kdy již vláda vídeňská nabývala přesvědčení, že reakční snahy dojdou vítězství, a kdy již odvažovala se potírati snahy liberální. 10. ledna 1850 byl Havlíček napomenut vojenským velitelem, aby mírnějším způsobem vedl si v polemikách po článku Fr. Palackého ‚O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku‘. Havlíček umínil si, chtěje zachovati život svého listu, že bude psáti o federaci co nejméně a co nejmírněji. Činil tak také skutečně, ale ještě neviděl, že kroky proti ‚Národním Novinám‘ jsou kroky promyšleného reakčního postupu. V jeho optimismu nedovedla jej zvrátiti ani ta významná událost, že dne 19. ledna r. 1850 byly v Praze ‚Národní Noviny‘ zastaveny a dne 21. ledna r. 1850 toto zastavení na ostatní pevnosti v zemi že bylo rozšířeno.

XIII.

„Šotek“.¹

Hned na Rusi vyskytuje se u Havlíčka myšlenka satiru provázeti obrázkem. Tuto dávnou svoji touhu plně nemohl uskutečniti (náběh učinil již v České Včele) dříve, až když přestal v Rakousku absolutismus. Jako znalec lidských duší dovedl dobře odhadnouti velikou působivost politicko-satirických ilustrovaných spisů, a vida za doby své hojnost cizích ilustrovaných, politicko-satirických letákův i časopisů, rozhodl se brzy po prohlášení konstituce zásadám, které hlásal v „Národních Novinách“, půdu zjednávat i v kruzích širších i satiricko-humoristickým listem. Na počátku června r. 1848 chtěl vydávati takový časopis pod jménem „Šotek“, ale dříve neuvedl úmysl svůj ve skutek, až teprve v lednu r. 1849. Nejprve svatodušní bouře, pak činnost poslanecká na sněmu říšském nedovolily mu dříve uskutečniti předsevzetí. 7. lednem r. 1849 vyšlo první číslo humoristicko-satirického týdeníku „Šotka“, ale již dne 1. dubna 1849 číslo poslední. V době reakční upouštěl Havlíček od vydávání „Šotka“, jednak aby pro jeho působivý obsah neškodil „Národním Novinám“, které udržeti pokládal za věc tehdy nejdůležitější, jednak proto, že nechtěl se rozptylovati a „Národním Novinám“ že chtěl se v době vážné věnovati cele.

„Šotek“ byl první politický humoristicko-satirický, ilustrovaný list český. Kromě nepatrných výjimek působoval jen politickou satiru. Hned jeho vnější ráz, roz-

¹ Viz: Havlíčkovy Politické Spisy. V Praze 1902. Díl II, str. 974.

vržení jednotlivého čísla, upomínající na tehdejší v Praze vycházející listy denní, nasvědčovalo, že jde o politickou satiru. Havlíček většinou vyplňoval „Šotka“ sám a svými příspěvky dal „Šotku“ určitý politicko-satirický směr. Tepal a také známým voltairovským způsobem se v „Šotku“ vysmíval všem vadám, které viděl zvláště v současném veřejném životě českém. Ohlásil se nepřitelem českého radikalismu hned prvním článkem „Šotka“, vystupoval proti reakčním činům vlády, proti malichernictví v Praze i venku, proti byrokratismu doby předbreznové a p. Pozadím všech příspěvků „Šotka“ byl politický program, kterému sloužily „Národní Noviny“.

V „Šotku“ Havlíček plnou měrou uplatnil svůj dar vtipu. „Šotek“ Havlíčkův srší vtipem na politické poměry tehdejší. Vtip Havlíčkův je tam zžiravý, pádný, břitký, ale není to nikdy vtip nízký, štvavý. I v politickém, humoristicko-satirickém listě působiti chtěl Havlíček na rozum vrstev širších, ne na jejich vášně a nízké pudy.

„Šotka“ vyplňoval příspěvky prosaickými i veršovanými. Prosaické práce dotýkaly se většinou přítomnosti, práce veršované měly ráz trvalejší a pocházely větším dílem z minulých let Havlíčkových.

V příspěvcích prosaických v „Šotku“ Havlíček miluje formu dialogu a rád paroduje zákony, úřední akty a p. Veršované práce repraesentovány jsou z větší části Havlíčkovými epigramy z pobytu ruského a pak politickými popěvkami, básněnými na píseň národní.

„Šotek“ byl list v širších vrstvách působivý i pro politické karikatury. Havlíček měl to štěstí, že pro „Šotka“ jako hlavního ilustrátora podařilo se mu získati tehdy mladého juristu, dnes nedoceněného Soběslava Pinkasa. Pinkasovy obrázky přiléhají k textu Hav-

líčkovu nejen svojí výstižností a komikou, ale i přes to, že jsou to politické karikatury, svou vlastností, že neupadají do nízkosti.

(ŠOTEIC‘. PRO ‚ŠOTKA‘ NAKRESLIL SOB. PINKAS.)

XIV.

Založení ‚Slovana‘.¹ — ‚Slovan‘.

Zastavení ‚Národních Novin‘ (19./I. 1850) překvapilo českou veřejnost i Havlíčka. Když dne 17. ledna probíhala Prahou pověst o zastavení ‚Národních Novin‘, nechtěl jí nikdo věřit; dva dny po tom z nevěřících stali se věřící. Havlíček sám byl pádem ‚Národních Novin‘ překvapen a rozmrzen, poněvadž od napomenutí vojenského velitele ukládal si v listu jistou rezervu; ale nijak nebyl zhroucen. Zákaz dalšího vydávání svého denníku pokládal za věc okamžiku, a v prvních chvílích soudil, že nejhorší důsledek náhlého opatření by mohl býti ten, že by ‚Národní Noviny‘ na čas buď vůbec

¹ Karla Havlíčka Borovského Politické spisy. Díl III. Co zde na víc pověděno jest o vzniku ‚Slovana‘ nežli v úvodu k dílu III, jest založeno na zprávách časopisu ‚Union‘ z 18., 19., 29. ledna a 5., 9. a 12. února r. 1850. Zprávy ty jsou podány podle přímé informace Havlíčkovy.

nevycházely, nebo že by je na chvíli musil vydávati mimo Prahu, snad v Brně nebo Kroměříži². Zastavení listu bylo mu chvilkovým, neobratným tahem vlády proti národně liberální straně před volbami do zemského sněmu, jichž vypsání se očekávalo na podzim r. 1850. Havlíček prvotně myslil, že by se mu snad mohlo podařiti, kdyby ve Vídni zakročil, vymoci si zrušení zákazu, jako se mu to již podařilo v červnu r. 1849, ale co mu myšlenku provéstí nedovolovalo, byla okolnost, že by u vlády, proti které stál v opposici, musil žádati a snad se i k jistým ústupkům, třeba jen ve formě, zavázati. Teprve, když jeho političtí přátelé na něho doléhali a když z míst vlivných byly mu činěny i naděje, že by ve Vídni mohl příznivě pochoditi, rozhodl se odjeti do Vídně. 28. ledna 1850 opustil Prahu. Ale opustil ji ne s úmyslem vymoci si další vycházení ‚Národních Novin‘ v Praze, nýbrž zjednati si povolení pro vydávání nového denníku ve Vídni. Nový list měl se jmenovati ‚Slovanské Noviny‘; ve skutečnosti měly to býti ‚Národní Noviny‘ s jiným jen titulem. Plány Havlíčkovy ve Vídni rozbily se o nepovolnost vojenského guvernéra. Rozmrzen vrátil se do Prahy, chtěje s vydáváním novin čekati na dobu příznivější. Později však poznal neudržitelnost svého rozhodnutí. Věřil-li, a on věřil, že vláda podle slibu začne v skutek uváděti oktrojovanou ústavu, musil se i starati, aby pro dobu tu měl politický směr, jím repraesentovaný, svůj žurnalistický orgán. Na počátku dubna r. 1850 počal

² Kombinace moje, pokud se Kroměříže týče, spočívá na listu Al. Pražáka, z něhož úryvek otiskl L. Quis v Korrespondenci, str. 430. List ten, v pozůstalosti chovaný, je datován 3. ledna 1851 a ne 1850, jak má Quis. Tím také odpadají všechny hypotheses, které Quis na místě příslušném vyslovuje.

proto přípravy k vydávání nezávislého časopisu, za jehož vedení v zásadách národně liberální strany chtěl býti osobně odpověden, a dne 8. května 1850 vydal v Kutné Hoře první číslo listu, ve formátě velké osmerky, který měl dvakrát do téhodne vycházeti a který nesl název: ‚Slovan. Časopis věnovaný politickým a vůbec veřejným záležitostem slovanským, zvláště českým.‘

V době od 8. května r. 1850 až do 14. srpna r. 1851 vydával Havlíček ‚Slovana‘. Bylo to za doby, kdy reakce v celé Evropě vedla boj proti revolučnímu hnutí, na počátku r. 1848 zachvátivšímu Evropu. Mimo Rakousko reakce vítězně postupovala; vítězila i v Rakousku, které vedlo ministerstvo Schwarzenberg-Bach-Thunovo. Rakousko tehdy krok za krokem šlo ke germanisujícímu centralismu a k absolutismu, opírajícímu se o hierarchii. Havlíček svým ‚Slovane‘ položil si těžkou úlohu: zadržovati kroky reakční vlády a v zásadách liberálně národní strany upevňovati proti reakci český lid. Nastupoval cestu nerovného boje, boje práva proti násilí.

Havlíčkův ‚Slovan‘ byl jediný otevřený a rozhodný hlas český za doby reakce. Čelil reakčním choutkám tehdejší vlády a odkrýval při každé příležitosti reakční úmysly vlády. Havlíček v boji svém postavil se na půdu oktrojované ústavy a doléhal na vládu, aby i ona podle ústavy té se řídila. Volal ministerstvo k svolání sněmů, k provádění slíbené zásady jazykové rovnoprávnosti v úřadech i ve škole, stál proti centralisaci, potíral myšlenky absolutismu a germanisace, ať se projevily skutkem, časopisem nebo brošurou, ostře odsuzoval opírání se reakčního ministerstva o snahy hierarchie. Pronikavým zrakem pečoval, aby svoboda tisku nebyla zkracována.

Havlíček viděl dobře, že reakce v Rakousku byla v souvislosti s reakcí mimorakouskou, zvláště s politickými poměry ve Francii. Proto široce hleděl si ve ‚Slovane‘ dějů ve Francii, stoje při tom na stanovisku nepřátelském snahám Ludvíka Napoleona. Ale viděl také správně, že na reakci rakouskou má vliv cár Mikuláš I., a proto ve ‚Slovane‘ jeho chování nespouštěl s očí, neopomínaje čtenáře upozornovati, aby pro skutky cárské vlády nepřestávali milovati ruský národ.

Havlíček čelil nejen proti reakci zhora, nýbrž bojoval i proti reakci, šířící se v řadách českých. Žádal ve vážné chvíli rozhodné osvědčení politického přesvědčení, byl proti politice ramenářské a servilnosti. Když pak strana národně liberální byla označována za stranu výstřední, vykládal zásady této strany a ukazoval, že myšlenková podstata její zůstala nezměněna. Jako křiklavého příkladu politické nemožnosti všímal si zhusta orgánu hr. Lva Thuna, Vídeňského Denníku, proti zásadám liberálně národní strany založenému, a v ostrých polemikách se utkával s jeho redaktory, bývalými stoupenci strany národně liberální.

Za doby reakční živil Havlíček v českém lidu zásady národně liberální strany, a později, když po boji nerovném byl rozhodnut ustoupiti násilí a ‚Slovana‘ zastaviti, naposledy napomínal jako pastýř rozplašené stádo své, aby nepodávalo se promrzlosti, nemožnosti, netečnosti a lenivosti, a aby neztrácejíc naději, za tíhy reakční se vzdělávalo a získalo si tak zbraň nejjistější a nejučinnější proti reakci.

*

‚Slovana‘ udržel Havlíček jako nejvlivnější český list tehdejší doby (počet odběratel neklesl nikdy pod 2000),

a udržel jej sám, svojí vlastní prací a svým vlastním přičiněním. Spolupracovníků měl málo, spoluredaktora jen jediného a ještě nezkušeného, Jana Kodyma, — většinu „Slovana“ vyplňoval si sám. Samostatné články byly myšlenkovou podstatou jednotlivého čísla „Slovana“, vedle nich různé rubriky informovaly čtenáře o důležitých zjevech veřejného života. Méně obšírně všiml si Havlíček, krom událostí ve Francii, politiky zahraniční v rubrice „Zahraněční zprávy“, více si hleděl vnitřní politiky rakouské. Nejdůležitější rubrika po samostatných článcích byl „Pozorovatel politický“, kde sám Havlíček svým způsobem, plným subjektivitou, v stručné, přímo poznámkové formě stavěl do ostrého světla svých názorů vše, co důležitého den ode dne se událo. Rubrika „Rakouské politické zprávy“ byla doplňkem „Politického pozorovatele“ a měla ráz více prostého konstatování, nežli posuzování. „Zprávy domácí“ a „Zprávy z Čech“ především sděleními dopisovatelův informovaly o tom, co důležitého a zmínky hodného stalo se mezi Čechy, zvláště pak v Praze. Řídčeji ve „Slovanu“ zařazeny bývaly rubriky: „Ranní zprávy“, která přinášela nejnovější události, a rubrika „Rozmanitosti“, která přihlížela více k zábavě, nežli k otázkám politickým.

Uspořádáním svým podobá se „Slovana“ více „Pražským Novinám“ nežli „Národním Novinám“. „Národní Noviny“ jako denník byly spíše novinami, „Slovana“ jako list dvakrát týdně vycházející jest populární česká revue. „Slovana“ Havlíček řídil účelně právě tak jako své dřívější listy. Kde nestačil na práci původní, vypomáhal si pečlivě vybranými překlady autorit, jako V. Huga, Tocquevilla, B. Trentowského, Cesare Balboa, Armanda Marrasta, a zvláště různými články z Rotteck-

Slovana.

„Journal des Débats“ o diplomatickém sporu prusko-rakouském.

Čtenáři listů těchto budou si pamatovati, že Anglicko a Francousko ze zářlivosti na rostoucí vliv Rakouska v Německu kabinetu Videnskému odeslaly diplomatickou notu, ve kteréž knížeti Schwarzenbergovi oznamují, že nikdy nepřivolí k tomu aby Rakousko se všemi zeměmi svými k německé konfederaci přistoupilo, poněvadž krok tento proti smlouvě Videnské čelí a evropskou rovnováhu ruší. Politika tato nemá do sebe nic nového; ona jest pro Francousko a Anglicko v pravém smyslu slova tradiční. Jen dvě mocnosti německé jsou dle hmotné moci své s to vládu záležitostí německých v rukou držeti: Rakousko a Prusko. Kdyby jedna z mocností těchto druhé podlehnouti měla, kdyby buď kabinet Videnský, buď kabinet Berlínský vlády v Německu se zmocnil, byl by učiněn konec oné rozdrobenosti, která jest jednou z nehlavnějších příčin politické slabosti německé říše, která ale také interesům francouské a anglické diplomacie právě vhod přichází.

V německých a rakouských listech bylo v posledních dnech nejednou vysloveno „přesvědčení“, že tato snaha anglického a francouského kabinetu k žádanému cíli nepovede; bylot tvrzeno, že muž, jenž záležitosti zahraniční v Rakousku nyní řídí, přes tyto překážky k dennímu pořádku přejde a mocnáři a páno svému nadvládu v Německu přece pojistí. My nevíme jak daleko se tento plán ke skutečnosti přiblížil. Jest sice vůbec známo, že hlas knížete Schwarzenberga v Německu nyní téměř rozhoduje, jeť známo, kterak pan von-Manteuffel, jemuž praští junkrové ještě před několika týhodny barikády a revoluce vytýkali, s ultrakonservativní stranou co nejpříměji se smířil a svému rakouskému kolegovi všade a ve všem ustupuje. Neméně známo jest ale také, že Rakousko v radě evropských velmocí není prvním a že jsou přece jisté meze, které nynější kabinet Berlínský, ačkoli v podlizavém povolování již nesmírné pokroky učinil, překročiti se neopovází.

Nynější diplomacie evropská nemiluje revoluci. Chraň Bůh! Ona jest vřelou zastavatelkyní tak nazvaného „pořádku a pokoje.“ Ona naproti tomu ale také nepřipustí, aby poměry evropské byly změněny, ona nedovolí, aby bylo zvrhuto, co předchůdcové její v Paříži a ve Vídni za onoho času byli vybudovali — evropská rovnováha.

Na důkaz toho sdělujeme čtenářstvu svému překlad jednoho článku z Pařížských novin „Journal des Débats“, který pozornost Pařížského časopisectva u vysokém stupni na se obrátil a to potvrdil,

Welckerova ‚Staats-Lexikonu‘. Jako již v ‚Národních Novinách‘, tak i ve ‚Slovanu‘ budil vzpomínky na slavné epochy českých dějin otiskováním výňatků ze staročeských kronikářů (ku př. Pavla Skály ze Zhoře) a důležitých aktů, zvláště z doby husitské. Ve ‚Slovanu‘ agitoval Havlíček pro zásady své, jednak přímo útoče, jednak nepřímou nabádaje ku přemýšlení o otázkách. K nepřímému a narážkovému způsobu psaní nutily ho reakční poměry. Jako před březnem r. 1848 psával o Írsku, mysle při článcích těch na poměry české, tak psával ve ‚Slovanu‘ o Kytaji, maje na očích současné poměry naše.

*

V ‚Národních Novinách‘ i ve ‚Slovanu‘ ve způsobu psaní pokračoval Havlíček na cestě, kterou se dal v ‚Pražských Novinách‘. Nefanatisoval, hleděl přesvědčovati; působil na rozum, ne tak na cit. Myslel lidově a tak i psal, byl úsečný, věcný, jasný, příklady, srovnáním i volením výrazu širším vrstvám přístupný. Svě věty proplétal zrnky vtipu a humoru. Byl výborný populární vykladač a v době své nedostižný žurnalistický polemik: bezohledný, vtipný, neúprosně logický, zžiravý a pln sarkasmu, vnitřně přesvědčený a ucelený.

Havlíčkův sloh ani v ‚Národních Novinách‘ ani ve ‚Slovanu‘ není pečlivý. Je to sloh žurnalistický, spěšný, rychlý, kterému jde o to, aby věc rychle a jasně podal, ne aby ji pověděl krásně. Havlíček zhusta neuhleděl se ani chyb grammatických. Ale on věděl o těchto vadách svých žurnalistických prací, a později, v Brixenu, těšil se, že se zhostí špatných vlastností svého slohu, žurnalistickou prací zpovrchnělého.

*

XV.

‚Duch Národních Novin‘. — ‚Epištoly kutnohorské‘.

Za chvíli mohutnější reakce a za neutěšených výhledů do budoucna, kdy dalo se očekávati, že vláda přikročí i k zastavení ‚Slovana‘, Havlíček počal pečovat o to, aby lidu českému, kdy nebude moci otevřeně žádný liberální, nacionální a protihierarchický časopis český mluvit, dal do ruky knihy, které by v něm živily ty zásady, jimž zasvětil ‚Národní Noviny‘ a ‚Slovana‘. V posledních chvílích, kdy již stahovala se mračna nad svobodou tisku v Rakousku a kdy články časopisecké podléhaly hned po vyjití konfiskaci a nemohly proto býti rozšířeny mezi lid, pokusil se brošurami více nežli tříarchovými, které nemusily býti zároveň s vydáním předloženy úřadu politickému a státnímu zastupci, čeliti snahám reakčním. Dva spisy vložil Havlíček jako odkaz svůj v ruce čtenářstva českého: na konci června r. 1851 ‚Duch Národních Novin‘ a v polovici července r. 1851 ‚Epištoly kutnohorské‘.

Na vydání ‚Ducha Národních Novin‘¹ pomýšlel Havlíček již v druhé polovici března r. 1851, ale teprve koncem června roku 1851 úmysl svůj úplně provedl.

Z ‚Národních Novin‘ vybral 81 článků a znovu beze změny je vydal v samostatné knize. Byly to stati ceny trvalejší, které udržely si význam i po denní okamžité potřebě. Zároveň byly tak vybrány, aby v celku podávaly zásady, jimiž se ‚Národní Noviny‘ řídily. Proto neobsahovaly jen články z pera Havlíčkova, nýbrž i čtyři stati od autorů jiných. Článek Fr. Palackého ‚O centra-

¹ Viz Havlíčkových Politických spisů díl II, str. XIV a d.
Literatura česká devatenáctého století. III./1.

lisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku² přirozeně byl pojat mezi tyto práce jiných spisovatelů z toho důvodu, jak Havlíček sám se přiznal, poněvadž byl a je ‚společný náš prapor‘.

Vydávaje ‚Ducha Národních Novin‘, Havlíček nečinil tak jen ze zájmu literárně historického, nýbrž měl při tom několikery úmysl jiný. Chtěl osvědčiti nelíbenou úctu k muži, který povždy byl jeho rádcem a neohroženým pomocníkem v boji za lepší budoucnost českého národa, Fr. Palackému; chtěl agitovati za neutešených chvíl pro myšlenky strany národně liberální, a konečně chtěl, aby ‚Duch Národních Novin‘ byl jeho obranou proti těm, kdo tvrdili, že program ‚Národních Novin‘ byl jiný nežli byl program ‚Slovana‘. Havlíček chtěl demonstrovati ‚Duchem Národních Novin‘ svoji vytrvalost v politických svých zásadách. Těmito úmysly Havlíčkovými lze vysvětliti, proč knihu svoji věnoval ‚Statečnému muži, Panu Dru Františku Palackému, dějepisci českého národu, věrnému hajiteli svobody a práva‘, a proč v žádném z otištěných článků neučinil proti jejich dřívějšímu znění opravy. Fr. Palacký, který byl mezi těmi, kdo k vydání knihy, jakou byl ‚Duch Národních Novin‘, vybízeli, bez váhání přijal Havlíčkovu dedikaci. Tak ‚Duch Národních Novin‘ za doby reakční stal se veřejným osvědčením souhlasu Fr. Palackého a K. Havlíčka v základních otázkách politických, veřejným projevem pro víru v správnost zásad strany národně liberální. Vůči těm, kdo dříve blásili se k straně národně liberální, za reakce pak od těchto zásad se uchýlili, byl bodavou výčitkou svědomí. . .

*

Brošura ‚Epištoly kutnohorské‘,² v polovici června r. 1851 čtenářstvu přislíbená a za měsíc po slibu vydaná, byla vlastně druhé opravené a doplněné vydání Havlíčkových článků v ‚Slovanu‘ pod titulem ‚Epištoly kutnohorské‘ od 8. června r. 1850 až do 29. prosince r. 1850 uveřejněných. Z dřívějších statí svých vynechal Havlíček některé odstavce, jiné přibral z některých článků v ‚Slovanu‘ otištěných a s thematem ‚Epištol kutnohorských‘ souvisících, některé části zvláště sepsal pro knižní vydání. Obsahovaly-li ‚Epištoly kutnohorské‘ ve ‚Slovanu‘ sedmáct kapitol, měly ve vydání samostatném kapitol třicet a jednu.

V brošure ‚Epištoly kutnohorské‘ nepověděl Havlíček nic nového, co by nebyl řekl již dříve o reformě katolické církve. Úmysl knihy nebyl dotýkati se věcí, které jsou předmětem jen vnitřního srdečného tušení člověka, nýbrž jednati jen o těch, které sahají hluboce do občanského veřejného života a mají veliký vplyv na praktický život. Kniha byla zřejmě naměřena proti vyrůstajícím snahám hierarchickým, tehdejší vládou podporovaným, proti hlásané theorii o souvislosti trůnu s oltářem, byla to kniha časové důležitosti politické a neobyčejné působivosti. Havlíček spiskem ‚Epištoly kutnohorské‘ znovu úsilně a otevřeně doléhal na odstranění všech hierarchických snah z církve katolické a to v době, kdy tyto snahy vítězily v Rakousku a nalézaly obhájce v tehdejší vládě. Doléhal na ně spiskem laicním a lidovým, jak dovedl myšlením i formou lidovou býti jen Havlíček. ‚Epištoly kutnohorské‘ nebyly spis politický demagogicko-agitační, nýbrž byly to stati

² Karla Havlíčka Borovského Epištoly kutnohorské. Úvodem a poznámkami opatřil a vydal Zđ. V. Tobolka. V Praze 1903.

byl silně protihierarchický. Všechny listy byly vždy nacionální.

Jako v kritice tak i v politice postavil se Havlíček proti romantismu. Vystupoval proti politice bezmocnosti, velikých slov a plánů, politice neplodné, liknavé a na její místo uváděl politiku mužnou, pilnou, vytrvalou a bdělou. Havlíček volal k politické práci za každých okolností, za absolutismu, za reakce, za politické svobody a stavěl politiku na půdu reální. Vzdal se jako žurnalista romantických ideálů svého mládí a doporučil pro národ ne umírat, nýbrž žít a pracovat, vystoupil proti upřílišnému utkvívání a kochání se v minulosti na úkor přítomnosti, s romantismem spojenému. Nezavrhoval minulost, uznával její význam, ale nekladl minulost nad přítomnost, nýbrž podřazoval onu této.

Učil svými novinami Čechy býti občany. Hned za absolutismu budil v nich ducha občanského, smysl pro všeobecnost a pospolitost; radil k spolčování a práci pro obecné blaho, káral a žaloval na ty, kdo se svým povinností jako občané a Češi zpronevěřovali. Vystupoval proti macchiavelistické morálce v politice, žádal nejen od vlády, nýbrž i od všech, kdo politicky jsou činní, aby v politice byli poctivi. „My jakožto lid chudší, napsal krásně hned v ‚Pražských Novinách‘, máme jen jedinou morálku na všední den i na svátek, bílou tak jako ona ovčička, o které mluvil prorok v písmě k hřešivšímu Davidovi, a ta zní: ‚Co sám nemáš rád, nečiň jinému‘.

Potíral vždy tendence absolutistické. Proti tajemnostkárství absolutismu žádal veřejnost. Doléhal, aby státní správa byla veřejná, žádal revisi státního hospodaření občanstvem, s nadšením ve ‚Slovanu‘ uvítal,

když od r. 1850 byla v Čechách uskutečňována veřejnost soudního řízení. Ve veřejnosti soudnictví a v soudcích z lidu (porotcích) viděl záruku spravedlnosti. Byl nepřitelem byrokratismu, s absolutismem kráčejším ruku v ruce. Nepopíral nutnost úředníků vzdělaných, čestných, samočinně jednajících, občanských povinností dbalých, ale byl proti nadbytku úředníků. Byrokratismu chtěl podtíti kořen demokratickým požadavkem volby úředníků (29./6. 1848) asi v tom smyslu, jak svobodnou volbu úředníků si přál šestý článek kabinetního listu z 8. dubna r. 1848.

Na stát hleděl očima souvěkého liberalismu německého. Za úkol státu prohlásil právní jistotu, svobodu a pokrok občanů. Nebyl pro zřízení republikánské, třeba že hlásil se jako jeho doba k zásadě, že veškerá moc ve státě pochází z lidu, nýbrž byl pro monarchii, a to monarchii konstituční se suspensivním vetem panovníkovým. Byl zastancem Rousseauovy theorie smluvní (9./1. 1849) a ve smyslu učení Montesquieua viděl záruku svobody v oddělení moci výkonné, zákonodárné a soudní (14./3. 1849).

Obec považoval vždy za důležitou částku státu. Hned za absolutismu zabýval se důkladněji tehdejší obcí a stanovil úkoly obcí i měst v době tehdejší. Přes to, že obce neměly dle jeho názoru za absolutismu dosti volnosti, doufal, že obce i města mohou vykonati i v té době mnoho. Osvícenská humanita jeho přikazovala městům a obcím zřizování nemocnic, chudobinců, opatroven pro děti a zřizování městských dílen, jejichž úkol byl by býval jen v nezaměstnanosti, v nouzi, výpomoci (jak bylo ve Francii již r. 1790), ale nebyl by úkol jejich, jak si přál v současné době ve Francii L.

Blanc, organisovati práci. Měštům za absolutismu Havlíček ukládal, aby si zřizovala pojišťovací ústavy pro případ úrazu a živelních pohrom, na menší obce náležal, aby využívaly nálady vyšších kruhů, zvláště roku 1846 projevovaného mínění panovníkova, a společnou podporou vykupovaly se z roboty. Obce i města měla hleděti si vzdělávání občanův, a proto Havlíček za důležitý prostředek budoucího pokroku obcí prohlašoval zřizování knihoven z jmění obecního.

Za českého hnutí revolučního hleděl na obec okem liberalismu své doby. Obecní správa byla mu rozumnou, jednoduchou, lacinou a občanům pohodlnou správou. Přál si obec co nejsvobodnější, vida v ní základ svobodného státu. Šel v tomto směru tak daleko, že by nebyl chtěl vůbec jakéhokoliv spojování obcí v jednu, jak si přála tehdy vláda, a jen otázka provádění přivedla jej k ústupku, že připouštěl spojování obcí malých, ale ovšem spojování, pro které se rozhodly obce samy a ne které bylo od úřadu nařízeno. Hájil vždy stanovisko, že do představenstva obcí mají býti voleni muži čestní, vzdělaní a svobodomyšlní, a v předpokladu, že se tak skutečně stane, a chtěje co největší svobodu obce zajistit, zavrhoval instituci obecních tajemníků a žádal práci v obcích od volených výborů samých. Byl pokud možná pro zásadu bezplatnosti volených výborův. Obecní záležitosti přikazoval do kompetence zemského zákonodárství a nehoroval pro zákon říšský, jehož předmětem by byly obecní záležitosti.

K návrhu krajského zřízení z r. 1849, které nemělo býti tělesem jen administrativním, nýbrž i legislativním, choval se odmítavě jako nepřítel centralisace; krajské zřízení, tehdy navrhované, bylo mu zřízením centralistickým.

V otázce volebního práva nestál Havlíček vždy na stanovisku stejném. Před březnem r. 1848 uznával za potřebné, aby vedle tříd tehdy politicky oprávněných byla politická práva dána sedlákům a řemeslníkům, byl tudíž pro volební právo obmezené; ale ani na počátku revolučního hnutí českého nebyl hned pro všeobecné a rovné právo hlasovací, poněvadž si přál, aby na sněmu zemském byli svobodně voleni zástupci třídy měšťanské a rolnické a aby velkostatek měl na zemském sněmu váhu a hlas, jaký by byl přiměřený jeho nemovitému majetku. Teprve později, na počátku června r. 1848 pod vlivem volebních řádů v Německu a na říšský sněm rakouský, nachýlil se k rovnému, všeobecnému právu volebnímu a stal se pro vždy tohoto požadavku zastancem. Zvláště otevřeně vyslovil se proti udílení občanských práv dle přímé daně a pro všeobecné, rovné právo hlasovací, ve „Slovanu“, když ve Francii jevíly se snahy volební právo omeziti (zákon z 31. května 1850) a když v Rakousku nařízením ministerstva vnitra z 7. března 1850 č. 116 ř. z. byli usedlí domkáři vyloučeni z voleb obecního výboru. Zavedení volebního, rovného práva hlasovacího chtěl nejen do říšského a zemského sněmu, nýbrž i do obcí.

Agitaci pro ideu nacionální, probuzení češství, organisování ve smyslu této ideje a boji proti německví věnoval význačné místo ve svých novinách. „Lásku k jazyku a cit národní“ hleděl vznítiti všemi dovolenými prostředky. K agitaci národnostní využíval besed, divadla, koncertů a p., na každém místě chtěl působiti pro uvědomění češství a emancipovat od tak vlivné a mocné němčiny. K této emancipaci radil nejen na poli politickém, nýbrž i na poli kulturním. Chtěl, aby se Čechové

(a Slované vůbec) vymanili z vlivu německého kulturního ovzduší a uznávají potřebu cizích kulturních vlivů na národy slovanské, doporučoval, aby Slované více, nežli se dalo, hleděli si klassické kultury, řecké a římské, kultury anglické v Evropě i v Americe, a kultury francouzské. Havlíček sliboval si od těchto vlivů mnoho pro změnu povahy národů slovanských, zvláště doufal, že vlivy anglické a římské by vypěstily vytrvalost a důkladnost u národů slovanských. Národnost chápal především po stránce jazykové, a máje mínění, že národ, který ztratil svoji národnost, „klesá vždy více v bídu a opovržení“, snažil se, aby užívání češtiny co nejvíce se rozšířilo. V užívání mateřského jazyka viděl věc přirozenou, samozřejmou; nezachovávání této zásady pokládal za národnostní hřích, ale zachovávání její neprohlášoval na rozdíl od své doby za skutek vlastenecký. Pojištění práv jazyka bylo mu prvním příkazem demokratické rovnosti. Slib konstituce neznamenal mu jen pád absolutismu a dar občanské svobody, nýbrž i osvobození české národnosti z ponižujícího postavení a možnost volného jejího vývoje. Havlíčkova politika zaměstnávala se valně tím, aby češtině bylo dáno rovné právo s němčinou, aby čeština uvedena byla do škol, úřadů, divadla. Negativní stanovisko toto mu přikazovalo útočiti na privilegované postavení němčiny v Rakousku a brániti se všem snahám se strany německé, které by přinášely s sebou nebezpečství české národnosti. V důsledku tohoto stanoviska byl Havlíček r. 1848 odpůrcem všenněmeckých snah frankfurtských. V agitaci proti těmto snahám zaujal svými „Národními Novinami“ za doby tehdejší místo nejprvnější.

Otázkou jazyka úředního Havlíček nikdy se dů-

kladněji neobíral. Přijímal zásady obecně tehdy hlášané. Stál na stanovisku, že státní úředníci v celých Čechách mají býti znalí obou zemských jazyků. Nepřipouštěl nikdy jednojazyčnost státních úředníků a výpomoc překladateli. Pokud se týče úředníků obecních, nestanovil žádné zásady. V duchu liberalismu své doby ponechával i v této věci obci úplnou volnost. Kráčeje za V. V. Tomkem¹ zastával mínění, že českého jazyka ve styku se stranami mají užívat i úřady nejvyšší. Každému vzdělanci v Čechách ukládal znalost obou zemských jazyků.

Havlíček vždy pracoval k tomu, aby Kollárova idea literární vzájemnosti slovanské stala se skutkem. Ve smyslu Kollárovy ideje učinil veřejně v říjnu r. 1849 návrh ministerstvu osvěty, aby na pražské universitě vedle polštiny vyučovalo se prakticky rusínsky a jazykům jihoslovanským.

Proti odtržení Slováků, a ještě určitěji řečeno proti původci tohoto odtržení L. Štúrovi, vycházel Havlíček často do boje. Cítil, že odtržením Slováků zeslabil se národ český, bez toho malý, a byl přesvědčen, že odtržení Slováků bylo neorganické, násilné a že je pro Slováky bez prospěchu. V druhé polovici r. 1849 kulturní i politické připojení Slováků k Čechům, považoval za životní otázku nejen Slovenska, ale i Čech a Moravy. Slovenska si hleděti, nabádal nejen, pokud se týče otázky jazyka, nýbrž přál si, aby Čechové Slovensku pomáhali se povznášet duševně i hospodářsky.

Od uvolnění odboje maďarského r. 1849 zajímalo silně Havlíčka postavení slovanských národností v Uhrách. Havlíček tehdy objevil se více nepřitelem Němců nežli

¹ J. M. Černý: Boj za právo. I. 90 a d.

Madarů. Pro něho nemohlo býti věcí pochybnou, že povinností slovanských národů v Uhrách jest brániti svoji samostatnost proti maďarisaci i germanisaci, ale postavil-li si otázku: kdyby naprosto nemohli Slované v Uhrách své samostatnosti uhájiti, co mají dělati, tu odpovídal, že lépe by jim bylo, aby se přidržovali Madarů nežli Němců.

Významný politický názor uložil Havlíček r. 1846 v 'Pražských Novinách' v článku 'Slovan a Čech'. On který pilně se vzdělával vedle literatury německé i na literatuře národů slovanských, on, který z autopsie poznal velikou část světa slovanského, vystoupil proti povrchnímu pojmání Kollárovy ideje vzájemnosti slované a do jisté míry (Havlíček si byl toho vědom) i přímo proti této ideji, kterou považoval za myšlenku doby nové. Havlíček již na Rusi přišel k mínění, že předpoklady Kollárovy myšlenky vzájemnosti slované jsou nesprávné a že se proti nim musí v zájmu budoucnosti Čechů vystoupiti. Myšlenky své z Ruska v Čechách domyslíl a 15. února r. 1846 článkem 'Slovan a Čech' počal s veřejností upřímně sdělovati svůj politický program v otázce slovanské. Článek Havlíčkův byl namířen proti obecnému veřejnému mínění českému; přirozeně vzbudil proto rozruch a vyvolal polemiku s Jakubem Malým v 'Květech'. Havlíček zůstal v boji tom vítězem nejen pro správnost svého mínění, ale i pro polemickou neobratnost svého odpůrce.

Havlíček po důkladném odůvodnění a se vši šetrností a uznáním k buditelským zásluhám J. Kollára popíral Kollárovy these, nesoucí patrné stopy napodobení myšlenky sjednocujícího se Německva, že by slovanské kmeny tvořily jeden národ, že by jich rozličná

nářečí měla býti pokládána za jednu řeč a že by měli Slované míti jednotejný, filosofický, v duchu slovanské řeči založený pravopis. Proti Kollárovi stavěl větu, že Slované jsou kmen, skládající se z několika samostatných a mezi sebou nespokojených národů. Proti Kollárovi nevěřil také, že by mezi těmito národy slovanskými mohla kvésti ta láska a to bratrství, ve které zastanci vzájemnosti věřili. Obracel se proti všeslovanskému vlastenčení, které nazval 'o něco méně horší než kosmopolitismus'. Dle Havlíčka byla možná věc, aby všichni Jihoslované tvořili bratrský celek. Jako liberál, nepřikládající otázkám náboženským v době své i budoucí veliké důležitosti, soudil, že rozpory mezi Hrvaty a Srby v písmě i náboženství dají se vyřídit, budou-li se Srbové cyriliky přidržovati jen ve spisech náboženských, a neznaje, jako vůbec jeho doba, dostatečně Bulharů, myslil, že by Bulhaři mohli splynouti se Srby.

Ale naprosto nepřipouštěl, že by se kdy spor Poláků, Rusů a Rusínů dal urovnati a že by se dalo mezi nimi docílití bratrské lásky. Proto nevěřil v možnost bratrství všech slovanských národů. Havlíček dívaje se na základě studií svých kriticky na vzájemnost slovanskou, hleděl ji ne snad vůbec popírati, nýbrž postavití na reální basi. Souhlasil s Kollárem, aby opravdový Slovan naučil se rozuměti čtyřem hlavním řečem slovanským a aby slovanští národové využili kulturně svého kmenového příbuzenství, ale naprosto byl proti těm snahám své doby, které šly dále, nežli chtěl jíti Kollár a které by byly chtěly všechny národy slovanské spojití jedinou řečí a ve jménu této společné řeči Slovanů byly by ochotny vzdáti se svého jazyka národního. Havlíček máje pevné přesvědčení, že s národy slovanskými není

tak zle, aby musily pomýšleti na záhubu své národnosti, zahrhoval dobrovolné vzdávání se národnosti a máje pevnou víru v budoucnost jednotlivých národů slovanských a zvláště Čechů, chtěl je přivésti od abstraktní, nejasné a mlhavé lásky slovanství k cenění vlastní národnosti a k houževnaté práci pro ni. Rozkvět Slovanstva byl mu podmíněn rozkvětem jednotlivých národů slovanských. V ohledu politickém jako liberál stál Havlíček proti ruským snahám po universální monarchii a proti českému rusofilství, representovanému V. Hankou. Ale stál i proti Polákům, od nichž nechtěl se dát využít v jejich nerozvážných revolucích. Více nežli literární styk mohli a měli, podle Havlíčka, Čechové míti jen s Jihoslovany, s nimiž je pojili společné interesity, především nutnost obrany proti Němectví. Přímý důsledek těchto zásad byl austroslavism. Havlíček také k němu došel a v článku ‚Slovan a Čech‘, vyslovil poprvé u nás, dvě léta před známým listem Fr. Palackého do Frankfurtu a bez vlivu jiných osob, na základě svého vlastního studia světa slovanského: ‚Mocnářství Rakouské jest nejlepší garantie na zachování naší a Ilirské národnosti, a čím výše vyroste moc císařství Rakouského, tím jistěji stojí naše národnosti.‘ Zásada ta od r. 1846 až podnes zůstala stěžejnou zásadou české politiky.

Od počátku českého hnutí revolučního úsilovně agitoval Havlíček pro program austroslavistický. Proti velkoněmeckým tendencím Frankfurtského parlamentu, obhrožujícím českou národnost, vztyčil prapor austroslavismu a vybízel vládu, aby se pod prapor ten postavila. Od polovice (19.) dubna r. 1848 dokazoval, že vláda rakouská nemá obracet oči své ani na Německo

a chtíti tam svým vlivem udržeti rakouské národy německé pohromadě, ani na Itálii, nýbrž, že politiku svoji řídití má na Balkán, k slovanským národům pod jhem tureckým úpícím, a hleděti je k Rakousku připojit.

Hlásaje program austroslavistický, nevyslovoval Havlíček zároveň požadavek federace Rakouska. Teprve vlivem Fr. Palackého² v červnu (5) r. 1848 prohlásil se pro federaci Rakouska, kterou si představoval jako spolek samostatných zemí a národů. Bez všech rozpaků přijal za svou zásadu Palackého a doplnil jí své stanovisko austroslavistické. Havlíček v rakouském programu federalistickém šel do posledního bodu za Fr. Palackým. Když v lednu r. 1849 Fr. Palacký v Kroměříži podal svůj nový návrh rakouské ústavy, Havlíček se pro něj otevřeně (11. I. 1849) prohlásil, pro federalistické názory Palackého agitoval svými novinami, a později, v prosinci r. 1849., kdy dr. A. M. Pinkas nechtěl přijati do nově založeného německého listu ‚Union‘ článek Palackého ‚O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku‘, jednak že s ním nesouhlasil, jednak že se obával, že za tehdejší doby navracející se reakce není taktické článek otisknouti, Havlíček požádal Fr. Palackého o stať pro ‚Národní Noviny‘ a obhajování názorů Fr. Palackého věnoval řadu článkův až i život ‚Národních Novin‘. R. 1851 v úvodu ke knize: ‚Duch Národních Novin‘, zcela vědomě se přiznal, že Palackého názor o federaci rakouské považoval za základní myšlenku svých novin.

² B. Rieger: Ústava Rakouska dle Frant. Palackého v l. 1848—49. Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého. V Praze 1898. 602.

Havlíček po Palackém byl pro rozdělení Rakouska dle národnosti a jestliže ještě později mluvil o jednotlivých zemích českých, jako mluvil o nich Palacký, činil tak z téhož důvodu, jako Palacký: nevěřil v proveditelnost úplného národnostního rozdělení Čech. Po Palackém i Havlíček domáhal se rozdělení koruny uherské dle národností vida v něm záruku míru, a věř v možnost svého požadavku i z důvodu (5./12. 48), že nový panovník František Josef I. nebyl vázán přísahou zachovat nedílnost uherské koruny, jakou byl vázán Ferdinand I., přál si, (v říjnu 1849) aby uherské Slovensko jako země korunní bylo připojeno k zemím českým.

Jako Palacký, tak i Havlíček při uskutečňování programu austroslavistického doufal v pomoc dynastie a chránil proto její zájmy zvláště proti odstředivým snahám maďarských šovinistů, kryjících šovinism svůj hesly radikalismu a demokratismu, ale nikdy nechtěl pro spojení to zajít tak daleko, že by byl dynastii obětoval své zásady liberální a demokratické. Dynastickým chtěl být jen potud, že byl spravedlivý v ohledu národním a mírným v ohledu politickém, a dynastickým byl ne k vůli dynastii, nýbrž pro to, že to bylo k prospěchu Čechů. V další spojení dynastie a Čechů ztratil víru (v polovici května r. 1849), když na pomoc proti Maďarům povoláno bylo ruské vojsko. Válečné přispění carovo proti Maďarům znamenalo mu osobní snahu dynastie potlačiti svobody Maďarů, a v tomto interestu Havlíček dynastii pomáhati nemínil.

Před březnem r. 1848 nehlásal Havlíček historicko-státoprávní program český. Užíval sice, píše, slov 'česká koruna' a vybízel, aby 'Čechové z markrabství neodci-

zovali se snahám Čechů v království, ale jinak program historicko-státoprávní nevztýčil. Nebyla k tomu ani možnost ani příčina. Teprve na počátku českého hnutí revolučního přejal, jako všichni vůdčí politikové čeští, Dr. F. A. Braunerem do první pražské petice zařazený požadavek: spojení zemí koruny české v jeden celek státoprávní. Ale přejímaje jej nestál tak na právu historickém, nýbrž více na právu tehdy modním, rozumovém, přirozeném. Historického práva neodmítal, ale nikdy je mnoho necenil, požadavek státoprávního spojení zemí českých nepodepíral tak důvody historismu a práva pragmatického, jako skutečnými potřebami české národnosti. V červenci r. 1848 shrnul, nebo lépe řečeno, opakoval z manifestu Národního Výboru z 6. května roku 1848, Fr. Palackým stylisovaného³ důvody pro státoprávní spojení zemí českých: 'Jsou Čechy a Morava, psal tehdy, země sobě úplně podobné, od jednoho národu hlavně zasídlené, tak že se mohou velmi dobře stejnými zákony řídit. Spojením Čech a Moravy dosáhl by náš kmen českomoravský větší moci a vážnosti ve světě, neboť jest známá věc, že se vždy spojenými silami dále dojde než rozdrobenými. Velmi mnoho by též obě země skrze spojení ušetřily v každém ohledu, poněvadž bychom mnoho ústavů, kterých nyní i v Čechách i na Moravě zvláště máme, potom společně užívatí mohli.'

Havlíček přemýšlel i podrobněji o tom, jak žádaný stát český v rámci Rakouska měl by se utvořiti, a jak by se mělo k jeho uskutečnění dojít zvláště vzhledem na odpor, který proti českým snahám po spojení Čech a Moravy tehdy vedla ve své většině Morava a Slezsko.

³ J. M. Černý: Boj za právo. I. 183 a d.

Literatura česká devatenáctého století III/1.

Odpor Moravy chtěl překonati ne násilím, nýbrž důvody rozumovými, a aby zlomil hrot námitce Moravanů, jako by Čechům jednalo se o pokoření Moravy, radil, aby o připojení Moravy k Čechám jednalo se až tehdy, kdy by Morava nabyla takové autonomie, jaké nabyly Čechy kabinetním listem z 8. dubna r. 1848.

Spojení Čech, Moravy a Slezska přál si Havlíček vždy v rámci Rakouska. Jaký by byl poměr státu českého k celému Rakousku, o tom blíže se nezmínil a důkladněji o tom ani neuvažoval. Za to o českém státě vyslovil se v první polovici r. 1848 několikrátě podrobněji. Spojené české země měly dle názorů Havlíčkových míti nejen zodpovědné ministerstvo, ale i místokrále, který by síděl v Praze. Havlíček jako zastance racionalistického názoru, který dával státní moci základní původ demokratický, chtěl místokráli přiřknouti jen veto suspensivní a maje na mysli ústavní poměry v Norsku, které později přičiněním českých radikálů v Čechách staly se v srpnu a září r. 1848 známějšími, navrhoval (5. června 1848), aby zákonem bez královského potvrzení stalo se již to, na čem by se po sobě usnesly všechny tři sněmy české země. Havlíček na počátku dubna r. 1848 domáhal se, následuje zde svolání hr. Bedřicha Deyma z 22. března r. 1848⁴, generálního sněmu české koruny, ale později od tohoto svého mínění ustoupil, vida nemožnost je uskutečniti. Když ztroskotaly se po svatodušních bouřích r. 1848 naděje, že bude zasedati český sněm ústavodárný, a když zahájen byl říšský sněm, Havlíček přestal působiti pro programový článek, dr. Braunerem v březnu r. 1848 vztyčený. Šel zde za vůdcem národně-liberální strany Fr. Palackým, český program státoprávní podřídil

⁴ J. M. Černý: Boj za právo. I, 42.

programu rakousko-federalistickému. V duchu této změny nevzpíral se později ve ‚Slovanu‘ administrativnímu rozdělení království českého.

Otázkami církevními zabýval se Havlíček po celou dobu své činnosti žurnalistické. V ‚Pražských Novinách‘ vzhledem na cenzuru jen mimochodem a narážkami projevoval své mínění o věcech církevních, v ‚Národních Novinách‘ zcela vědomě jako politik obracel se k jejich řešení jsa přesvědčen, že církev a stát budou na sebe míti i v budoucnosti vliv. V lednu (25.) roku 1849 výslovně vyložil své stanovisko: ‚Svoboda občanská neudrží se dlouho bez náležitých reform (obnov) v církvi‘. Když v ‚Národních Novinách‘ zavedl v lednu 1849 zvláštní rubriku ‚Náboženské záležitosti‘, učinil tak proto, aby psal jen ‚o těch stránkách církevních, které jsou pouze lidského původu, také se podle času měnily, měniti mohou a mají‘; dogmaty obíratí se nechtěl, diskusi o nich se vyhýbal. Jako redaktor ‚Slovana‘ o otázkách církevních pojednával častěji, určitěji a soustavněji vzhledem na tehdejší reakční vládu, opírající se o hierarchii. Ve ‚Slovanu‘ shrnul statěmi ‚Epištoly kutnohorské‘ a pak v přepracování samostatně vydanými v systém, co o otázce církevní byl dříve řekl v ‚Národních Novinách‘ na místech různých.

Jako odchovanec filosofie osvícenské přirozeně bojoval Havlíček proti pověře, domnělým zázrakům a p. Náboženství neodpírajícímu rozumu neupíral oprávněností, a nepřipouštěl, že by existoval rozpor mezi náboženstvím a naukami ‚světskými‘. Upíraje zrak na církve, nevšímal si otázek dogmatických a nepřičítal jim ani při církvích váhy. Proto cítě jako slovanský politik potřebu co největší sjednocenosti Slovanů mohl soudit,

že spor mezi Hrvaty a Srby dá se odstraniti tím, budou-li Srbové užívati cyrilliky jen ve spisech náboženských, a cítě jako český politik potřebu úplného sjednocení českého národa, myslil (8. června 1849), že by evangelíci augsburského vyznání mohli se s katolíky sjednotiti, aniž by se mluvilo o dogmatech. Rovnoprávnost všech církví a náboženská snášelivost byly Havlíčkovi požadavky samozřejmé a nutné. Havlíček sám vždy cítil se příslušníkem církve katolické, ačkoliv se netajil, že „vůbec mezi protestanty panuje více vzdělanosti, pilnosti a také občanské svobody než mezi katolíky“; církvi katolické dával (6. července 1849) před vyznáními evangelickými přednost. Odůvodňoval tento názor svůj tím, že se církev katolická nepřidrží jen písma svatého, nýbrž připouští i rozumný výklad, na který Havlíček kladl váhu již proto, aby autorita písma mohla býti udržena a odpory v písmě v soulad uvedeny. Ovšem nebyl Havlíček spokojen církví katolickou, jak za jeho doby byla. Ale cítě váhu skutečností, že Čechové ve většině své stali se národem katolickým, neradil k vystupování z církve katolické a přestupování k církvi jiné (otázka bezkonfessijnosti pro něho ještě neexistovala), nýbrž žádal, aby v církvi katolické se zůstalo a doléhalo na reformu jejího zřízení ve smyslu demokratickém a liberálním.

K požadavku, osvícenstvím obecně kladenému, k zrušení coelibatu hlásil se Havlíček po celou dobu své žurnalistické činnosti. Jako uvědomělý Čech žádal uvedení národního jazyka do církve místo latiny, a nevzdaluje se nikdy mínění, s kterým vstupoval do semináře pražského, že kněz má býti vůdcem a učitelem národa ve všem dobrém, přál si, aby kněz byl zároveň

učitelem. Havlíček chtěl nejen, aby církevní organisace v pokrokovém duchu doby se přerodila, nýbrž po příkladu duchovní synody ku konci května r. 1848 v Praze odbývané; toužil, aby se i doplnila zvláště o nová biskupství a mohla tak vyhovovati úkolům, na ni kladeným. Reforma církve ve smyslu demokratickém značila mu odstranění všeho aristokratického byrokratizmu v církvi, zelotizmu a všech stop hierarchických. Na půdě protihierarchické stál Havlíček brzy po vstoupení do pražského semináře a na půdě té státi zůstal po celou další dobu svého života. Snahy hierarchické byly mu neslučitelné s prospěchem českého národa i s ideami té strany, která prospěch národa měla na mysli, s ideami strany národně-liberální. Boj proti hierarchickým snahám v církvi ukládal především laikům, poněvadž viděl, že nižší kněžstvo není svým odvislým postavením s to, aby čelilo hierarchii. Svých cílů v katolické církvi chtěl dojíti církevními synodami, zavedením voleb duchovních, zrušením patronátu, štoly a desátků, slušným honorováním kněží, vyplněním protekce a zajištěním spravedlivého postupu. Od ledna r. 1849 pod vlivem tehdy právě pronesených návrhů V. V. Tomka⁵ zastával názor, že kněží mají míti na starosti jen záležitosti duchovenské a že nemají se starati o svoje živobytí, a proto přejímal od Tomka mínění, aby církevní jmění, které mu znamenalo jmění českého národa, bylo dáno v bezprostřední správu laikům, to je státu. Názor ten v důsledcích znamenal, že kněží mají býti placeni z důchodů veřejných. Za instituci nevyhnutelně spojenou se svobodou církve považoval Havlíček civilní sňatek. Pro požadavek ten

⁵ V. V. Tomek: Svoboda církve a základní práva národů rakouských. „Národní Noviny“ z 3. ledna r. 1849, str. 5—6.

pod dojmem snah ministerstva kultu a vyučování hr. L. Thuna ve ‚Slovanu‘ čile agitoval.

Návrat absolutismu, mající jednu z opor ve vojsku, přiměl Havlíčka rozepsati se o instituci vojska v moderním státě. Havlíček byl hlasatelem mezinárodních snah mírových, ale pro přítomnou svoji dobu nebyl nepřitelem instituce vojska, nýbrž jen nepřitelem vydržování stálého vojska zbytečně velikého. Nacionální a liberální stanovisko Havlíčkovo důsledně žádalo, aby vojsko bylo vojskem národním a přestalo býti prostředkem reakční politiky vládní.

Před březnem r. 1848 nutně musil Havlíček zaujati stanovisko v otázce postavení lidu selského. Havlíček byl v této věci celkem žákem dra F. A. Braunera.⁶ Jako Brauner, tak i Havlíček samozřejmě tehdy si přál, aby lid selský byl zbaven všech následků středověkého feudalismu, jako Brauner tak i Havlíček byl pro vzdělání rolnického lidu, pro zkrácení vojenské služby, pro zřízení škol rolnických, pro instituci nedělitelných kmenových domovin rolnických, třeba že v detailu v této poslední otázce se odchylovali. Havlíček byl liberálnější nežli Brauner, a proto také byl proti sebe menšímu omezování svobody lidu selského při uzavírání sňatků. Po úplném zrušení poddanství v Rakousku (září 1848), hleděl si Havlíček lidu selského méně, teprve zase ve ‚Slovanu‘ přihlížel více k otázce českého zemědělství jako k otázce stavovské. Budoucnost zemědělství viděl závislou na dvou faktorech, na příčinlivosti zemědělců samých a na dostatečném podporování zemědělských snah vládou. V zrušení poddanství viděl jen jeden z nutných kroků k rozkvětu

⁶ F. A. Brauner: Böhmische Bauernzustände. Wien 1847.

zemědělství, ale ne prostředek na vždy blaho zemědělství pojišťující. Ve smyslu těchto myšlenek činil proto návrhy, aby vláda posílala hospodáře na studijní cesty, aby zřizovala, jak přála si u nás c. k. vlastenecko-hospodářská společnost, v každém podkrají hospodářskou školu s povinnou návštěvou všech připravujících se býti hospodáři, aby uložila na pastviska a zbytečné úhory pokutu ve formě trojnásobného zdanění ostatních polí, aby zapověděla zákonem pronájem větších rolí na kratší dobu nežli šesti let a konečně aby zřídila pro výpůjčky hospodářů hypoteční banky, na jejichž zřízení již v Národním výboru doléhal dr. Brauner.

Věcem národohospodářským a sociálním⁷ nevěnoval Havlíček v listech svých mnoho místa. Neměl dosti smyslu pro jejich důležitost. Jeho, jako vůbec dobu, zabíraly především problémy ústavní a otázky politické taktiky; na otázky národohospodářské a sociální nazíral okem politika. V národohospodářských otázkách vyvíjel se Havlíček od merkantilismu k liberalismu. V ‚Pražských Novinách‘ ještě přijímal za své hlavní zásady merkantilismu: aby se ze země naší vyváželo málo peněz, ale mnoho obilí, dříví, uhlí atd., toužil po větším počtu obyvatelstva, jímž by se zaručil hospodářský rozkvět, vybízel k práci a ukazoval, kde by byla příležitost zaměstnati lid. Jako merkantilistu charakterisuje ho i jeho snaha po organisaci českého průmyslového školství. Havlíček nezavrhoval nikdy rozvoj průmyslových snah v Čechách, ale ne jednou vystupoval proti jednostrannému úsilí povznést co nej-

⁷ Sr. K hospodářským názorům Karla Havlíčka. Obzor národohospodářský IX. 135 ad. — K sociálním názorům Karla Havlíčka. Tamtéž IX. 235 ad.

více průmysl na úkor zemědělství. Zemědělství považoval za živitele obyvatelstva, za základ síly země, výhody z průmyslu plynoucí měl za dočasné, nejisté a člověku nevyhnutelně nepotřebné. V ‚Národních Novinách‘ a zvláště ve ‚Slovanu‘ Havlíček merkantilistických teorií nadobro zanechal a stal se oekonomickým liberálem. Zavrhoval prohibici a ochranu celní a mluvil s nadšením o manchesterských teoriích Richarda Cobdena. V oekonomickém liberalismu viděl možnost, aby Češi mohli bohatnout a vyrovnati se německým kapitalistům v Čechách. Zaplašoval také předsudky proti průmyslu, obchodu i řemeslům, a přál si počestění těchto oborů práce. Vybízal Čechy, aby šli k obchodu a věnovali se řemeslům větší měrou nežli se věnovali kariéře úřednické. O dělnictvo neprojevil nikdy zvláštního zájmu. Neměl pro třídu tu pochopení, ani pro soudobé teorie socialistické. Na soudobý francouzský socialism díval se jako politik-liberál (31./3. 1849) a čtenáře své o francouzském socialismu dal informovati parafrazami statí Thiersových.

Před březnem r. 1848 pod dojmem pobytu v Polsku a na Rusi, kde měl příležitost seznati tolik nepěkných vlastností Židů, choval se Havlíček k Židům odmítavě. V zájmu ryzosti češství hájil r. 1846 proti S. Kapprovi, aby Židé nestávali se jako Semité Čechy, nýbrž, když již nechťí býti jen Židy, připojovali se k Němcům; v ‚Národních Novinách‘ narážkou prohlásil se jako liberál pro emancipaci Židů, a ve ‚Slovanu‘ teprve plně, když náboženská nesnášlivost se uhosťovala i na kazatelně, pověděl, co soudí o otázce židovské. Havlíček nebyl antisemita, poněvadž antisemitismus znamenal mu popření zásad liberálních. Byl proti každému utisko-

vání, a proto byl i proti utiskování Židů. Nepopíral, že Židé mají řadu špatných vlastností, ale vlastnosti ty nepokládal za vrozené, nýbrž jen časem vzniklé a věřil v možnost jejich odstranění. Cestu reformy doporučoval Židům i Nežidům.

Nedostatečný přístup českých politiků v tehdejší době ke dvoru, nemožnost působení jich na korunu a nálada u některých šlechticů na podzim r. 1850 se projevivší,⁸ po společnosti se stranou národně liberální, přiměly Havlíčka v ‚Slovanu‘ důkladněji uvažovati o poměru šlechty k českému národu. Jako demokrat v zásadě neuznával šlechty dle rodu, ale nebylo by mu vadilo, aby šlechta podržela si ty své přednosti, které již měla, a které jiným nebyly na škodu. Maje na mysli, že by liberální šlechta mající přístup ke dvoru, mohla tam mnoho dobrého pro Čechy učiniti, řešil (v říjnu 1850) otázku, je-li možno spojení liberální šlechty s českými liberály. Odpovídal na otázku položenou kladně a stanovil podmínky, za nichž by se spojení mohlo uskutečniti. Liberální šlechta u dvora, opřena o silné politické strany, by působila proti neliberální a v duchu absolutisticko-byrokratickém tkvící šlechtě dvorské, a pracovala by zvláště v tehdejší době proti centralismu a pro konstituci. Za tyto služby pro národ mělo se šlechtě přiznati dědičné pairství v tom případě, že by byl sněm jen o jedné sněmovně (komoře), že by volby dle kuríí byly zrušeny a že by nedělitelných majorátů bylo jen tolik, kolik je dědičných pairství. Jinak jmění šlechty mělo býti svobodně dělitelné. Havlíček také položil si praktickou otázku, která strana by měla v této akci začítí, a zodpověděl ji, že šlechta. Ta měla pro-

⁸ J. M. Černý: Boj za právo. V Praze 1893, I. str. 751-754.

kázat nejprve své liberální, konstituční a v otázce národnostní rovnoprávné smýšlení, pak mělo se začíti jednati o dohodě.

Od studentských let byl Havlíček odpůrcem revolučního násilí. V době pak, kdy bylo modou činiti revoluci a kdy lid spitý darem politické svobody z nevědomosti chápal se zbraně a připravoval tak cestu reakci, Havlíček považoval za svou nejprvnější úlohu čelit v Čechách proti víře v úspěšnost a oprávněnost revoluce. Stanovisko to nutně s sebou neslo boj proti českému radikalismu. Havlíček vedl jej zvláště v době po bouřích svatodušních v Praze r. 1848, kdy z náhodně vypuklých, pouličních demonstrací pomýšleli čeští radikálové zorganizovati povstání, pak v době, kdy vídeňské bouře říjnové (r. 1848) nalezly v Čechách velebitele a konečně po nastoupení ministerstva Schwarzenberg-Stadionova až do května r. 1849, kdy německý i český radikalismus chtěje zastaviti v celé Evropě krácející reakci organisovaným povstáním umožnil její rychlejší postup.

K obraně proti absolutismu, proti reakci ukazoval Havlíček krajanům svým vždy cestu jedinou: cestu zákona. Proti útisku vlády byl pro odpor zákonný, pro odpor peticemi, žalobami a p. Poprvé v článku „Daniel O'Connell“ v „Pražských Novinách“ obšírně na příkladu z Irska vyložil toto své mínění, od ledna r. 1851 bera si podněty z jednání tehdejší vlády systematicky v praxi i v theorii vybízal k zákonnitému odporu. Sám bránil se proti každé libovůli vládní a otiskoval o krocích svých obšírné zprávy s doložením akt; vedle toho vykládal, zvláště na příkladech, význam zákonnitého odporu. Dva vzory obrany práv na cestě zákona postavil:

Dne 8. ledna r. 1851 Johna Hampdena, dne 15. ledna 1851 ještě jednou Daniela O'Conella. Stati o nich vybral ze studnice tehdejších liberalistických názorů, Rotteck-Welckerova Staats-Lexikonu.⁹

Jako bezpečný prostředek k získání a udržení svobody doporučoval národu Havlíček vnitřně siliti. Byl přesvědčen, že svobodné postavení národa zajišťuje jeho vnitřní síla, jeho duševní, mravní a hmotné postavení, hlásal, že svoboda národa nepřijde ani z milosti někoho ani z náhodného převratu. „Já“, napsal, „naděje své skládám v národ, ale v rozumný, statečný, vzdělaný národ; bude-li ten chtíti upřímně svobodu, bude také svoboda, kterou žádná kamarilla, žádné dvořenínstvo zrušiti a zkaziti nedovede.“ Havlíček vždy doporučoval čtenářstvu svému vzdělávati se. Povznesení všech stavů viděl ve zvýšení vzdělání, vzdělání bylo mu také jako osvicenci hlavním lékem, jímž chtěl rozřešiti krise všech stavů. Ve vzdělání lidu viděl ochranu proti přehmatům vlády. Ale dobře vycífoval, že povrchní a polovičaté vzdělání je neštěstím národa a proto stále horoval pro vzdělání dokonalé. Dokonalé vzdělání bylo mu předem podmíněno dobrou školou.

Havlíček v „Pražských Novinách“ přimlouval se za reformu školství a požadavek úplné reformy zřízení školského vyslovil hned v prvním čísle „Národních Novin“, ale jaká by tato reforma býti měla, o tom nepromluvil nikdy soustavně, nýbrž dal jen tušit z narážek. Můžeme tvrditi, že byl pro vzdělání praktické, v duchu českém a že vedle rozumového vzdělání přál si i tě-

⁹ Opravuji tím dřívější mínění své (Havlíčkovy Politické spisy. III. XXVIII.) jakoby článek O'Connell nebyl ze Staats-Lexikonu.

lesnou výchovu žactva. Obecné školství byl by si nejprve přál, aby bylo udržováno z obecního jmění, později (r. 1848) byl pro placení učitelů z důchodů zemských. Chtěje mít školu dobrou, důsledně žádal dokonalé vzdělání učitelů. Již před březnem r. 1848 bojoval za vzdělání učitelů na školách vysokých a tlačil na zlepšení společenského postavení učitelstva. Vyšší vzdělání učitelů mělo pro něho nutný závěr: zlepšit platy učitelů. V „Národních Novinách“ za minimum platu učitelského považoval 400 zl. stří. Velkou váhu kladl na to, aby učitelé a obce měli při osazování učitelství míst zajištěný vliv. Církev a školu chtěl mít spojeny, ale spojení to přál si jen tehdy, až by se církve i škola obrodily ve smyslu zásad demokratických. Jako bývalý pilný čtenář spisů Zimmermannových nemohl toho snést, aby řeholím jako takovým bylo ponecháno exklusivní obsazování určitých gymnasií. Při gymnasiích Havlíčka jako politika nejvíce zaměstnávala otázka vyučovacího jazyka. V „Pražských Novinách“ navrhoval závazné vyučování oběma zemským jazykům na školách středních, v „Národních Novinách“ na počátku června r. 1848 proti návrhu šesté sekce Národního výboru, aby na gymnasiích vyučovalo se obligátně druhému zemskému jazyku, žádal, aby i některým jiným předmětům vyučovalo se v druhém zemském jazyku a tím zajistilo se naučení se druhé řeči, v září r. 1848 nechtěl, aby čeština byla zavedena na německá gymnasia jako jazyk obligatorní z taktických důvodů (aby u Němců nevzniklo domnění, že jsou k češtině nuceni) a maje ustavičně na mysli potřebu němčiny ve službě státní, chtěl (26. září 1848), aby přechod od německých gymnasií k českým v Praze se udal pozvolna, prostředkem gy-

mnasií utrakvistických. V lednu (14.) 1850 zcela rozhodně postavil se proti nadějím od vlády činěným, že budou vedle čistě německých i čistě česká gymnasia a v patrné nedůvěře ke všem krokům tehdejší vlády žádal za gymnasia utrakvistická, v nichž viděl jedině záruku, že se Češi naučí dobře německy a pro nedokonalou znalost němčiny nebudou od úřadů státních odmítáni.

Havlíček cítil, jak mocným činitelem v politice každého národa jsou dobré organizace a silné politické strany, a proto k organizaci strany národně liberální zhusta nabádal. Nestál nikdy na tom stanovisku, že prospěch národa vyžaduje jen jedné strany politické, ale nepřipouštěl také, aby národ byl rozdroben v stranečky. Uznával oprávněnost tří směrů: směrů liberálního, radikálního a konservativního, a nepochyboval, že každý z těchto směrů může v jisté době mnoho dobrého vykonati. Jedinou vlastnost pro všechny směry žádal bezpodmínečně: poctivost, čestnost a mravní zachovalost. Havlíček vždy toužil po dobré organizaci stran a ne jednou na to upozorňoval, že každý by měl na jevo dáti své politické přesvědčení příslušenstvím k některé straně, ale že každý, kdokoliv k některé straně chce se přihlásiti, měl by tak činiti na základě pevného systému politických zásad. Tento požadavek Havlíčkovi nutně s sebou přinášel požadavek pro každou vážnou, politickou stranu, aby měla promyšlený politický program, který by pro stoupence ve svých stěžejných základech byl závazný. Havlíček nehoroval pro příliš speciální program. Vycházející z názoru, že každé politické straně musí na tom záležeti, aby stala se i početně silnou a získala si zastoupení v parlamentu pokud

možno nejčtetnější, přimlouval se za program hesel, a program strany národně-liberální, k níž náležel, vyslovil sám v třech slovech: „národnost, demokracie a federace“.

Za nejdůležitější článek organisace každé strany pokládal žurnalistiku. Považoval ji za jedinou reprezentaci strany v dobách, kdy nemohla strana pracovati v sborech zákonodárných. Tím, že takový význam přikládal žurnalistice v organisaci politické strany, dá se vysvětliti, že Havlíček vždy na to váhu kladl, aby žurnalistika strany byla co možná nejlepší. Výbornost stranického orgánu neviděl jen v tom, že reprezentuje směr, ale chtěl, aby orgán strany vyhovoval i tomu požadavku obecnému, aby byl novinami.

Pro organisovanou práci byl Havlíček za každých okolností. I za reakce žádal a doléhal na to, aby práce, která tehdy aspoň byla možná, práce nepolitická, byla organisována. Proto v listopadu r. 1850 učinil návrh nepolitického spolku „Komenský“, jehož starost měla býti o dokonale vzdělání mladého intelligentního dorostu slovanského, a proto s radostí, když na počátku roku 1851 došlo úřední povolení k spolku „Sbor pro zřízení Národního Divadla“, agitoval pro tuto společnost, již pokládal za důležitý prostředek k povznesení české národnosti. Havlíček ve směru svých zásad chtěl v každé době jednat, pracovat, a při národní práci stále volal po dělení práce a jejím řádném organisování.

XVII.

Havlíčkův boj s reakční vládou.

Ačkoliv Havlíček, stojí proti reakční rakouské vládě, nikdy nepustil se z cesty formálně platného práva, přece

dostal se s ní do prudkého konfliktu. Hned po zastavení „Národních Novin“ byl vyšetřován pro různá místa z „Národních Novin“; po vydání několika čísel „Slovana“ zakročeno bylo proti němu rozhodněji. 4. června 1850 byl „Slovana“ zakázán pro Halič, Krakov, Bukovinu, 13. června r. 1850 pro Prahu a okres obleženosti, 4. prosince 1850 pro Uhry, a když tato opatření nepřekazila šíření liberálních zásad, byla dne 10. března r. 1851 zakázána Havlíčkovi Praha. „Slovana“ pak byl častěji zabavován, samostatné spisy Havlíčkem vydané byly konfiskovány pro místa, která dříve vyšla bez závady jednak v „Národních Novinách“, jednak ve „Slovanu“, mezi odběrateli „Slovana“ bylo úřady pátráno po zabavených tiskopisech, na redaktora i tiskaře „Slovana“ pro zabavené stati podány byly žaloby. Když všechny tyto věci Havlíčka neumlčely, zavedena byla 6. července r. 1851 soustava výstražná. Havlíček podlehl násilí a 14. srpna r. 1851 zastavil „Slovana“, když byl před tím dne 20. července a 9. srpna 1851 od místopředsedy království českého písemně napomenut.

Když Havlíček počal vydávati „Slovana“, myslil, že činí tak jen na krátkou dobu. Věřil, že poměry politické se zlepší, a kojil se nadějí, že pak „Slovana“ zastaví a vrátí se do Prahy, aby pokračoval ve vydávání „Národních Novin“. Teprve v druhé polovici září roku 1850 postřehl, že reakční snahy vlády nejsou snahy jen chvilkové, a počal tušiti těžkost svého postavení jako opoziční a liberální žurnalista. Od listopadu r. 1850 připravoval se již i na možnost, že bude „Slovana“ zastaven. Mysle na okolnost tu pečoval, aby jeho strana v Praze pokusila se co nejdříve vydávati denník, třeba by pro obleženost neobsahoval nic než dobré zprávy

a zajímavé i poučné články a třeba by nebylo patrné jeho opposiční a liberální stanovisko. Na počátku ledna r. 1851 byl Havlíček bez naděje, že reakční vláda ušetří ‚Slovana‘, ale přes to neprchal z bojiště, nýbrž považoval za svoji povinnost: vytrvati a ustoupiti jen násilí. Od 10. března r. 1851, kdy musil opustiti Prahu jako vypovězenec, zmocnila se Havlíčka starost, rozmrzelost a melancholie; ale přece ani tehdy nezanechal myšlenky ‚setrvati, pokud bude našim silám možná‘. Jeho boj stěžovala mu myšlenka, že jeho političtí přátelé se ukryli a jej opustili. V dopisech i v listech marně volal je k jejich veřejné povinnosti. Od března r. 1851 postavení Havlíčkovo v Kutné Hoře se zhoršilo, stále konfiskace, žaloby, prohledávání bytu, podávání rekursů a výslechy byly denním chlebem Havlíčkovým. Jeho osobní přátelé, na vládě závislí, byli pro styk s ním trestáni. V dubnu r. 1851 dostavovaly se Havlíčkovi myšlenky, neměl-li by ‚Slovana‘ zastavit. V polovici června r. 1851 toužil po ukončení své žurnalistické činnosti, a jen dvě věci od provedení přání ho zdržovaly. Jednak výslovné přání Fr. Palackého, jednak netečnost jeho přátel, kteří ničeho nečinili, aby v Praze byly vydávány denní noviny. Na počátku července r. 1851 vytrvalost Havlíčkova byla valně podryta. 4. července r. 1851 promrzen, tělesně zmořen, maje na loži ženu s nevyléčitelnou chorobou, byl rozhodnut ‚Slovana‘ co nejdříve zastavit. Fr. Palackému toho dne sdělil důvody svého pevného rozhodnutí: ‚Všechny důvody, které k tomu mám, nechci zde ani vypočítati. Podotknu jen, že hlavní jest zbavenost všeliké zákonné a právní pŕůdy a libovolnost, která proti časopisům a zvlášt proti mému bude vždy větší . . . Myslím, že nyní jest doba, kdy bych mohl

více prospěti jinou literární činností nežli žurnalistikou, a obávám se také, že by při mé vždy více vzrůstající omrzelosti časopis můj konečně nejbídnější smrtí sešel, totiž nedostatečností vlastní, vnitřnou‘. Vydání výstražné soustavy provedení rozhodnutí Havlíčkova urychlilo. Havlíček věděl, že vydání výstražné soustavy znamená pád ‚Slovana‘. Chystal se k ukončení ‚Slovana‘, nedávaje již ani na radu Fr. Palackého, znovu jej pobízejícího: vytrvat. ‚Zde se nejedná o útek‘, psal 21. července r. 1851, ‚zde se jedná o to, není-li lépe roztlučenou již od nepřátel baštu opustiti a jiným způsobem vydatnějším bojovati. Za takovou roztlučenou baštu musíme ale již nyní považovati žurnalistiku, kdežto přece jinak svoboda tisku ještě se udržela‘. Po druhé výstraže místodržitelově Havlíček neváhal a dne 14. srpna roku 1851 vydávání ‚Slovana‘ sám zastavil. Poslední tehdejší český, neodvislý, opposiční, liberální list stojící na zásadách pokroku, práva a zákonitosti podlehl reakční vládě, tehdy ještě se vydávající za vládu konstituční.

XVIII.

Překlad Voltairových ‚Některých pověstí‘.¹

Když dne 14. srpna r. 1851 vydával Havlíček poslední číslo ‚Slovana‘, slíbil předplatitelům, že za náhradu přeplaceného předplatného vydá jim ‚zabavně poučnou‘ knihu. Na počátku října r. 1851 učinil slibu svému zadosť a vydal knížku, nesoucí titul: ‚Některé pověsti. Překlad z francouzského‘. Havlíček v úvodě knížky ohlásil se jako překladatel pověstí, ale úmyslně zatajoval

¹ Voltaire: Některé pověsti. Překladem Karla Havlíčka Borovského. Nově vydal dr. Zd. Tobolka. V Praze 1905.

jméno autora samého. Nebyl jím nikdo jiný nežli geniální žurnalista 18. století F. M. A. Voltaire, a jestliže jeho jméno na překladu Havlíček vynechal, učinil tak jen proto, aby kniha za absolutismu s hierarchií spojeného nebyla pronásledována. V předmluvě Havlíček nestavil překladu svému jiný cíl nežli, aby české obecnostvo „seznało alespoň poněkud výtečného ducha, jenž hýbal svého času celou Evropou, a z jehožto spisů posud nebylo nic do češtiny přeloženo“, ale přes to jistě měl i ten účel za vzrůstu snah hierarchických dáti do rukou čtenářstvu knihu spisovatele, který tak vtipně a působivě dovedl obracet veřejné mínění proti hierarchii, církvi a často i proti náboženství samému. Havlíček v době, kdy ještě nevydal „Některých pověstí“, nepřijímal učení Voltairova ve všem, ale nad jiné si Voltaire-a vážil pro jeho neodolatelný vtip, kterým dovedl čeliti duševní hierarchické despotii, a velebil ho jako průkopníka, který proklestil cestu pravdě a svobodě. Spisovatele, o němž měl toto mínění, dával v Čechách česky první do rukou kruhům širším.

Havlíček chtěl překladem Voltaira co nejvíce mezi českým čtenářstvem působiti proti snahám hierarchickým, a proto vybral z Voltaira i ty jeho práce, které jsou určeny pro větší počet čtenářů: jeho filosofické romány. Malý rozsah „Některých pověstí“ a pestrost knihy diktovaly Havlíčkovi výběr kratších článků Voltairových. Vyvolil k překladu jedenáct menších prací, z první i druhé doby činnosti Voltairovy, mezi nimiž Voltairovo usídlení se v Délices (1755) tvoří rozhraní.²

² Šly za sebou v překladu Havlíčkově tímto pořadím: Mikromegas (Micromégas 1752), Memnon čili moudrost lidská. (Memnon ou la sagesse humaine 1750), Rozum na cestách. Řeč

Havlíček označil „Některé pověsti“ jako překlad z francouzského. Nemělo se tomu rozuměti tak, že by Havlíček sám byl přímo z frančtiny překlad pořídil, nýbrž mělo se jen ukazovati na národnost autora, jehož jméno v neutěšených dobách tehdejších uznal Havlíček za nutné zamlčeti. Havlíček francouzsky uměl velice málo a sám v předmluvě odkázal, že jeho překlad je podle vídeňského vydání z roku 1810, to jest z německého překladu ve Vídni vydaného pod názvem: „*Voltair's ausgesuchte Romane, Erzählungen und Dialogen*“. Z tohoto německého vydání překládal slovně, třeba že ne otrocky, a často dosti zběžně. Německá předloha jest patrně nejen z fraseologie Havlíčkova překladu, ale i z chyb, které z německého překladu přejal do českého znění.³

držená na jisté venkovské akademii. (Éloge historique de la raison prononcé dans une académie de province par M. de Chambon 1774), Svět jak je. Vidění Babukovo. (Le monde comme il va. Vision de Babouc 1746), Popis cest Skarmentadových. Od něho samého vypravovaný. (Histoire des voyages de Scarmentado. Écrivez par lui-même 1756), Jeannot a Colin (Jeannot et Colin 1764), Bababek čili Fakirové (Bababec et les Fakirs 1750), Platonův sen (Songe de Platon 1756). Běloch a Černoč (Le Blanc et le noir 1764), Cosi-Sancta. (Cosi-Sancta. Un petit mal pour un grand bien. Nouvelle africaine 1746), Hodný bramin. (Histoire d'un bon Bramin 1759).

³ Na př.: Mikromegas: Originál: „Il avait huit lieues de haut“. Německý překlad: Seine Grösse erstreckte sich auf sechs Meilen, Havlíčkův překlad: Výška jeho vztahovala se na šest mil. Nebo jinde: Originál: Bababec et les Fakirs. Německý překlad: Bababek oder die Fakire. Havlíčkův překlad: Bababek čili Fakirové atd.

XIX.

Po zastavení ‚Slovana‘.

Od první polovice července r. 1851, po zavedení soustavy výstražné, byl Havlíček rozhodnut zanechat žurnalistiky a vrátit se k lásce svého mládí, k belletrii, historii a studiím slavistickým. Chtěl navázat v činnosti své tam, kde v lednu r. 1846 přestal, a činil pro činnost tu po zastavení ‚Slovana‘ přípravy. Ještě několik dní před zastavením ‚Slovana‘ (31./7. 1851) sliboval čtenářům, že vydá praktickou ruskou grammatiku, a od konce června r. 1851, aby mohl literatuře co nejvíce se věnovat, hledal najmouti si někde hospodářství, které by mu zajišťovalo živobytí a při kterém bylo by mu volno, zvláště když by je řídil se svým tchánem, oddat se pracím literárním. Provedení všech těch plánů se však zdržovalo. Havlíček marně ucházel se o pronajetí několika větších statků, a v Kutné Hoře poměry mu ještě nedovolovaly započít něco psati. Urovnání záležitostí osobních a stále trvající předvolávání a vyšetřování u soudů zdržovalo jej ode vší práce. Asi 30. října r. 1851 opustil Kutnou Horu, odejel do Něm. Brodu, k bratrovi Františkovi a matce své a přemítal tam o své budoucnosti. Na dva dny byl vyrušen ze všech příprav a úvah svých odjezdem k porotnímu soudu do Kutné Hory, kde měl se dne 12. listopadu r. 1851 zodpovídati pro delikty, jichž se dle žaloby dopustil dvěma články, otištěnými ve ‚Slovanu‘ (Správa záležitostí obecních II. a ‚Proč jsem občanem?‘); ale když byl uznán porotou jednohlasně nevinným, a když nabyl důkazu, že veřejné mínění české stojí na jeho

straně a ne na straně reakční vlády,¹ vrátil se hned do Německého Brodu, aby tam započal nový klidný, literární práci zasvěcený život. Ale zklamal se ve svých výpočtech. Vláda bez ohledu na veřejné mínění neustala v postupu proti němu. Okresní soud Německobrodský vedl proti Havlíčkovi nová vyšetřování, a když na počátku prosince r. 1851 ve Francii rozhodly se události evropské ve prospěch absolutismu, odhodlala se vláda rakouská k deportaci Havlíčkově. Havlíček, sotva že došly ho zprávy o událostech ve Francii, cítil, že jeho svoboda není dosti bezpečná a pomýšlel, když jeho přátelé jej k tomu pobízeli, na odjezd do ciziny, později od své myšlenky upustil, považuje nepřátelskou vládu za generosnější nežli ve skutečnosti byla. Dne 16. prosince r. 1851 ve 2 hodiny v noci byl v Něm. Brodě zatčen a odvezen do neuvědomělých, klerikalismem prosáklých a téměř beze všeho styku s ostatním světem se nalézajících končin jižního Tyrolska, kam (Meran, Brixen) vláda již před Havlíčkem zavázela ráda ty, které chtěla potrestat nebo jejichž činnosti se obávala. Před štědrým dnem (22. prosince r. 1851) Havlíčkovi jako jeho nové, nucené bydliště vykázano bylo malé mrtvé městečko při dravém toku pěnivého Eisacku, v alpské krajině s nádechem jižní vegetace, národnostně německé a částečně italské, s úzkými zájmy maloměšťáků, neuvědomělé, pověřence a se silnými stopami snah katolických hierarchův — Brixen.

Čeho chtěla vláda dosáhnouti deportací Havlíčkovou?

¹ P. M. Veselský: Po dvaceti letech. Porotní soud Karla Havlíčka Borovského, který dne 12. listopadu 1851 odbyván byl u c. k. zemského soudu v Kutné Hoře. V Praze 1871.

Měl to býti skutek odplaty, za dřívější činnost Havlíčkovu, nebo mělo to býti opatření praeventivní? Snad motivy oba se zde spojovaly, ale dle všech okolností zdá se, že motiv druhý byl prvního mocnější. Vláda nemohla se smřítí ani tehdy, kdy Havlíček byl rozhodnut vzdáti se veřejné činnosti, s myšlenkou, že by tak chtěl učiniti do opravdy, nemohla ani tehdy uvěřiti, že by proti ní nepůsobil, když ne novinami aspoň malými brošurkami.

Přátelé Havlíčkovi pohlíželi na deportaci jako na dílo hierarchie a vojska, a jako na čin msty ministra Bacha, Havlíček sám viděl v ní praeventivní opatření, nařízené od 'vlády, která jest nad ministerstvem' proti šíření liberálních zásad, a v mínění tom utvrdil se vším tím, co proti němu bylo za jeho pobytu v Brixenu podniknuto. Výsledky jeho u podkrajského v Brixenu, občasně prohlížení všech jeho rukopisů, hlídání jeho bytu četníky, zákaz překročení hranice vymezeného teritoria, nasvědčovalo tomu, že v Havlíčkovu nečinnost nevěřily vládní kruhy ani tehdy, kdy byl v zajetí.

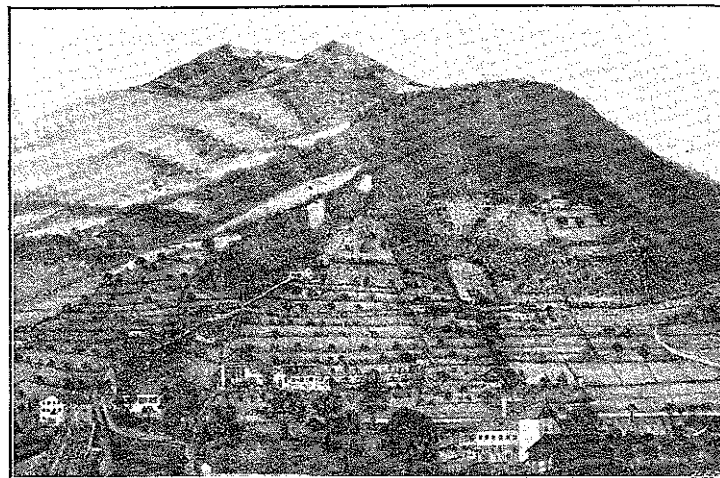
XX.

Havlíček v Brixenu.¹

Pobytu v Brixenu dle úmyslů svých, hned v prvních měsících exilu se vyskytujících, chtěl Havlíček využiti k literární práci. Chtěl pracovat literárně po zastavení 'Slovana' v Čechách, co nemohl uskutečňovati ve své vlasti, chtěl uskutečňovati v novém tyrolském

¹ Vedle dopisů v Quisově Korrespondenci a dopisů v pozůstalosti Havlíčkově dosud nevydaných viz: Karla Havlíčka Rodinné listy Brixenské. Vydal V. V. Zelený. V Hoře Kutné 1888.

zajetí. Ale dalo-li se mysliti, že pevná vůle Havlíčkova v Čechách byla by jej vedla k soustavné a soustředěné práci, nedalo se čekati, že v Brixenu vyvine činnost soustavnou a soustředěnou. Všechno, co v Brixenu pracoval, má většinou ráz roztržitosti, okamžitého nápadu, ale není to práce, která by na sobě nesla pečeť

BRIXEN V ČERVNU ROKU 1854.

klidu a soustavnosti. K tvoření básnickému a belletrii vůbec neměl v Brixenu klidné mysli, k populárně poetickým spisům neměl vedle klidu ani nutných pomůcek.

Těsně po příjezdu do Brixenu, pustil se do studia Bollandistů, Akt sanctorum, a chtěl sepsati práci, která by se podobala, aspoň tendencí, Pascalovým 'Lettres à un Provincial', ale brzy příprav pro myšlenku svoji,

tak úzce související s jeho stanoviskem protihierarchickým, zanechal a již se k ní nevrátil.

Jindy započal práci, jejíž cíl není nám znám, a dle F. Palackého ‚Popisu království českého‘ pořizoval si seznam starých hradů v jednotlivých krajích českých.

Známost r. 1852 učiněná se studentem Antonínem Andračem vedla jej k studiu latinštiny, ale zase jen k studiu nedlouhému.

V lednu r. 1852 Fr. Palacký upomínal Havlíčka, aby užil času v Brixenu k uskutečnění dříve své myšlenky, a sepsal nějaký román se silnou nacionální tendencí, ‚ve kterémž by život národu našeho se zrcadlil‘, ale přes to, že znovu Fr. Palacký, očekávající od takového románu za tehdejších dob veliký prospěch pro národ, na počátku března r. 1852 prostřednictvím dr. V. Gablera k sepsání románu nabádal, Havlíček k vyplnění nalehání Palackého se neodhodlal. V srpnu r. 1852 sdělil přímo Palackému, proč k jeho pobízení zachoval se netečně: neměl klidu a pokoje myslí a neměl ani styku s vyšším životem lidským, v jehož prostředí jen mohl dle svého názoru s psaním románu započítí.

Struna básnická za pobytu Brixenského v Havlíčkově nedozněla, ale nezachvěla se tam také tou silou, jakou se stalo za Havlíčkova pobytu na Rusi. Havlíček i v době, kdy byl zabrán prací žurnalistickou, nedoložil nikdy úplně pero básníka, pěstoval vždy báseň politickou a satirickou. V Šotku r. 1849 otiskl několik politicko-satirických veršů v době jich vytištění skládaných; v první polovici r. 1850 měl hotovu již v podstatě politicko-satirickou báseň ‚Křest sv. Vladimíra,‘²

² O době vzniku básně: ‚Křest sv. Vladimíra‘ viz v Quisově edici Básnických spisů Karla Havlíčka. V Praze 1897, LXIX ad.

kteřou později opravoval. Ale v Brixenu silněji nežli jak bylo za jeho intensivní práce žurnalistické, neuplatnilo se jeho nadání básnické. Na jeho básnické činnosti tamější je patrna jeho stísněnost duševní. Ještě na počátku exilu sepsal ‚Tyrolské elegie‘, k nimž pojal myšlenku hned den po příjezdu do Brixenu a které v polovici února r. 1852 již v Praze v opisech kolovaly mezi jeho přátely.

Také hojným a soustavným překládáním nevyčerpával v Brixenu svůj básnický talent. V době od 5. do 8. září r. 1852 překládal z A. Mickiewicze: balladu ‚Paní Twardovská‘, gnomy a epigramy ‚Zdania i uwagi‘ a litevskou balladu ‚Tri Budrysovci‘, pak 5. listopadu r. 1852 překládá epigram z Hauga, po půl létě, od 20. do 26. června r. 1853, pouští se intensivněji do překládky epigramů, zvláště epigramů svých miláček mládí Lessinga a Logaua. Původní básnická tvorba Havlíčkova v Brixenu vážne. Původní epigramy vytvořil tam jen dva, jeden na počátku a druhý ku konci svého exilu a teprve od polovice července do 23. srpna r. 1854, vyskytla se u něho zase uvolněná síla tvůrčí. Sepsal tehdy dle M. Hartmannovy ‚Povídky o králi Lavrovi‘, kterou přečetl v prvním ročníku ‚Deutsches Museum‘ a doslovně 12. února r. 1852 přeložil, svého ‚Krále Lavru‘ a začal psát větší cyklus ‚jednající o posledních věcech člověka‘, kde chtěl ‚hlavně z chemického stanoviska podporovati svatou theologii v její theorii o nesmrtelnosti‘. K dokonání tohoto cyklu nenalezl nikdy nálady a pokoje.

Že v podstatě byl ‚Křest sv. Vladimíra‘ hotov již před 10. červencem r. 1850, vyplývá z dopisu (dat. 10./7. 1850) A. Pražáka, v pozůstalosti Havlíčkově dochovaného: ‚Jestli Vám možno jest, pošlete nám aspoň nejznamenitější slupce ‚Vladimíra‘.

Neklid duše Havlíčkovy v Brixenu je patrný i na způsobu jeho četby. Vedle žurnálů (Pražských Novin, 'Lloyd', 'Corresp. Blatt') a dopisů přátel, které měly ho informovati o současných událostech, byla sotva jiná četba, ke které byl by se zcela upoutal a opouštěl ji až po přečtení. Chvilku probírá se 'Lumírem', pak zajímá ho zase na chvíli r. 1851 právě vydávaná pokroková revue R. Prutze 'Deutsches Museum', sáhá po prvním svazku roku 1852 vydaného německého překladu Macaulaye-ho: Dějin anglických, jindy zase po Rankeově díle, takový rozruch v současné intelligenci zbudivším 'Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im 16. und 17. Jahrhundert'. Ale nevydrží, aby do studia děl těch zahloubal se na dobu delší. Nejhlouběji za pobytu Brixenského dovedl se věnovati četbě sebraných spisů Ludwiga Börne-a, který se mu pro svoji touhu po svobodě vlasti a západem pro politický čin zamlouval již před Brixenem, překládal tam z něho a stavěl si otázku, pokud je Börne závislý na literatuře francouzské — ale zase brzy zanechal studia tohoto autora, sáhl po spisech Heinricha Zschokkea, kterého, své doby, čítával hned po návratu z Ruska, přeložil z jeho 'Schweizer-Skizzen' dne 3. září r. 1852: 'Stupně lidského pokolení a zase od četby Zschokkea upustil.

Hned na Rusi Havlíčka zajímala rytmika lidové písně české;⁸ k studiu jejímu v Brixenu se vracel a prostudoval v době od srpna r. 1852 do července roku 1854 Erbenovu sbírku českých národních písní (1842 až 1845), Čelakovského Ohlas českých písní a Sušilovu sbírku národních písní moravských a básně Mickiewi-

⁸ L. Quis: Karla Havlíčka studie o formě české lidové písně. Český Lid 1890, str. 153. 1898, str. 214 a d.

czovy po stránce rytmické, ale k pozitivním výsledkům nějakým v práci nedospěl. Jak sám se r. 1852 přiznal a jak na jeho práci je patrné, obíral se rytmikou lidové a zlidovělé písně jen pro svoji osobní potřebu, nepomýšlel na takové výsledky, které by byl chtěl oznámiti veřejnosti.

Jediná literární práce, které v exilu nejvíce se chápal a ke které ze všech ostatních snah literárních se nejvíce dovedl připoutat: bylo sbírání látky pro 'Dějiny vzniku a vzrůstu říše ruské'. Někdy v první polovici r. 1852 pojal myšlenku v Brixenu sepsati dvě knihy populárně poučné: 'Dějiny vzniku a vzrůstu říše ruské' a 'Výbor historického čtení'. Cítil potřebu toho, aby Čechové, kteří byli přímo vykřičeni jako slavisté, měli konečně spolehlivou, historickou knihu o Rusku, která by je 'dramaticky' se stanoviska českého o Rusku poučovala. Postřehuje pak, jaký význam může míti na mládež poučení o velikých vzorech z dějin, chtěl sepsati 'Výbor historického čtení'; měla to býti kniha pro dospělejší mládež, která by byla obsahovala jen řadu samostatných obrazů z dějin, povzbuzujících mladé duše k dobrému a odstrašujících ji od zlého. Neměl-li Havlíček hned úplně jasnou představu o 'Výboru', měl ji o 'Dějínách'. 'Dějiny' měly býti dílo trojdílné, a jak v srpnu r. 1852 počítal, první díl byl by vyšel před novým rokem 1854. Havlíčkovi také bylo jasno, že jeho vypravování musí býti zajímavé, poněvadž kniha měla mít ráz populární, a také chtěl, aby poučovala nejen snad o zápasech panovnických rodin a o bojích za territorium, nýbrž aby podávala obraz lidu v té které době, zvláště lidu selského. Měly to býti ruské dějiny nejen politické, ale i kulturní, ne tak vnější, jako vnitřní.

Na jaře r. 1853 dal se pro ‚Dějiny‘ s chutí do práce, ale záhy poznal obtíže svého úkolu. Myšlenku pracovat na ‚Výboru‘ musil opustiti, a čím dále pracoval o ‚Dějínách‘, tím více jeho kritickému duchu vnucovala se myšlenka, neomeziti se při práci, přes to, že jeho spis měla býti v podstatě jen populárně poučná kompilace, na literaturu, nýbrž jíti až k pramenům. Nejprve čítal zpracování pro svůj předmět: přirozeně zase sáhl po Šafaříkových Starožitnostech, Karamzinově historii a Pogodinově ‚Načertanii ruskoy istorii dla učilišč‘, kterými se probíral důkladně již v Rusku, pak přibral Slovanům nepřátelského, ale ne bezcenného Gebhardiho (‚Geschichte aller wendisch slavischen Staaten‘) německý překlad švédské historie švédského dějepisce E. G. Geijera, pilné historické kompilace a přehledy K. E. Vehse-ovy, německy psanou historii ruského státu z pera Philippa Strahla, a N. S. Arcybaševa materiálem cenné ‚Pověstovovanija o Rossiji‘ — ale jakmile spisy těmi se důkladněji zanášel, seznal, že v těch kusech, kde si jeho literatura odporuje, musí sáhnout k pramenům, a u mnohých, že musí vůbec vykonati tu práci, kterou oni nevykonali, a že kriticky musí probrat kameny, jichž k stavbě užívali. Tak dostal se z četby literatury k studiu pramenů, k studiu kronik pro starší dějiny ruské významných, ve sbírce: ‚Polnoje sobranije russkich lětopisej‘ a k Kruseově edici: ‚Chronicon Nortmannorum‘. A z pramenného studia rostly mu otázky a obtíže nové. Cítil potřebu kritického rozboru kronik, zvláště kroniky připisované Nestorovi. Nové otázky jím stavěné narážely u něho na nedostatek prostředků. Přes to, že jeho přátelé, a mezi nimi zvláště Fr. Palacký, ochotně vyhovovali jeho přáním a zasílali mu žádané knihy,

záhy poznal, že všechny prostředky, které v Brixenu měl, jsou nedostatečny k vyplnění jeho cíle. Po poznání tom jen chvilkami sbíral materiál těše se, že, až bude propuštěn z Brixenu, v Něm. Brodě lépe v práci bude moci pokračovati, a že tam v sešitech ‚Dějiny‘ počne vydávati. Těmto jeho úmyslům dozráti nepopřála Prozřetelnost.

V Brixenu, asi r. 1854 sestavil Havlíček dnes nám neznámý spisek o včelařství. Byl výsledkem jeho theoretické, a pokud to bylo v Brixenu možné, i praktické přípravy pro plán, kterým se těšil do dnů svobody: státi se ekonomem a při ekonomii býti spisovatelem.

*

Vánoce roku 1851 ztrávil již Havlíček v Brixenu. V té době, kdy příroda uzavřela člověku své krásy a odkázala jej na jeho nitro, Havlíček přemítal o své budoucnosti, žil vzpomínkám na rodinu a dopisy těšil ty, kdo byli jeho srdci nejdražší. Neztrácel naději, nebyl zhroucen; nevěřil, že jeho exil mohl by déle trvati nežli přes nejbližší jaro. A byl od té chvíle, kdy vstoupil na půdu brixenskou plně si vědom významu své deportace. Věděl, že úkol jeho jest přinésti politickým zásadám, jichž rozšíření věnoval své péro, utrpení, věděl, že z minulosti své nesmí ničeho zapřít, v ničem nesmí svým zásadám zadat a že nesmí dát se na cestu pokání. Nezhřešil a neměl z čeho by se byl kál, s vírou v správnost svých zásad žil v Brixenu a z něho s vírou tou také vrátil se do Čech.

Útrapy Havlíčkovy v Brixenu byly větší nežli na první pohled by se mohlo zdáti. Byl nejen vykázán mu nucený pobyt s nedostatečnou podporou (400 zl. stří. ročně), pobyt bez vymezení konce s omezením osobního

styku, ale tím, že byl v Brixenu, bez všeho většího spojení s kulturním světem, bez dostatečných prostředků k práci literární, byl mu i údělem ten klid, který pro jeho činorodou hrud' stával se peklem.

Od jara r. 1852, kdy nevyplnila se jeho první naděje, že bude propuštěn, až do okamžiku, kdy dostal zprávu o možnosti opustiti Brixen a usídliti se v Německém Brodě, prodělával nejhroznější duševní muka. Již v březnu r. 1852 v beznadějnosti pokoušela jej myšlenka, která se k němu později několikrát vracela, neměl-li by si zadat o pas do ciziny (do Srbska), ale vždy odolával pokušení a rozhodoval se, kalich utrpení vypít až na dno. Havlíček mohl zkrátit svůj exil, kdyby byl osobně zažádal za milost, ale k žádosti takového druhu nemohl se odhodlati. Švagr jeho, F. L. Jaroš, v březnu r. 1852 ve Vídni zakročil ve prospěch Havlíčkův, a když jeho zakročení skončilo bez úspěchu, příbuzní Havlíčkovi, na podnět Havlíčkův, chtěli činit kroky, aby Havlíčkovi bylo vykázáno jiné místo nežli byl Brixen: místo s lepší komunikací a blíže k domovu. Naděje v tom směru nepřinesla ovoce. Havlíček smířoval se již s myšlenkou, že jeho pobyt v Brixenu bude déle trvat a proto v květnu r. 1852 dal rodině své přesídliti do Brixenu, aby aspoň ukojil svoji touhu po rodině. Ale v té chvíli, kdy radoval se z příjezdu své ženy i dcerky, vztyčovala se před ním ve vši hrůze a velikosti své starost o budoucnost ženy, dcery i o budoucnost jeho vlastní. Třeba že si u hospodařil něco jako redaktor 'Národních Novin', přes to neměl takového jmění, aby mohl žít z hotového. Vláda sice zvýšila mu plat ze 400 zl. stř. na 500 zl. stř., ale on s rodinou v Brixenu potřeboval nejméně 1200 zl. stř. Jak dlouho

bude v Brixenu, jak dlouho z hotového bude musít žít, zda neutratí úplně celé své úspory, zda bude mít dost peněz až bude konečně propuštěn, aby mohl si namjouti hospodářství, jak se po celou dobu v Brixenu těšil, když na činnost žurnalistickou nebylo ani pomyslení? Dávná plícní choroba jeho ženy nutila jej k opatrnosti, útrapy jeho měly vliv na chorobu Julie, to všechno dobře viděl, třeba že žena jeho chtěla to tajit. Malá dceruška, Zdenka? Jaký bude její osud, jak vypraví ji do světa?

V listopadu r. 1852 byl Havlíček již na nejvyšším rozmrzen, a byl by chtěl, aby se nějak rozhodlo jeho postavení. Pomýšlel již obrátiti se na vládu s žádostí buď za propuštění, buď za pas do ciziny, ale pak zase rozhodl se čekat, trpět. Nejistota jeho, nevidění konce exilu, trvaly u něho stále, promrzoval se, šálil se stavěním a pravděpodobným vypočítáváním, kdy by mohl býti propuštěn, ale po novém sklamaní promrzoval se víc a více a upadal chvílemi v úplnou resignaci. Když se dozvěděl, že 16. srpna r. 1853 stav obležení v Praze byl zrušen, čekal, že jeho exilu bude učiněn konec, pak myslil, že se tak stane ve výročí dvouletého jeho pobytu v Brixenu, pak zase až bude svatba panovníkova, ale jeho naděje uvadly rychleji, nežli jak v jeho nitru rychle vyrostly. 'Zde položivý, polomrtev sedmý', těmi slovy sám na počátku r. 1854 vystihl celou velkou bídu svého postavení. V únoru r. 1854 navštívil švagr Jaroš Havlíčka v Brixenu. Na domluvu Jarošovu odhodlal se Havlíček podat do Vídně žádost za zrušení svého zajetí. Nedotýkal se v ní toho, co bylo, svých zásad, své veřejné činnosti, v ničem nezadával své minulosti. Učinil první krok, bez kterého, dle Jarošových informací, ne-

mohl býti z Brixenu vysvobozen. Jeho naděje tehdy vyrostly do výše nebe tyčných hor. Již kombinoval, kdy odjede z Brixenu, kdy bude v Něm. Brodě u bratra, dělal plány do budoucna; když vyřízení žádosti mu brzy nepřicházelo, byl znepokojen, zase vkrádala se mu myšlenka na cestu do ciziny (tehdy myslel na Paříž). 12. dubna r. 1854 dostal z Vídně odpověď zápornou. Švagr Jaroš nabídl mu, že zakročí aspoň o přesazení do Štyrského Hradce, Havlíček odmítl. Chtěl trpět, poněvadž věřil, že trpí pro věc spravedlivou. Zase vracely se k němu naděje, zase klamal se růžovými vyhlídkami, tehdy již často ničím z vnějších okolností nepodepřenými, a zase přicházelo zklamání. Pod tíhou utrpení začaly mu v létě r. 1854 silněji vlasy šedivětí, duševní boje jevíly se i na jeho vnějšku. Touha po domově se v něm ozývala tím více, čím jeho utrpení trvalo déle a čím více pro něho stávalo se záhadným, kdy jeho exil přestane. 13. srpna r. 1854 zalkal ve svém vyhnanství: 'Jak rád bych byl doma a odsud pryč . . . to je mizerné soužení, ne o mnoho lepší, než kdybych byl někde zavřen na pevnosti: ale přece proto bych se rád vrátil se ctí a raději to k vůli tomu o něco déle snáším'. 30. září r. 1854 odjela Havlíčkova žena i dcera z Brixenu, Havlíčkovo utrpení se zveličilo. Ke všem jeho mukám dřívějším přibyla muka touhy po rodině a starost o zdraví těžce nemocné ženy. —

Do tmy beznadějnosti před vánoci r. 1854 šlehl konečně jasný paprsek. Švagr Jaroš zakročil ve Vídni v záležitosti Havlíčkově a dostal uspokojující odpověď. Bylo nutno, aby Havlíček podal novou žádost. Nerad ji dne 10. ledna r. 1855 napsal. Dokazoval v ní zbytečnost praeventivního opatření vládního proti sobě, po-

něvadž nechtěl již veřejně působiti, nýbrž obmeziti se jedině na průmyslovou činnost (na vedení olejny se svým bratrem Františkem v Něm. Brodě), ale nenapsal ničeho, co by bylo potřísnilo jeho bílý štít. 28. března r. 1855 měl v rukou švakrovou zprávu z Vídně, že bude za několik dní propuštěn, a právě za měsíc po švakrově zprávě opouštěl Brixen, aby jej zaměnil za nucený pobyt v Něm. Brodě.

XXI.

Havlíčkovy dny poslední.

Za jarního jáso tu přírody opustil Brixen, pln plánů do nové budoucnosti. Jeden plán za druhým se mu řítíl, naděje za nadějí mu uvadala. Když se navrátil, čekala ho zpráva před tím tajená o smrti jeho ženy Julie, a brzy na to o něho samotného pokusila se smrtelná choroba. Za studia slovanského a lotyšského přislovnictví a za skládání epigramů na místní poměry německo-brodské počal kašlati, objevila se u něho krev, a když dal se v Praze 24. května r. 1856 prohlédnouti, byla zjištěna u něho tuberkulosa v krku.¹ Začal se v Praze a pak v lázních šternberských u Smečna léčiti, ale proti jeho nemoci nebylo léku. 29. července r. 1856, v mladém věku pětatřiceti let podlehl v Praze chorobě, marně se těše, jako většina těch, kdo jsou k smrti nemocni, na své brzké uzdravení.

¹ Podlípický: Upomínky lékařovy na poslední chvíli Karla Havlíčka a choti jeho Julie ve sborníku: 'Na památku Karla Havlíčka a slavnosti borovské dne 19. srpna roku 1862'. V Praze 1862, str. 32—34. Věrohodnost těchto upomínek lze podepřítí dopisem dr. A. M. Pinkase synu Soběslavovi z 22. dubna r. 1857.

Dne 1. srpna r. 1856 dozněly nad rakví Havlíčkovou písně pohřební. U rakve té vedle nescetných zástupů lidu stáli representanti národně liberální strany, již Havlíček do smrti zůstal věren, a stáli u ní dědici potlačené strany radikálně demokratické. S Fr. Palackým sešel se tehdy mladý radikál J. V. Frič.¹ Ale ne politický program Havlíčkův, ne jeho politické theorie, nýbrž jeho skutky, jeho vytrvalá, poctivá a neohrožená práce proti vítězně postupující reakci, jeho mravní hodnota, a jeho koruna mučednická, kterou jeho dílo životní bylo dovršeno, svedly za tuhé reakce u mrtvoly Havlíčkovy oba politické směry, krácející za revolučního hnutí českého i později za nového období politické svobody tak často cestou různou. Bobkový věnec, trním propletený na rakvi Havlíčkově, byl mimovolně symbolem podstaty této shody. Byl zároveň znamením v dějinách našeho národa velikosti muže, který v těch těžkých chvílích reakčních, kdy národ náš trpěl, osvědčil prací i utrpením celou svoji hrdinnou mysl, a dobyl si tak místa našeho národního hrdiny. — — —

¹ J. V. Frič: Paměti. V Praze 1887, IV, str. 437.